

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KUTADGU BİLİĞ'DE HÜKÜMDAR VE
KOMUTAN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN
ALÂEDDİN KEYKUBAD-SELAHADDİN
EYYÛBÎ-BAYBARS'IN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Meryem DOYGUN

**ORTAÇAĞ TARİHİ
BİLİM DALI**

TEMMUZ 2014

**KUTADGU BİLİG'DE HÜKÜMDAR VE KOMUTAN ÖZELLİKLERİ
AÇISINDAN ALÂEDDİN KEYKUBAD-SELAHADDİN EYYÛBÎ-
BAYBARS'IN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Meryem DOYGUN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2014

Meryem DOYGUN tarafından hazırlanan “Tarihi Şahitliklerle Kutadgu Bilig’de Hükümdar ve Komutan Özellikleri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim / Ortaçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: ...~~PROF. DR.~~ ALTAN ÇETİN

.....TARİHİ..... Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: ~~DOC. DR.~~ SÜLEYMAN ÖZBERK

.....TARİHİ..... Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: ~~DOC. DR.~~ GÜLAY KIRDIK

.....TARİHİ..... Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 02.07.2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Meryem DOYGUN

02.07.2014

KUTADGU BİLİG'DE HÜKÜMDAR VE KOMUTAN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN ALÂEDDİN
KEYKUBAD-SELÂHADDİN EYYÜBÎ- BAYBARS'IN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Meryem DOYGUN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temmuz 2014

ÖZET

Türk-İslâm tarihinin önemli bir dönemini ihtiva eden X. ve XI. Yüzyıl Türk devirleri, siyasi bakımdan dikkat çekici bir yükselme dönemi olmasının yanı sıra, kültür tarihi bakımından da hafızalarda yer edinen önemli gelişmeleri içerir. Büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un "*Tanrı, devlet güneşini Türklerin burcu üzerine doğurmuştur*" sözü Türklerin-kuşkusuz- tek hâkim güç olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu Türk-İslâm dönemine can veren esas olgu göçebe Türk kültürünün İslâm medeniyeti ile tanışarak kaynaşması ve bundan dolayı Türk-İslâm kültürünün oluşmasıdır. Türk-İslâm yapısının kültürel değerleri zenginleştirilmesi hasebiyle Türk-İslâm devletlerinde farklı dillerde edebi mahsuller kaleme alınmaya başlanmıştır. Zira XI. Yüzyılda büyük Türk düşünürü Yusuf Has Hacib'in kaleminden çıkan Kutadgu Bilig bu mahsullerden sadece birini ihtiva etmektedir. Türk ruhuna uygun nitelikler arz eden bu eserde, Türk devlet düşüncesinin üzerine kurulu olduğu değerleri görmek mümkündür. Müellif, Türk toplumunun geleneksel ahlaki ve hukuki telakkilerini tespit etmiş; sosyal ahlak ve devlet yönetimi gibi hususlarda bilgiler vermiştir. Bu cümleden olarak eser, günümüzde dahi kültür hazinesi olarak varlığını muhafaza etmektedir. Tarih boyunca Türkler çeşitli sahalara hükmederek pek çok devletler kurmuştur. Türk hâkimiyetinin bu denli yayılmasının doğal sonucu olarak coğrafi bölgeler de artmıştır. Ancak bu çalışmada Alâeddin Keykubad, Selâhaddin Eyyûbî ve Baybars'ın hükmettiği alanları ihtiva eden Anadolu, Mısır ve Suriye sahası mevzu bahis edilmiştir. Bu sahalarda Türk Ortaçağının gerçekleştiği önemli hareket sahalarını oluşturmaktadır. Saha inceleme metodu olarak çalışmada bahsedilen alanlardaki Türk Devletlerinin hükümdar ve komutan profiline tetkikidir. XII. ve XIII. Yüzyılda Anadolu, Mısır ve Suriye sahasının arz ettiği kaos ortamı liderlerin hükümdar ve komutan vasıflarını şekillendirmede büyük ölçüde belirleyici olmuştur. "Kutadgu Bilig'de Hükümdar Ve Komutan Özellikleri Açısından Alâeddin Keykubad-Selâhaddin Eyyûbî-Baybars'ın Değerlendirilmesi" adlı tez çalışmasında hükümdar ve komutan vasıflarının yanı sıra görevlerinin de kendilerinde can bulduğuna inandığımız Alâeddin Keykubad, Selâhaddin Eyyûbî ve son olarak da Baybars konu edilmiştir. Tahtta kaldıkları süre boyunca gerek askeri ve siyasi faaliyetlerle gerekse üstün ahlaki vasıfları ile dikkat çeken bu üç lider, Kutadgu Bilig'in kavram çerçevesinden beslenerek ele alınmıştır. Kutadgu Bilig'deki kavramsal çerçeveden beslenerek Alâeddin Keykubad, Selâhaddin Eyyûbî ve Baybars'ın hükümdar ve komutan vasıfları zihinde canlanabiliyor ve o kültürel dünyanın akislerinden bir şeyler devşirebiliyor. Bu yolla Kutadgu Bilig'in dolayısıyla Türk kültürünün yaşayan bir varlık olduğu tarihi tecrübe terazisinde tartarak görülüyor ve geleceğe dair düşünceler geliştirilebiliyor.

Bilim Kodu : 1124
Anahtar Kelimeler : Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Anadolu, Mısır, Suriye, Hükümdar, Komutan, Alâeddin Keykubad, Selâhaddin Eyyûbî, Baybars
Sayfa Adedi : 139
Danışman : Prof. Dr. Altan ÇETİN

AN EVALUATION OF KUTADGU BİLİĞ IN TERMS OF CHARACTERISTICS OF AN EMPEROR
AND OF ALÂEDDİN KEYKUBAD-SELAHADDİN EYYÛBÎ-BAYBARS IN TERMS OF
CHARACTERISTICS OF A COMMANDER

(M. Sc. Thesis)

Meryem DOYGUN

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
July 2014

ABSTRACT

Turkish eras of the X'th and XI'th Century, which comprise a significant period of Turkish-Islamic history, apart from being a remarkable growth period in the political sense, also entail significant developments that have been engraved in memories from the aspect of cultural history. The great Turkish scholar Mahmud from Kashgar's words that "*God has raised the country's sun upon the house of the Turks*" display that the Turks are without doubt that only dominant power. The essential phenomenon which gave life to this Turkish-Islamic period is the migrant Turkish culture meeting and merging with Islamic civilization and therefore, Turkish-Islamic culture being created. In consequence of Turkish-Islamic structure enriching cultural values, literary works have started being written in Turkish-Islamic states in different languages, because Kutadgu Bilig, who evolved from the great Turkish scholar Yusuf Has Hacib's pen in the XI'th Century, only comprise one of these works. In this piece, which presents characteristics that are appropriate to the Turkish soul, it is possible to observe the values upon which the idea of Turkish state is founded upon. The author has identified the traditional moral and legal considerations of the Turkish community and has provided information on issues like social ethics and state governance. This piece even maintains its existence as a cultural treasure today. The Turks, by dominating various fields throughout history, have established many states. As a natural consequence of Turkish domination extending so much, geographical regions have increased. However, the fields of Anatolia, Egypt and Syria, which comprise the areas which Alâeddin Keykubad, Selahaddin Eyyûbî and Baybars have dominated, are of concern in this research. These fields form the important movement areas in which the Turkish Middle Ages has evolved. As the method of field research, it is the examination of the profiles of emperor and commander of the Turkish States in the areas mentioned in the paper. The chaotic environment in the field of Anatolia, Egypt and Syria in the XII and XIII'th Century has greatly been determinative in shaping the emperor and commander characteristics of the leaders. In the thesis paper entitled "An Evaluation of Kutadgu Bilig in Terms of Characteristics of an Emperor and of Alâeddin Keykubad-Selahaddin Eyyûbî-Baybars in Terms of Characteristics of a Commander", Alâeddin Keykubad, Selahaddin Eyyûbî and last of all Baybars, in which we believe that apart from the characteristics of an emperor and commander their duties have also come to life, are the subject. These three leaders, who have drawn attention throughout the period they remained on the throne whether with their military and political activities or with their superior ethical traits, have been examined by feeding from Kutadgu Bilig's conceptual framework. By feeding from Kutadgu Bilig's conceptual framework, Alâeddin Keykubad, Selahaddin Eyyûbî and Baybars's emperor and commander characteristics can be envisioned and some things from the reflections of that cultural world can be collected. In this manner, by weighing it on a scale of historical experience, it could be seen that Kutadgu Bilig and therefore Turkish culture is a living entity and ideas concerning the future can be developed.

Science Code : 1124

Key Words : Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, Anatolia, Egypt, Syria, Emperor, Commander, Alâeddin Keykubad, Selahaddin Eyyûbî, Baybars

Number of Pages : 139

Counselor : Prof. Dr. Altan ÇETİN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında çeşitli kaynakların temini hususunda büyük yardımlarını gördüğüm, çalışma konumu belirlemede önemli katkıları olan, sabır ve hoşgörülerini ile her daim çalışmaya teşvik eden kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Sayın Altan ÇETİN'e, zorlu çalışmam esnasında maddi manevi her türlü desteği sağlayan, ilgi ve alakalarını bir an olsun benden esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Meryem DOYGUN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. SULTAN ALÂEDDİN KEYKUBAD BÖLÜMÜ	9
2.1. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Siyasi Faaliyetleri(1220-1237)	9
2.1.1. Devrinde vuku bulan hadiseler	9
2.2. Bir Hükümdar Olarak Alâeddin Keykubad	17
2.2.1. Akıllılık ve bilgelik	19
2.2.2. Cesaret ve kahramanlık	21
2.2.3. Erdemlilik	23
2.2.4. Adil olma	28
2.3. Bir Komutan Olarak Alâeddin Keykubad	33
3. SULTAN SELAHADDİN EYYÛBÎ BÖLÜMÜ	39
3.1. Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin Siyasi Faaliyetleri (1175-1193)	39
3.1.1. Devrinde vuku bulan hadiseler	40
3.2. Bir Hükümdar Olarak Selahaddin Eyyûbî	51
3.2.1. Akıllılık ve bilgelik	52
3.2.2. Cesaret ve kahramanlık	53
3.2.3. Erdemlilik	55
3.2.4. Adil olma	64
3.3. Bir Komutan Olarak Selahaddin Eyyûbî	67

4. SULTAN BAYBARS BÖLÜMÜ	77
4.1. Sultan Baybars'ın Siyasi Faaliyetleri (1260-1277)	77
4.1.1. Baybars'ın Sultan oluşuna kadar hayatı ve faaliyetleri	77
4.1.2. Devrinde vuku bulan hadiseler	84
4.2. Bir Hükümdar Olarak Baybars	108
4.2.1. Akıllılık ve bilgelik	109
4.2.2. Cesaret ve kahramanlık	111
4.2.3. Erdemlilik	112
4.2.4. Adil olma	119
4.3. Bir Komutan Olarak Baybars	122
5. SONUÇ	131
KAYNAKLAR	135
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m	Adı geçen makale
b.	Beyit
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev	Çeviren
DİA	Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
İA	İslam Ansiklopedisi(Milli Eğitim Bakanlığı)
Haz	Hazırlayan
s.	Sayfa
S.	Sayı

1. GİRİŞ

X.ve XI. Yüzyıl Türk İslâm mefkûrelerinin, medeniyetinin ve müesseselerinin olgunluğa ermesi bakımından müstesna bir yer teşkil etmektedir. Zira bu dönemlerde Türk İslam medeniyeti dâhilinde pek çok ilim adamı yetişmiş ve yazdıkları eserlerle çağlarının sınırlarını aşarak günümüze hitap eder olmuşlardır. Yazdıkları dönemin sınırlarından taşarak bizlere vasıl olan Türk İslâm eserleri mevcuttur.

Coğrafi bölge olarak Maverâünnehir ve Türkistanda kurulan Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar zamanında Türk İslam medeniyeti inşası başlamış ve dönemin ilk kültür mümessilleri ortaya çıkmıştır. Bu cümleden olarak zihnimizde uyanması gereken iki mühim eser Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati't-Türk'tür. Türk milletinin tarihini, ülküsünü, değerlerini, hayat tarzını, içtimai hayatını, gelişme merhalelerini, kültürel faaliyetlerini yansıtan bu iki eser hiç şüphesiz bir hazine mahiyetindedir.

Türk İslam eserlerinin günümüze intikal eden en kadim örneklerinden biri olan Kutadgu Bilig çalışmanın esasını teşkil etmektedir.

Eser, 1069-1070 arasında Yusuf Has Hacib tarafından vücuda getirilmiştir. Balasagun(Kuz Ordu) doğumlu müellifin yaşamı hakkında tafsilatlı bilgiler bulunmamakla birlikte eserden anlaşıldığı üzere iyi bir eğitim almış kültürlü biri olduğu bir gerçektir. Eserini doğduğu şehirde kaleme alan müellif bilahare Kaşgar'a gitmiş ve eserini orada nihayete erdirerek Kaşgar Hanı Tavgaç Buğra'ya takdim etmiştir. Müellifin emeğini ve başarısını göz ardı etmeyen Buğra Han ona"Has Hacib"unvanını vermiştir.

Müellife göre bu eser hangi memleketlere ulaştı ise takdirle karşılanmış ve alimler tarafından farklı isimlerle anılır olmuştur. Bu esere Çinliler Edebü'l-Müluk, Maçin

hakimleri Ayinü'l-Memleke, Meşrikliler Zinetü'l-Ümera, İranlılar Şahname-i Türki, bazıları Pendname-i Müluk, Turanlılar ise Kutadgu Bilig adını vermişlerdir¹.

Kutadgu Bilig eski Türkçe'de “*mesut kılma ve devleti idare etme ilmi*” anlamlarına gelir. Eser, idarecilere devlet idare ve anlayışının esas öğelerini öğreten bir siyasetnâmedir². Yusuf Has Hacib eserinde devlet adamlarına öğütler vererek her iki dünyada da ideal yaşamın yollarına işaret etmiştir.

Kutadgu Bilig'in ele alınmasındaki asıl amaç Türklerin ahlak, hukuk, devlet idaresinin ideal bir şekilde tanzimi için nelerin lazım geldiğini bir kitapta toplayarak gelecek nesillere aktarmaktır. Ayrıca hanların ve devlet adamlarının bu görüşler ışığında ilerlemelerini telkin etmek de eserin bir diğer gayesidir³.

Eserde, birey, cemiyet ve devlet hayatının neleri ihtiva etmesi tam manasıyla ifade edilmiştir. Müellif, fevkalade mühim bu eserinde ideal hayat için gerekli olan unsurların neler olduğunu akıcı bir dille anlatmıştır. Bu kültür hazinesinde İslâmiyet'ten önceki Türk devletlerinin sosyal hayatı, devlet yönetimi, adalet ve hukuk hakkındaki telakkilerini gün ışığına çıkarılır iken İslâmi tesirler sınırlı kalmaktadır⁴. Müellif eserinde eski Türk devlet geleneğine ve anlayışına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Bundan mütevellit Kutadgu Bilig'i okurken asıl dikkat çeken husus eserde ki İslamiyet'ten önceki Türk kültürünün derin izlerinin mevcudiyetidir⁵.

Müellif eserini dört kişni üzerine kurmuştur. Bunlar; Kün-Toğdı, Ay-Toldı, Öğdülmiş ve Ogdurmuş'tır.

Bu karakterler belirli ahlaki vasıfları temsil etmiştir. Kün-Toğdı hükümdar olup kanun ve adaletin karşılığıdır. Ay-Toldı vezirdir ve saadeti, devleti, kutu temsil etmektedir. Öğdülmiş vezirin oğludur bilahare vezirlik görevinde bulunmuştur ve mantığın timsalidir. Ogdurmuş fani dünyadan el etek çekerek inzivaya çekilmiş bir zahittir ve kanaati temsil etmektedir.

¹ Yusuf Has Hacib, (1972). *Kutadgu Bilig*, (çev: Reşit Rahmeti Arat), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.1.

² Reşat Genç, (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.XIX.

³ Mahmut Arslan, (1987). Kutadgu-Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi, *İÜ İktisat Fakültesi Metodolojisi ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi*, İstanbul, s.24.

⁴ Arslan, *a.g.m.*, s.39.

⁵ Abdülkadir İnan, (1998). *Makaleler ve İncelemeler*, C.II., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.39.

Eserin ruhu gibi dili de tamamen Türkçe'dir. Kutadgu Bilig'de Kur'an ve hadislerin izlerini de görmek mümkündür. Öyle ki eserde *"bütün canlılar için ölüm bir kapıdır; yürüyenlerin hepsi bu kapıdan geçer"*⁶ beyiti Al-i İmran suresinin 185.ayeti olan *"her nefis ölümü tadacaktır"* ı akıllara getirmektedir. Yine *"yükünü hafifleten kimse insanların en iyisidir"* beyiti *"insanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır"* hadisine karşılık gelir⁷.

Çalışmanın esasını Kutadgu Bilig'deki hükümdar ve komutan vasıfları oluşturması hasebiyle burada eserden genel hatlarıyla bahsetmek kâfidir.

Kutadgu Bilig'de iki idealizmin öne çıktığı görülmektedir. Birincisi ahlaki değerdir ki hemen hemen herkeste olması beklenir. İkincisi ise üstlenilen göreve göre şekillenen veya öne çıkabilen karakterlerdir⁸.İşte çalışmanın asli unsurları olan hükümdar ve komutan eserde bu idealizmle vücut bulan iki temel karakterdir.

Yusuf Has Hacib'in eserinde bilhassa üzerinde durduğu karakter Kün-Toğdı ile temsil edilen hükümdardır. Türk devlet teşkilatının hemen her kademesinin tanziminde hükümdar yadsınamaz bir güce sahiptir. Eski Türk hâkimiyet anlayışına göre tanrı tarafından bahşedilen *"kut"* (yönetme yetkisi, yönetme kudreti, devlet, baht, iyi talih) ile hükümdar siyasi iktidar hakkına nail olur.

Bu cümleden olarak müellif, bu nimetleri elde eden yani kut'a nail olmuş bir hükümdarın nasıl vasıflara sahip olması gerektiğini, bahşedilen bu kuta sahip çıkmak için nelerin lazım geldiğini tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Zira birey, hükümdarın tutum ve davranışlarını takip ettiği için hükümdarın iyi hasletlere sahip olması lazım gelir. İki dünyada da mutlu olmanın esası budur.Bilahare müellif, hükümdarın temsil ettiği kanun ve adaletten bahseder. Kutadgu Bilig'e göre beylik, kanun hâkimiyetiyle bir bütün halindedir. Hükümdarın cihana hâkim olmasının yolu kanundan geçer.

⁶Yusuf Has Hacib, b.1134.

⁷ Nesimi Yazıcı, (1992). *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s.102.

⁸ Bedri Sarıca, (2008). KutadguBilig'de Komutan ve Ordunun Nitelikleri, *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:37,Erzurum, s.90.

Hükümdar'dan sonra çalışmanın bir diğer öznesi olan komutandan da bahsetmek gerekir. Bilindiği üzere Türk tarihinde ordu-millet anlayışı yüzyıllardır süregelmiştir. Bundan mütevellit eski Türk siyasi kuruluşlarının asli karakteri askeri olmuştur⁹. İşte bu karakter geniş ölçüde incelememizin konusu olan Kutadgu Bilig'de de yer edinmiştir. Eserde verilen bilgiler doğrultusunda sadece eski Türk devletlerinin askeri teşekkülüne değil aynı zamanda kılıç ve kalem ortaklığının hâkimiyetin neresinde durduğuna da vakıf olmayı mümkün kılmıştır.

Hâkimiyet hususunda kılıç ve kalem sentezi sadece Yusuf Has Hacib tarafından vurgulanan bir husus değildir. Bir diğer Ortaçağ müellifi İbn Haldun'da bu iki vasıtaya dikkat çekmiştir. Hala güncelliğini koruyan ve özgün bilgiler verdiği hakkında herkesin ittifak halinde olduğu eseri Mukaddime'de *"Hâkimiyet kurma ve yerleştirme safhasına kalemden çok kılıca ihtiyaç duyulduğu, kalemin sadece hizmetçi olduğu ve kılıcın yardım hususunda bir ortak olduğuna"* işaret etmiştir¹⁰.

Müellif, orduya komutan olarak tayin edilen bir kimsenin nispeten göreve mahsus özelliklerinin bulunması ve bu kimsenin belli başlı sorumluluklarının olduğu hakkında tafsilatlı bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler ki; eski Türk devletlerinin hâkim telakkisini yansıtmaları bakımından dikkate şayandır.

Diğer taraftan komutan üzerinden işaret edilen en dikkat çekici nokta komutanın mahiyetine her bakımdan örnek teşkil etmesidir. Komutanlık vasıflarında herhangi bir noksanlık astlarına da onulmaz derecede yansıyabilir.

Ortaçağ Türk Tarihi tek bir coğrafyanın tarihi olmayacak kadar geniş sahalardan müteşekkildir. Dolayısıyla bu geniş saha pek çok milletin varlığına şahit olmuştur. Bu coğrafi ve kültürel çeşitlilik ile Orta Asya, İran, Mısır, Anadolu ve Hindistan coğrafyalarındaki sahalarda Türk varlığı ile Türk tarihinin nabızı tutulabiliyor. Bunun yanı sıra coğrafyalardaki diğer milletlerin Türkler ile teması, Türkleri kültürel uzantılarıyla tanıyıp değerlendirebilmesini mümkün kılmaktadır.

⁹ Genç, *a.g.e.*, s.193.

¹⁰ İbn Haldun,(2012). *Mukaddime*,(haz: Süleyman Uludağ), C.I., İstanbul: Dergah Yayınları, s.507.

Tarih boyunca Türkler türlü coğrafyalarda çeşitli devletler ve imparatorluklar, geçici ve sürekli yurtlar inşa etmiş olsa da bu noktada çalışmanın esas coğrafyalarını ihtiva eden Anadolu, Mısır ve Suriye sahasını mevzu bahis edilmiştir

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Anadolu'da hâkimiyetini kurmasına mukabil Sultan Selahaddin Eyyûbî ve Sultan Baybars, Mısır ve Suriye sahalarında hüküm sürmüşlerdir.

Selçuklular'ın Anadolu'ya yaptıkları istila ve fetih hareketlerinin Türk tarihi bakımından en mühim sonuçlarından biri de Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasıdır. Türkiye Selçukluları XI. yüzyılda kendi çiçeklenme dönemini yaşayan ve büyük hükümdarların varlığı ile askeri, siyasi, kültür ve ekonomik alanlarda temayüz eden bir devlet haline gelmiştir.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın zuhuru ile Anadolu toprakları, Türk ve İslam medeniyet ve mefkûrelerinin canlılığı ile müstesna bir ehemmiyet kazanmıştır. Hüküm sürdüğü yıllarda Ermeniler, Rumlar, Haçlılar, Harizmşahlar gibi meselelerle uğraşan sultan, büyük ve eşsiz çabasıyla Anadolu topraklarına yönelik saldırıları bertaraf etmekte muvaffak olmuştur. Tahta çıkışı ile devlete taze kan ve hayatîyet veren sultan, Anadolu topraklarında Türk birliğini de tam anlamıyla tesis etmiştir.

Eyyûbî devletinin asıl kurucusu addedilen Selahaddin Eyyûbî, Mısır ve Suriye sahasında hüküm süren devlet başkanıdır. Tahtta kaldığı yıllar boyunca bilhassa Haçlı zulmüne ve ilerleyişine son verme hizmetlerinde bulunmuştur.

Düşman tahakkümlerine ve ömrünü savaş meydanlarında geçirmesine rağmen toleranslı bir hükümdar profili çizmiştir. İçinde bulunduğu şartlar her ne kadar onu baskı altında tutsa da asla savaşı ilk çözüm olarak görmemiştir. Sultan, başarılarını siyaseti ve toleransı ile taçlandırması sayesinde düşmanları tarafından dahi iyi anılmıştır.

XIII. yüzyılda Mısır ve Suriye sahasında hüküm süren devlet adamlarından biri de Sultan Baybars'tır. Dünya tarihinde önemli rol oynamış devlet adamlarından olan

Sultan Baybars, icraatlarıyla Mısır ve Suriye sahasında büyük başarılarla imza atmıştır.

Sultan Baybars'tan önce Memlûkler büyük sarsıntılar geçirmekte, dışta ve içte barış ortamı tesis edilememekte idi. Memlûklerin aleyhine cereyan eden bu vahim manzara Baybars'ın sultan olması ile nihayete erdi.

Sultanın hüküm sürdüğü yıllarda düşmanları çok ve güçlüydü. Moğollar (İlhanlılar), Frenkler (Haçlılar), Ermeniler, Haşhaşiler sultanı en fazla uğraştıran meseleler idi. Ortak çıkarları için işbirliğinde bulunsalar da sultan, düşmanlarının hepsine boyun eğdirmeyi layıkıyla yerine getirmiştir. O, bu hali ile bilhassa Moğollar ve Haçlılara karşı Türk-İslam medeniyetini başarıyla muhafaza eden bir sultan ve komutan profili ortaya koymuştur.

Kutadgu Bilig'in her bölümü ayrı bir tez çalışmasının konusunu oluşturacak derecede kapsamlı ve değerlidir. Biz çalışmamızı hükümdar ve komutan vasıfları ile sınırlandırmayı tercih ettik.

Çalışmanın hazırlanma esnasında bilhassa ele alınan dönemlerin ana kaynaklarından büyük ölçüde istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırma ve inceleme eserlerine de olabildiğince müracaat edilmeye çalışılmıştır. Bu imkânlar ve ölçüler dâhilinde vücuda gelen çalışma üç bölümü ihtiva etmektedir.

Birinci bölümde Alâeddin Keykubad ele alınmıştır. Bu amaçla da evvela tarihi arka planı ortaya koyması adına Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatı ve bu sırada vuku bulan hadiseler hakkında bilgiler verilmiştir. Devamında Alâeddin Keykubad, Kutadgu Bilig'de mevcut olan hükümdarlık vasıfları ile değerlendirilmiştir. Birinci bölümün son kısmında ise Alâeddin Keykubad'ın komutanlık vasıflarına yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sultan Selahaddin Eyyûbî araştırma konusu yapılmıştır. Bu bölümde de öncelikle Selahaddin Eyyûbî devri olaylarından yola çıkılarak siyasi tarih anlatılmıştır. Bölümün ikinci kısmında Sultan Selahaddin

Eyyûbî bir hükümdar olarak incelenmiştir. Son kısım SelahaddinEyyûbî'nin komutan olarak tutumları ve eylemlerine ayrılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Sultan Baybars bu açılardan gösterilmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümün birinci kısmında diğer bölümlerinde olduğu gibi bir siyasi tarih taslağı çıkarılmıştır. Bilahare Kutadgu Bilig'deki beyitlerin kılavuzluğunda Sultan Baybars'ın hükümdarlık vasıfları tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Son kısımda ise Baybars, komutanlık vasıfları ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, konuya ilişkin varılan belli başlı sonuçların yer aldığı sonuç bölümü nihayete ermiştir.

“Soru tükendiğinde bağlantının tükendiği, bağlantı tükendiğinde hafızamızın tükendiği, hafızamız tükendiğinde ise varlığımızın tükendiği açıktır¹¹” tespitinden yola çıkarak bu tezde Kutadgu Bilig'e hükümdar ve komutan hakkında bazı sorular yönelterek tarihi süreçte devlet hafızasının duyarlılığı görülerek varlığımızın nasıl sürdüğü daha iyi anlaşılacaktır.

¹¹Kamal Abdulla, (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, (aktaran: Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.12-13.

2. SULTAN ALÂEDDİN KEYKUBAD BÖLÜMÜ

2.1. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Siyasi Faaliyetleri(1220-1237)

Sultan I. Alâeddin Keykubad, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu ve ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un halefi olup Türkiye Selçuklu Devletine en parlak devri yaşatan büyük bir sultandır.

Sultan İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra tahta geçecek bir oğlunun olmaması veya rivayete göre küçük yaşta bulunmasından dolayı devlet erkânı toplanıp sultan adayları olan Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah, Koyluhisar meliki Celaledin Keyferiddün üzerinde durdular ise de nihayet devletin seçkinbeylerinden olan Seyfeddin Ay-aba'nın etkisiyle Alâeddin Keykubad'ın tahta geçmesine karar verdiler¹². Bundan sonra ağabeyi İzzeddin Keykavus tarafından önce Malatya civarında bulunan Minşar'a ve bilahare Kezirpert kalesine hapsedilen Alâeddin'in esaret hayatına son verilmiş ve Sivas'a gelerek Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur¹³.

Devam eden kısımlarda çalışmamızın mevzu olan hükümdar ve komutan mizacını oluşturan sultanın, devrinin olaylarıyla genel hatlarıyla bahsedilecektir.

2.1.1. Devrinde vuku bulan hadiseler

Alaiye'nin Fethi(1223)

Sultan Alâeddin Keykubad tahta geçtiği yıllarda Asya'yı yakıp yıkan Moğolların Ortadoğu için de bir istila hareketine karşı tedbir amacıyla, başta Konya, Sivas, Kayseri olmak üzere şehirlerin surlarını yeniden inşa ettirmenin yanı sıra sınır kalelerini de tahkim ettirmiştir¹⁴. Bilahare ülke için herhangi bir Moğol tehlikesinin şimdilik mevcut olmaması sebebiyle ilk seferini Akdeniz'de askeri ve ticari

¹² Ali Sevim,(2014). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.144.

¹³ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.459;Osman Turan, (2005). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.348.

¹⁴ Çoşkun Alptekin, (1988). Alâeddin Keykubat,*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VIII., İstanbul, s.283.

bakımdan mühim bir yer ihtiva eden Rumların Kalonoros, Avrupalıların Candelore adını verdikleri Alaiye'ye düzenledi. Bu sırada beldeye Kyr Vart adında biri hakimdi.

Sultanın ordusuna karşı dayanamayacağını anlayan Kyr Vart Antalya sübaşı Müzarizüddin Ertokuş'a başvurarak *"Hayatına dokunulmaması, şehrin teslimine karşılık Akşehir ve yörelerinin yönetiminin kendisine verilmesi ve kızını sultana vermesi şartlarıyla kenti, sultana teslim edeceğini"* bildirdi¹⁵. Sultan bunu onaylayınca da şehir teslim alındı. Bilahare şehre giren Sultan AlâeddinKeykubad, kendi adına izafeten Kalonoros'un ismini Alaiye olarak değiştirdi. Bu ilk fetihle Akdeniz'de Antalya'nın yanında ikinci bir ticaret limanı ve askeri üss elde edildi¹⁶. Böylece yeniden inşa ettirilen Alanya, ortaçağlarda, Akdeniz'in ihracat ve ithalatın yapıldığı çok önemli bir ticaret limanı olarak büyük iktisadi faaliyetlerin merkezi durumuna gelmesinden başka, Selçukluların denizciliğe başlamaları yönünden de önemini bir kat daha arttırmıştır¹⁷.

Sultan ve Beyler Arasındaki Anlaşmazlık(1223)

Sultan Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkmasında oldukça büyük bir rol oynayan Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Behramşah, Bahaeddin Kutluğca gibi beylerin gittikçe nüfuz kazanmaları sultanı oldukça tedirgin ediyordu. Zira bu beylerin siyasi nüfuz ve mevkileri kadar mahiyetlerinin çokluğu ve zenginlikleri de hal ve hareketlerini etkiliyor; her fırsatta doğrudan devlet işlerine müdahalelerde bulunuyorlardı¹⁸.

Sultanın Konya'dan sonra Sivas surlarının inşasına beyleri zorlaması hoşnutsuzluğun son raddeye gelmesine yol açtı. Adları geçen beyler, Seyfeddin Ay-aba'nın Kayseri'deki köşkünde, hile ile sultanın davet edileceği bir şölen düzenlemeye ve bu sırada da sultanı tahttan indirip küçük kardeşi Koyluhisar meliki Celaledin Keyferiddun'u Selçuklu tahtına çıkarmaya karar verdiler¹⁹.

¹⁵ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.145.

¹⁶ Alptekin, *a.g.m.*, s.284; Osman Turan, (1967). Keykubad I, *İslam Ansiklopedisi*, C.XI., İstanbul, s.648.

¹⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.145.

¹⁸ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.460; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.362.

¹⁹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.146.

Durum böyle olunca iki tarafta birbirlerini bertaraf etme yolları denedi ancak bu mücadeleden Sultan Alâeddin Keykubad karlı çıktı. Önce beylerin silahları ile devlete girmesini yasakladı sonra saraya davet edilen beylerin bazıları yakalanarak hapse atıldı bazıları da idam edildi²⁰. Böylece sultan otoritesini sağlamlaştırarak etrafındakilere büyük bir gözdağı vermiş oldu. Bu sayede de sultanın hükümranlığı daha kudretli bir hal almış ve ülke de siyasi birlik sağlanmış oldu.

Bu ve benzeri olaylar hükümdar olan sultanın karakteri ve yöntemleri hakkında fikir vermektedir.

Ermenilere ve Haçlılara Karşı Seferler(1225)

XIII. yüzyılda Anadolu; Ortadoğu ve Avrupa arasında gelişen ticari faaliyetlerin odak noktasını teşkil ediyordu. Ancak güneydeki kervan yolları Ermenilerden, Akdeniz'deki Müslüman tacirlerde Haçlılardan muzdaripti²¹. Buradan gelen şikâyetlerin artması üzerine sultan Ermeniler üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi.

Ermenistan'ın içinde bulunduğu siyasi durumda bu sefer için uygun bir ortam teşkil ediyordu. Zira Antakya prensi Bohemond Ermenilerle aralarında geçen olaylardan karlı çıkmak için Keykubad'a anlaşma teklif etti. Böylece bir yandan Selçuklular ve Antakya prensi diğer yandan Kıbrıs Haçlıları, Ermeniler ve Haleb hükümdarı olmak üzere Müslüman ve Hristiyan hükümdarlar arasında ittifaklar ve savaşlar başladı²². Bu münasebetle Sultan Alâeddin Keykubad ordusunu sefere gönderdi. Selçuklu ordularının şiddetli saldırıları ve zaferleri karşısında bir şey yapamayacaklarının anlayan Ermeniler anlaşma teklifinde bulundular. Böylece Ermeniler yeniden fakat bu sefer daha ağır şartlarla Türkiye Selçuklu devletine tabi oldukları gibi, Türkiye-Suriye ticaret yolu da güvence altına alınıp tekrar işler hale getirilmiş oldu²³.

²⁰ Turan, *a.g.m.*, s.648.

²¹ Alptekin, *a.g.m.*, s.285.

²² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.364.

²³ Sevim- Merçil, *a.g.e.*, s.461; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.147.

Fırat Boylarına Seferler (1226)

Ermeni seferinden sonra Sultan Alâeddin Keykubad'ın Fırat boylarına yönelmesinin arkasında yatan iki sebep vardır. Bunlardan ilki Diyarbekir (Amid) Artuklu hükümdarı Melik Mesud'un Selçuklu tabiiyetinden çıkıp hutbe ve parayı Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Kamil adına değiştirmesi diğeri, Cemaleddin Harizmşah ile ittifak yapmasıdır²⁴.

Bu sebeplerden dolayı sultan 1226'da Fırat boylarını ilhaka başladı. Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kalesinin kuşatma altına alındığını gören Mesut, siyaset değiştirerek bu kez Melikü'l-Eşref'e başvurdu. Bunun üzerine Melikü'l-Eşref, sultana elçi göndererek bu husumetin sona ermesini ve alınan yerlerin kendisine iadesini bildirdi ise de Sultan Alâeddin Keykubad harekâta devam etti; nihayet yapılan savaşta Eyyubi ve Artuklu ordusuna galebe çalındı; böylece çok geçmeden, Adıyaman, Kâhta ve Çemişkezek kaleleri kolaylıkla fetholunarak Selçuklu devleti sınırları içine alınmış oldu(Ağustos 1226)²⁵.

Bu olaydan sonra Melik Mesud kalan yurdunu korumak için sultan bir elçilik heyeti gönderdi. Bir daha isyan etmeyeceğine söz verdi. Bu durumda Sultan Alâeddin Keykubad kuzeydoğudaki Harizmşahlar ve arkasındaki Moğol tehlikesini hesaba katarak barış teklifini kabul etti²⁶.

Doğu Siyaseti ve Erzincan'ın İlhakı(1228)

Türkiye Selçuklularına tabi olarak 60 yıl Erzincan Mengücek beyliğini yöneten Behramşah ölünce (1225) Mengücek tahtına oğlu Davudşah geçti ve aynı yılda Erzurum Selçuklu meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın ölümü üzerine de oğlu Cihanşah melik oldu²⁷.

Davudşahın, babası gibi Selçuklu tahtına sadakatli davranmaması Sultan Alâeddin Keykubad'ın ile aralarının açılmasına yol açtı. Kendi beyleri onu uyarmaya çalışsa da Davudşah bağımsızlığını kazanma arzusundan vazgeçmedi. Fakat onun

²⁴ Alptekin, *a.g.m.*, s.286;Turan,*Selçuklular Zamanında*, s.368.

²⁵ Sevim,*Anadolu'nun Fethi*, s. 147.

²⁶ Alptekin, *a.g.m.*, s.286.

²⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*,s.148;Turan, *a.g.m.*, s.651.

baskılarından kurtulan bazı emirler sultana sığınarak durumdan haberdar ettiler. Bundan endişe duyan Davudşah, Kayseri'ye geldi ve sultana tabiiyetini arz etti ise de Erzincan' a dönünce, bu kez, Erzurum meliki Cihanşah'ı, sultana karşı kıskırttı. Bu girişimlerin haberini alan Sultan Alâeddin, ordusunu Erzincan'a gönderdi; Mengücek beyliğine ait kale ve kentleri ele geçirdi ve böylece Erzincan Mengücek beyliği ortadan kalktı²⁸.

Suğdak ve Trabzon Seferleri(1227/1228)

Moğollar Türkistan, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'dan sonra Kıpçak ilini (Kumania, yani bugünkü Cenubi Rusya'yı) istila edip Kıpçakları imhaya girişince Kırım sahilinde büyük ticaret şehri Suğdak'ı işgal ettiler. Moğolların çekilmesinden sonra Selçuklulara tabii olan Trabzon Rum devletinin, bu ticaret şehrine yerleşme faaliyetleri ve yağma hareketlerinde bulunması ile Sultan AlâeddinKeykubad, Suğdak bölgesinde sükûneti sağlamak için oraya bir sefer yapmaya karar verdi²⁹.

Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban'ın kumandasındaki gemilerle sevk edilen Selçuklu ordusu, Suğdak'ı fethetti(1227). Böylece Türkiye Selçuklu devletinin denizaşırı bir sefer yapacak kadar kuvvetli bir donanma meydana getirmesi kayda değer bir olay ve büyük bir başarı olarak addedildi³⁰.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'da askeri etkinliklerle uğraşmasını fırsat bilen Trabzon Rumları 1228 senesinde Samsun ve Sinop limanlarına taarruz etmiş ve Ünye'ye kadar Selçukluların elinde bulunan sahilleri yağmalayarak birçok Türk'ü esir almışlardır³¹.Bu hadise üzerine Reis Hayton elindeki Rum esirlerini ve mallarını iade ederek Türk esirlerini kurtardı ise de Rumlar yağmaladıkları malları geri vermediler. İşte Trabzon Komnenosları üzerine sefer bu hadiseler sebebiyle vuku bulmuştur. Sultan Alâeddin Keykubad yaptığı seferle Sinop, Ünye ve Samsun'a kadar olan kıyıları Rumlardan kurtardı sonra donanmayı Trabzon üzerine gönderdi. Fakat elverişsiz hava şartları ve şehrin savunmada şiddetle

²⁸ Alptekin, *a.g.m.*, s.293; Sevim- Merçil, *a.g.e.*, s.462; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.376.

²⁹ Emine Uyumaz,(2003). *Sultan I.Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi(1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.34; Sevim-Merçil, *a.g.e.*,s.463;Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.379.

³⁰ Sevim,*Anadolu'nun Fethi*, s.149.

³¹ Alptekin, *a.g.m.*, s.289; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.149; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.381.

direnmesi karşısında, Selçuklu ordusu geri çekilmek zorunda kaldı; böylece Trabzon'un fethi gerçekleşemedi³².

Selçuklu ve Harizmşahlar Münasebetleri

Moğol istilasını sebebiyle yıkılan Harizmşahlar Devleti'nin hükümdarı Kutbeddin Muhammed'in ölümünün ardından oğlu Celaleddin Harizmşah Moğollara karşı kudret ve kahramanlıklar göstermiş; Garbi İran, Kafkasya ve Şarki Anadolu'da bir devlet kurarak Moğol akınlarını engellemeye çalışmıştır³³.

Sultan Celaleddin, Moğollar önünde çetin savaşlar yaparak Azerbaycan'a gelip 1225'de Meraga şehrini kendisine payitaht yapınca, Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderilen elçiler vasıtasıyla iki taraf arasında dostluk bağı kuruldu³⁴. Fakat çok geçmeden Celaleddin'in 1229'da Ahlat'a geldi ve şiddetle muhasaraya başladı. Erzurum meliki Cihanşah'ın ona tabi olması ve onu Sultan Alâeddin Keykubad'a karşı kışkırtması öte yandan da Eyyubi hükümdarı Melikü'l-Eşref'in Sultan Keykubad'ı her iki devlet hükümdarlarına karşı kışkırtması sonucu Celaleddin Harizmşah ile Sultan Alâeddin Keykubad arasındaki dostluğa büyük bir gölge düştü.

Sultan Alâeddin Keykubad Moğol tehlikesini idrak ettiği için Celaleddin ile dostane münasebetlerin devam etmesinde ısrarcı idi. Ancak Celaleddin kararından vazgeçmeyerek Ahlat kuşatmasını sürdürdü. 1230'da Ahlat'ı işgal eden Celaleddin ile Cihanşah'ın oluşturduğu ittifaka karşı Sultan Alâeddin Keykubad'da Melikü'l-Eşref ile ittifak kurdu ve Ahlat üzerine geldiler. İki Türk devleti Erzincan civarında Yassıçimen'de harbe tutuşlar ve nihayet Selçuklular karşı tarafa galebe çaldı³⁵. Bu savaşın neticesinde Harizmşah'ın askerlerinden çoğu öldürüldü, bir o kadar da esir alındı. Harizmşah askerlerinden 1500 kişi korkularından kendilerini korkunç bir vadiye atarak öldüler³⁶.

³² Alptekin, *a.g.m.*, s.289; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.493; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.150; Uyumaz, *a.g.e.*, s.46.

³³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.384.

³⁴ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.464; Uyumaz, *a.g.e.*, s.48.

³⁵ Alptekin, *a.g.m.*, s.291; Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.464.

³⁶ Ahmed b. Mahmud, (1977). *Selçukname*, (haz: Erdoğan Merçil), İstanbul: Tercüman Yayınları, s.152.

Gürcistan seferi

Moğolların 1231 yılında Doğu Anadolu'ya girerek Eyyûbî ve Artuklu kentlerini istila ve tahrip etmelerini ve hatta Sivas yakınlarına kadar ilerlemelerini haber alan Sultan Alâeddin Keykubad, durumu kontrol etmek amacıyla Kemaleddin Kamyar'ı Sivas'a gönderdi³⁷. Burada ki durumu istişare eden kumandanlar nihayet Moğolları, Gürcülerin kışkırtıp Doğu Anadolu'ya sevk ettikleri kanısına vardı³⁸.

Gürcüleri cezalandırmak için Erzurum'da toplanan Selçuklu ordusu Gürcistan üzerine yürüdü ve bazı kale ve kentleri ele geçirdi. Bu sebeple Gürcü kraliçesi Rosudan sulh teklifinde bulundu ve Selçuklu vasallığını kabul etti. Bu sırada Sultan Alâeddin Keykubad'ın ülkesine bir Moğol akını söz konusu olmasa da sultan yine de tedbiri elden bırakmadı. 1232'de Kemaleddin Kamyar'ı Ahlat ve çevresinin zaptına gönderdi ve bu bölgeler Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına dahil oldu³⁹.

Selçuklu ve Eyyûbî Münasebetleri

Sultan Alâeddin Keykubad Ahlatşahlar (Sökmenliler) ülkesini fethedince Melikü'l-Eşref, başta Mısır hükümdarı Melik Kâmil olmak üzere sayıları 16'ya varan bütün Eyyûbî melikleri hatta Mardin ve Harput Artukluları dahi Sultan Alâeddin Keykubad'a karşı harekete geçti⁴⁰.

Selçuklu ordusu, Eyyûbîlerin yolu üzerindeki bütün vadi, geçit ve boğazları (Akçaderbend, Duzahdere yolu vs. gibi) kontrol altına alınca Eyyûbî ordusu zor durumda kalarak Besni ve Adıyaman taraflarına çekildi. Ordusunu Harput yönüne kaydıran Melik Kâmil burada Selçuklu ordusuyla karşılaştı ve Eyyûbîler kesin bir yenilgiye uğratıldı; böylece Harput Artukoğulları emirliği sona erdi⁴¹.

Birkaç ay sonra Sultan Alâeddin Keykubad (1235), Anadolu birliğini kurmak amacıyla, Eyyûbîlere karşı seferlere tekrardan başladı. Kemaleddin Kamyar

³⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.151.

³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.396; Uyumaz, *a.g.e.*, s.68.

³⁹ Sevim- Merçil, *a.g.e.*, s.464; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.397; Uyumaz, *a.g.e.*, s.74.

⁴⁰ Alptekin, *a.g.m.*, s.294; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.400.

⁴¹ Alptekin, *a.g.m.*, s.295; Sevim- Merçil, *a.g.e.*, s.465; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.401.

kumandasında gönderdiği ordu Amid hariç Urfa, Siverek, Harran ve Rakka, şehir ve kalelerini fethetmeyi başardı⁴².

Selçuklu ve Moğol Münasebetleri

Sultan Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra Moğollar, Kaşgar ve Balasagun gibi şehirleri alarak Maverâünnahr'e kadar geldiler(1220)⁴³. Kısa sürede pek çok ülkeye akınlar düzenleyerek memleketleri yakıp yıktılar ki bu durum İslam dünyasında büyük korku ve endişeye sebebiyet verdi.

Sultan Alâeddin Keykubad'da ülkesini olası Moğol saldırısına karşı korumak amacıyla gerek kalelerin tahkimi ve surların inşasına gerekse tehlikeyi davet edecek küçük devletlerin ortadan kaldırılmasına çalıştı⁴⁴. Bununla beraber Moğol akınlarının Doğu Anadolu ve Fırat'a kadar yayılması, bir grubunda Sivas yakınlarına kadar gelmesiyle Keykubad Moğollara bir elçi gönderdi. Böyle bir girişim için zamanda elverişliydi, zira Cengiz Han'ın bile kahramanlığına hayranlık duyduğu Celaleddin Mengübürti'yi Yassıçimen de bozguna uğratmasıyla Alâeddin Keykubad'ın gücü Moğollar tarafından da idrak edilmişti⁴⁵. Bu şartlar altında Moğollara 1232 yılında bir elçi gönderilmiş ve anlaşma yapılmıştır. Moğollara karşı savaş yerine barışı yeğleyen Sultan Alâeddin Keykubad, stratejik dehası ile ülke sınırlarını Moğol tehlikesinden uzak tutmakta muvaffak olmuştur.

Sultan Alâeddin Keykubad, 1220 yılında çıktığı Türkiye Selçuklu tahtında yaklaşık 18 yıl hüküm sürdü. O, Türkiye birliğini kurmada kazandığı çok değerli siyasi ve askeri başarıları yanında, Türkiye'nin ekonomi ve kültür bakımlarından da gelişip yükselmesinde eşsiz hizmetlerde bulunmuştur⁴⁶.

Saltanatı boyunca gayet istikrarlı bir siyaset takip eden sultan, devletin bağımsızlığını sağlamak için hem içteki hem de dıştaki düşmanlarını bertaraf etmede muvaffak olmuştur. Bu kudretli sultan, devletin itibarını arttırmak için durmak bilmeksizin seferler düzenleyip ticaretin gelişmesine önem veriyor ve

⁴² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.152.

⁴³ Uyumaz, *a.g.e.*, s.88.

⁴⁴ Alptekin, *a.g.m.*, s.293.

⁴⁵ Alptekin, *a.g.m.*, s.294.

⁴⁶ Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.153.

bundan başka ülkenin imarına da ihtimam gösteriyordu. Öyle ki hem siyasi hem de iktisadi açıdan hızla yükselişe geçen devlet bu hali ile Moğol zulmünden kaçanlar için güvenli bir yer teşkil ediyordu. Nitekim Sultan Alâeddin Keykubad devrinde devletin içinde bulunduğu refah, huzur ve farklı inanç ve görüşteki herkese karşı gösterilen sınırsız hoşgörü sayesinde Müslüman halk gibi Hristiyanlar'da memnun ve müreffeh bir hayat sürdürdüler.

Sultan Alâeddin Keykubad dönemi müellifin kaleminden şu sözlerle anlatılır: *"Kılıçarslan'ın evladı birbiri ile çekişip savaştığından Selçuklu Devleti'ne usanç ve memleket nizamına ihtilal gelmişti. Sultan Alâeddin padişah olunca yine Selçuklu Devletini yeniledi ve hükümdarlık usullerini düzeltti. Halkın kalbine heybet saldı ve bütün beyler ona tabi oldu. Ülkesini genişletti ve dünya halkı ona itaat kıldı. Ona "Sultan- ı Âlem" derler, bütün hükümdarlar yanında hazır olup hizmetini ederlerdi"⁴⁷.*

Türkiye Selçuklularının zirve dönemini temsil eden bu devir olayları bir hükümdar ve komutan olarak Alâeddin Keykubad'ın tetkikine imkan sağlamaktadır. Kutadgu Bilig'in teorik çerçevesinden baktığımız bu Sultanın devrine dair hadiseler onun siyasi ve askeri mizacını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Teorik çerçeve bu pratik bilgiler manzumesi ile sınanarak bilimsel bir bilgi üretilebilecektir. Kutadgu Bilig'deki düşünceler Alâeddin Keykubad'ın hareketlerinde sınanarak süreç içindeki durum Anadolu sahasındaki bir tarihi devrin tetkiki ile anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.2. Bir Hükümdar Olarak Alâeddin Keykubad

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 10. Sultanı olan Alâeddin Keykubad 17,5 yıl saltanat süren dirayetli bir devlet adamıdır. Moğol istilasının tüm dünya üzerinde kâbusa dönüştüğü bir zamanda ileriye gören sultan ilim, kültür, iktisadiyat ve sanat

⁴⁷ Ahmed.b. Mahmud, *a.g.e.*, s.153.

bakımlarından gayet ileri ve müreffeh bir Türkiye inşa etmekte muvaffak olmuştur⁴⁸.

XI. yüzyıldan itibaren Türk kültür tarihine adeta kılavuzluk eden Kutadgu Bilig, devlet idaresi bahsinde pek çok kıymetli kayıtlar ihtiva eder. Mevcut eser sayesinde İslami dönem Türk devletlerinin siyasi yapılanması ve sonraki dönemlerdeki gelişmelere vakıf olmak kabildir.

Eserin müellifi Yusuf Has Hacib, çalışmamızın esas konusunu teşkil eden hükümdar ve komutan vasıflarında da tespitlerde bulunmuştur. Müellife göre başta hükümdar olmak üzere tüm devlet ricalinin burada bahis mevzu olan vasıfları taşıması ve eylemlerini de buna uygun yapması lazım gelir. Aksi halde devletin inkırazı kaçınılmaz bir hal alır.

Kutadgu Bilig müellifi hükümdar olan bir kimsede evvelaasil bir soyun bulunması gerektiğini vurgular. *Beylik için insanın önce **asil soydan** gelmesi gerektir. Zira ona göre, babası bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi, bey olur. Yine ona göre, bey doğarken; beylikle doğar; görerek ve öğrenerek işlerin hangisinin daha iyi olduğunu bilir. Soyu iyi ise, insan iyi olarak doğar ve iyi olduğu için başköşeye geçer. Aslı temiz olan daima temizlik ister*⁴⁹.

Yusuf Has Hacib'in sözlerinden anlaşıldığı üzere ancak kutlu soydan gelen bir hükümdar beyliğe vakıf olur ve gerekenleri yerine getirebilir. Türk hâkimiyet telakkisi veya Türk devlet felsefesine göre, hükümdarın temiz bir soya sahip olması devlet yönetiminin üstlenmesinin pek tabii bir sonucudur ki; bu durum kayda değer bir nitelik arz eder.

Sultan Alâeddin Keykubad, Sülaymanşah'ın (1075-1086) 1075'de İznik'te kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin 10. Sultanıdır. O, yüzyıllar boyunca dünyaya hükmetmiş Selçuklu Devleti sultanlarından biridir. Uzun yıllar boyunca hüküm süren babasının Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve ağabeyinin Sultan I. İzzeddin Keykavus olması Sultan Alâeddin Keykubad'ın asil bir soya sahip olduğunun emareleridir.

⁴⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.410.

⁴⁹ Yusuf Has Hacib, b.1932.1949.1950.1959.1985.

Sultan Alâeddin Keykubad, YusufHas Hacib'in ifade ettiği üzere "*Babası bey ise oğul bey doğar*" tespitine uygun bir hükümdar tipindedir. Meşru bir hükümdar silsilesi ve geleneğine mensuptur.

2.2.1. Akıllılık ve bilgelik

Yusuf Has Hacib'in eserinde hükümdara ve devlet erkânına tavsiyeler niteliğinde olan kayıtları arasında en çok üzerinde durulan mevzu bahis **akıllılık** ve bilhassa da **bilgelik** olmuştur. Öyle ki müellif, bu konudan ihtiyatla bahsetmiş ve eserin hemen her yerinde bunu yinelemiştir.

İnsanoğlu akıl ve bilgi ile temayüz eder. Temel ihtiyaçlar itibariyle insanlarla diğerk mahlûklar müşterektir. İnsanı bunlardan farklı kılan tek özellik düşünebilme ve idrak edebilme yetisidir.

Yusuf Has Hacib'e göre "*Hükümdar bilgi ile halka baş olur ve akıl ile memleket ve halkın işini görür*⁵⁰". Bu cümleden olarak hükümdarlar her daim bilgili ve akıllı olmalıdırlar. Ancak bu suretle hakim vaziyete geçerler.

Müellifin hükümdarın bilgili olma konusuna çok önem verdiğinin en büyük delili bey adı ile bilgi kelimesini birbirinden ayrı mütalaa etmemesidir. Bu hususta "*Bey adı ile bilig kelimesi ile ilgilidir; bilig'in lamı giderse, bey adı kalır*⁵¹" sözleri dikkate şayan bir nitelik arz eder.

"*Bilgili olmanın yanı sıra devlete baş olan bir kimsenin akıllı olması ve bunun tabii sonucu olarak aklın kıymetini bilmesi lazım gelir*". Müellif'e göre "*Her türlü iyilik akıldan gelir; insan bilgi ile büyür ve temayüz eder. Akıllı insan insanların büyüğüdür. İnsan, gece gibi, karanlık bir evdir; akıl, bir meşale gibi, onu aydınlatır. Bey memleket ve kanunları bilgi ile ele alır; bütün işleri akıl ile görür*⁵²".

Bu beyitlerden de anlaşılacağı üzere akıl ve bilgi birbirinden ayrı değerlendirilmemiş ve ikisinin sentezi ile hükümdarın Tanrı'nın bahşettiğı kuta

⁵⁰ Yusuf Has Hacib, b.1952.

⁵¹ Yusuf Has Hacib, b.1953.

⁵² Yusuf Has Hacib, b.1830.1841.1845.1951.1954.2713.

sahip olacağı söylenmiştir. Yusuf Has Hacib'in akıl ve bilgiye sık sık işaret etmesi adeta devletin temelinin akıl ve bilgi üzerine inşa edildiğinin göstermektedir.

Akıl ve bilgi bahsinde şu kayıtlara da yer verilmiştir: *“Aslında bütün insanoğlunun menşei büyüktür; seçkinler ise bilgi ile temayüz etmiştir. Bey halkı bilgi ile elinde tutar. Beyler işlerinde yanılırlarsa, ey devletlü hükümdar, onların beyliği hastalanmış demektir; tedavi etmelidir. Beylik hastalığının ilacı akıl ve bilgidir; onu akıl ile tedavi et. Bey bilgili; akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile bir çare bulunabilir. Bilgili, akıllı ve hakîm hükümdarın her iki dünyada da makamı yüksek olur. İşe bilerek başlamak ve başarı ile tamamlamak için, beyin çok akıllı olması gerektir”*⁵³.

Yusuf Has Hacib'e göre *“beyler devleti akıl ile tanzim eder. Dünyayı elde tutmak için, insanın anlayışlı olması ve halkı itaat altına almak için de bilgili bulunması elzemdir. Akıl ile insan asıl insan adını alır; bilgi ile beyler memleket işini tanzim eder. Bilgisize devlet ve saadet gelirse, halkın arasına fesat girer ve bu, memleket için, öldürücü bir felaket olur. Eğer beylik akıllı bir insan eline geçerse, o ülkesini huzura kavuşturur”*⁵⁴.

Bütün bu kayıtlar akıllı ve bilgiyi gözetten bir anlayışın yansımalarıdır. Akıl ve müspet bilgiye üstünlük tanıyan müellifin cümleleri Türklerin bu husustaki tasavvurlarını açığa çıkarması bakımından kayda değerdir. Gerek devlet idaresinde gerekse diğer hususlarda bilgi ve aklın gözetilmesi Türklerin gerçekçi düşünceye bağlı olduklarına delalet etmektedir.

Yusuf Has Hacib, eserinin daha birçok yerinde bilgi ve akla atıflar yapar. Nitekim o, eserini bina ettiği dört temelden birini akıl (Öğdülmiş) olarak seçmekle, buna ne denli önem verdiğini gösterdiği gibi, Türk idare ve idarecilik anlayışında ve felsefesinde bilgeliğin yanı sıra akılcılığın da ne kadar yaygın bir telakki olduğunu ifade etmiştir⁵⁵.

⁵³ Yusuf Has Hacib, b.1958.1968-1972.1989.

⁵⁴ Yusuf Has Hacib, b.224.303.1780.1781.

⁵⁵ Genç,*a.g.e.*,s. 48.

Sultan Alâeddin Keykubad, müellifin hükümdar olan bir kimsede bulunmasının zaruri olduğunu düşündüğü akıllılık ve bilgelik vasfını şahsında barındıran bir sultandır. O, bu özelliği ile tahtta kaldığı yıllar boyunca akıl ve bilgiyi rehber edinmiş ve aldığı kararlarda da akıl ve bilgiyi gözettiğini ispat etmiştir.

O, ilim ve sanattan zevk alır, meclislerinde siyaset ve tarih dair münakaşalar yaptıran yüksek bir kültüre sahip sultanı. Türkçeden başka Arapça, Farsça ve Rumca da biliyor ve bu son ikisinde de konuşabiliyordu. Tarih ve siyaset kitaplarına meraklı idi. Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'si, Gazali'nin *Kimya-i Saadet*'i ve *Kabusname* çok okuduğu eserler idi⁵⁶. Bu tarihi bilgiler onun bu özelliğinin pratik yansımalarıdır.

Sultan, akıl ve bilginin ehemmiyetine binaen, bilim, kültür, sanat ehline de büyük ölçüde saygı gösterirdi. Zira şöhretini duyduğu ilim, edebiyat, tıp ve sanat mensuplarını payitahta davet ederek onlara ihsanlarda bulunur ve kendileri için, vakıflar ile medrese ve zaviyeler inşa ederdi⁵⁷.

Sanat erbabını koruyup kollamak amacıyla Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Türkistan ve İranlı bilim adamlarını, şair, edip ve sanatkârları Türkiye'ye yerleştirerek himayesine almıştır⁵⁸. Görüleceği üzere Türkiye Selçukluları bilge ve bilgi sever bir sultanla zirveye ulaşmıştır.

2.2.2. Cesaret ve kahramanlık

Yusuf Has Hacib'in hükümdar olan bir kimsede aradığı vasıflardan bir diğeri de **cesaretli** olmasıdır. Müellif, iyi bir hükümdar da olması gereken bu niteliğe oldukça ihtimam gösterir. Zira eserin muhtelif yerlerinde cesaret ve kahramanlıkla ilgili pek çok kayıt mevcuttur.

Ona göre "bey, **cesur**, **kahraman**, **kuvvetli** ve **pek yürekli** olmalıdır. Halkı için beyin cesur ve kahraman olması iyidir; büyük işleri ancak bu meziyetleri ile

⁵⁶ İbn Bibi, (1996).*el- Evâmir'ül- Alâ'îye Fî'l-Umûri'l- Alâ'îye (Selçuk Name) I*, (çev: Mürsel Öztürk), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s.267; Turan, Keykubad I, s.657.

⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.658.

⁵⁸ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.466.

karşılamak mümkündür. Bey cesur, kahraman ve atılgan olmalı; bey cesareti ile düşmana karşı koyar. Cesur insan korkakların başına geçer ve herkes ondan cesaret alır. Arslan köpeklere baş olursa, köpeklerin her biri kendi karşısındakine arslan kesilir. Eğer arslana köpek baş olursa, o arslanların hepsi köpek gibi olur. Cesur, gözü pek olan insan için mal eksik olmaz; akdoğan için de yem eksik olmaz. Kılıç, balta, ok, yay ile kuvvet ve cesaret varken, yiğit adam mal için endişe etmemelidir”⁵⁹.

İşte bu bakımdan, idare edilen halk için, hükümdarın cesur ve kahraman olması gerekir. Zira cesur ve kahraman bir hükümdar mahiyetine ve askerlerine güven temin eder. Hareketlerini her bakımdan hükümdara uyduran askerler bu sayede düşmana karşı mukavemet gösterir.

Tarih boyunca, Türk hükümdarlarının muharebelerde zafere ulaşması onların cesareti ve kahramanlığı ile mümkün olagelmıştır. Düşmanlarına karşı galebe çalmak bu cesur hükümdarların en büyük arzularından biri idi. Türk hükümdarlarının bu vasfa sahip olması sadece düşmana boyun eğdirmekle de sınırlı kalmıyordu. Onlar cesareti sayesinde asayiş temin ediyor, bağımsız bir devleti inşa ediyor ve otoritesini tesis ediyordu.

Görüldüğü üzere gerek eski Türk devletlerinde gerekse Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar, sadece devletin başında oturan ve siyasi faaliyetler icra eden bir kimse değildi. Aksine o, muharebelerde askerlerinin yanında oluyor ve düşmana karşı amansız mücadeleler veriyordu. Bunlardan başka cesur ve kahraman hükümdar tutum ve davranışları ile etrafındakileri de bu yönde etkileyerek topluma yeni kahramanlar kazandıracağını biliyordu.

Sultan Alâeddin Keykubad, tahtta kaldığı süre zarfında düşmanlarına karşı amansız mücadeleler vererek zaferden zafere koşmuştur. Evvela içteki otoritesini tesis eden sultan bilahare dışarıdaki düşmanlarını bertaraf etmekle uğraşmıştır. Böylece hükümdarlık asabiyesini dış ve iç siyasi zeminde kabul ettirerek tam bir hükümdar olmuştur.

⁵⁹ Yusuf Has Hacıb, b.1949.1951.2043.2045.2057.2048.2054.2055.

Öyle ki kazandığı çok değerli siyasi ve askeri başarıları sayesinde Türkiye birliğini kurmada muvaffak olmuş idi. O, olası Moğol istilasına ve akınlarının Türkiye hudutları düşünde kalması yönünde eşsiz hizmetlerde bulunmuştur. Cesareti ve kahramanlığı sayesinde kendisine karşı isyan hareketine girişen devletleri itaat altına almıştır. Nitekim Artuklu ve Eyyûbî melikleri, Ermeni, Trabzon ve hatta Rum hükümdarları onun vassalları idiler ve kendisine haraç ile birlikte ihtiyaç halinde asker de gönderiyorlardı⁶⁰.

2.2.3. Erdemlilik

Eski Türk devletlerinin akıllılık ve bilgelik, kahramanlık kadar önem verdikleri ve devlete baş olan bir kimsede görmek istedikleri bir diğer vasıf da **erdemli** olmak idi.

Devletin başındaki hükümdarın halk tarafından sevilmesi, itibar görmesi için iyi hasletlere sahip olması lazım gelir. Ancak bu sayede hükümdar devletini ve halkını ileri seviyelere taşır.

Yusuf Has Hacib'in eserinde ihtiyatla bahsettiği erdemlerin başında **cömertlik** gelmektedir. Eserde bununla ilgili kayıtlar, hükümdarın cömertlik vasfını taşımasının ve buna uygun davranmasının bir ifadesidir. Aksi tutum ve davranışlarda bulunan hükümdarın hükümranlılığı da çok fazla devam etmez ve bunun doğal sonucu olarak Tanrı tarafından kendisine bahşedilen kut, bu vasıfları taşıyan bir başka kimseye gider.

Evrensel bir hâkimiyet anlayışı ile dünyayı yöneten Türk hükümdarları da bu doğrultuda devletin bekası için halkı müreffeh kılmayı kendilerine verilmiş bir görev addederek halkı kalkındırmaya gayret etmişlerdir. Bu düşünce ile Tanrı'nın lütfuna mahzar olmuş Türk hükümdarları, emri altındaki herkese karşı cömert olmuştur.

Yusuf Has Hacib'e göre "*Beylercömert olursa, adları dünyaya yayılır; bunların nam ve şöhetleri ile dünya korunur. Onlar cömert olursa etrafına asker toplanır ve ordu*

⁶⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.411.

olur; asker ve ordu ile insan dileğine kavuşur. Cömert ol, bağışla yedir ye içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur, al ve eksiklerini tamamla”⁶¹.

Beyitlerden anlaşıldığı üzere cömert olan bir hükümdar tüm dünyada adından söz ettirir. Hükümdarın adını dünyaya yayması kadar askeri bakımdan kudretli olması için de cömert olması gerekli hale gelir. Ancak böyle üstün ahlaki vasıflar taşıyan bir hükümdar mala mülke tamah etmez, dünya nimetlerinin delisi olmaz. Bunlardan başka hükümdarın cömertliği ile ordusu doyuma ulaşır ve nihayet savaş meydanlarında canla başla mücadele eder.

Eser cömertlik ile ilgili daha pek çok kayıt ihtiva eder. Yusuf Has Hacib’e göre “*Bey birçok memleketi elde etmek için sağ eli ile kılıç sallar ve vururken, sol eli ile mal dağıtmalı. Beyler mal dağıtmalı ve çok asker tutmalıdır; ne zaman isterse, düşmanın memleketini ele geçirir. Hazine neye gerek, çok asker lazım; beyin zenginliğine gerek yok, halk tok olmalıdır. Dünya beylerinin eli açık olursa, onlar her iki dünyada başköşeye otururlar. Bey kendinden cimriliği uzak tutmalıdır*”⁶².

Görüldüğü üzere Türk hâkimiyet telakkisi hükümdarın cömert olmasını adeta halkı müreffeh kılma ve ordu toplama vazifesinin tabii bir neticesi saymaktadır.

Cömertlik ile ilgili olarak hükümdar da bulunması gereken bir başka erdem de **tok gözlü** olmaktır. Müellif’in bu konudaki tespitleri şöyledir: “*Bey tok gözlü olmalı. Gözü aç adam hiçbir şey ile doymaz; gözü aç olana bütün dünya malı kâfi gelmez. Aç gözlülük, ilacı ve devası bulunmayan bir hastalıktır; onu, bütün dünya kâhinleri bir araya gelse, yine tedavi edemez. Aç gözlü adamı mal doyurmaz; bütün dünyaya sahip olsa bile, o yine daima aç gözlü ve fakirdir*”⁶³.

Sultan Alâeddin Keykubad diğer Türk hükümdarları gibi itaati altındaki herkese karşı cömert davranmış ve har daim ihtiyaç sahiplerinin yanında olmuştur.

İbn Bibi, Sultan Alâeddin Keykubad’ın bu yönünü çok güzel betimler. “O, cömertlikte dalgalı bir deniz, yağmur yüklü bir bulut ve yanan bir lamba gibiydi.

⁶¹ Yusuf Has Hacib, b.2050.2051.2053.

⁶² Yusuf Has Hacib, b.2061.2068.2069.3030.3031.

⁶³ Yusuf Has Hacib, b.2000-2002.2004.

Huzurundan dönüş izni ve ayrılma işareti olan her elçi, o kadar servete sahip olurdu ki, aşırı zenginlikten dönen feleğe kafa tutar, Karun'a bile yüz vermezdi”⁶⁴.

Sultan, askerlerine ve huzuruna gelen elçilere de ihsanlarda bulunur; onların gönlünü hoş tutmasını bilirdi. Nitekim Celaleddin Harizmşah'ın gönderdiği elçiye Sultan Alâeddin'in muamelesi bunun güzel bir örneğini teşkil eder. Sultan, Horasan'ın büyük âlimi Mücirüddin Tahir'i çok aziz bir misafir olarak kabul etmiş ve ona çok ikram ve ihsanlarda bulunmuştur. Ayrıca Harizmşah'a on köle (Kıpçak Rum ve Rus), on cariye, beş iğdiş at, beş katır, 10.000 sultani (altın), 30.000 dirhem (gümüş akçe) hediyeleri göndermiştir⁶⁵.

Yine Yusuf Has Hacib'e göre hükümdarda bulunması gereken bir diğer erdem de onun **iyi tabiatlı** olmasıdır. Bunun doğal sonucu olarak da **merhametli, hoşgörülü, yumuşak huylu** olması lazım gelir.

Müellif eserinde bu vasıflara pek çok atıflarda bulunmuştur. Yusuf Has Hacib'e göre “*Beyin tabiatı iyi ve hareketi doğru ise, o beyin hayatı sevinç içinde geçer. İl ve şehirleri idare, sulh ve sükûneti temin etmek için, hükümdarın iyi tabiat ve binlerce fazilet sahibi olması lazımdır. Hangi bey kötü bir tabiata sahip olursa, her işi ters gider; sevinç yüzü görmez, daima keder içinde yaşar. Bey yumuşak tabiatlı olmalıdır. Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz; zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanmaz. Bey, suçlu kimselerin suçunu affetmelidir. Bütün halka içten gelen bir merhamet göster; daima iyilik yap ve kendin iyilik bul. Halka faydalı ol, ona zarar verme; iyi hareket et, kötülerin zararlarını ortadan kaldır”⁶⁶.*

Kutadgu Bilig yazarı, bunları demek suretiyle hükümdarın **affedici** olması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak bu yolla hükümdar halkı tarafından sevilir ve itibar görür. Bu vasıflara sahip olan ve buna uygun davranan bir hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olabilir. Halk her bakımdan hareketlerini hükümdara uyduracağı için hükümdarın örnek teşkil etmesi lazımdır. Zira zalim bir hükümdarın mahiyeti de çok fazla bir şey vaat etmez.

⁶⁴ İbn Bibi, *a.g.e.*, s.244.

⁶⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.385.

⁶⁶ Yusuf Has Hacib, b.1977.1981.1984.2000.2030.2122.2160.2161.

Sultan Alâeddin Keykubad her nevi inanç ve kültürdeki insanlara karşı hoşgörü göstererek onların sevgisini kazanmak da muvaffak olmuştur. Tarihte hükümdarın bu yönünü gösteren pek çok kayıt mevcuttur.

Yassıçimen zaferinden sonra Hristiyan halk sultanın Kayseri'ye yaklaştığını haber alınca papazlarının liderliğinde ellerinde haçları ve çalgıları ile Sultan Alâeddin Keykubad'ı karşılamaya çıkmışlardı. Aynı amaç için yola çıkmış olan Müslümanlar Hristiyanlara karşı koymaya çalışmışlarsa da sultan duruma müdahale edip Hristiyan tebaasının düzenlediği kutlamalara bizzat katılmıştır⁶⁷.

Sultanın Moğol istilasından kaçan âlimlere karşı izzet ve ikramlarda bulunması ve onlara karşı gösterdiği muamele de hoşgörü sahibi olduğunun emareleridir. Öyle ki Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Abdülatif el-Bağdâdî, Necmeddin-i Daye, Kânî-i Tusî, Bahâeddin Veled ve Ahi Evran gibi âlim, mutasavvıf, edip ve şairler onun zamanında Anadolu'ya gelmiş ilgi ve itibar görmüşlerdir⁶⁸.

Müellife göre, Türk idare anlayışının idare edenlerde ve tabii en başta hükümdarda görmek istediği nitelikler arasında **ihtiyatlılık** da yer almaktadır. Yusuf Has Hacib'in bu mevzudaki kayıtları şöyledir: "*Acelecilik herkes için fenadır ve deruni bir korku neticesidir; eğer bu beyde olursa, bunun cezasını başları çeker. Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri- ihtiyatlılık, biri- kanun; bunlar esastır. Hangi bey ihtiyatlı ise, o memleketini muhafaza eder, düşmana boyun eğdirir ve onu sımsıkı bağlar.*

Ey ülke beyi, memleketin korunmasını istesen, memleketin her tarafında ihtiyat tedbiri al. İhtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise, beyliğin temelini göz göre göre sarsar. Düşmanın boyunu kırmak istersen, gözünü, kulağını tetikte bulundurmalısın. Beyler düşmanı ihtiyat ile vurmuşlar ve ihmalkârlık ile beyliğin bağlarını çözmüşlerdir. Beyler ihmalkâr olurlarsa, işlerini başaramazlar; iyice bilmelidir ki, ihmalkârlık ederse, beyliği devam etmez. Bey ihtiyatlı olursa, memleketine el dokundurmaz; eğer dokunursa o, bu tecavüzü akıl, fikir ve bilgisi ile karşılar. Her yerde insana böyle tedbir ve ihtiyat lazımdır; beylik işinde ise, daha

⁶⁷Uyumaz,*a.g.e.*,s.98.

⁶⁸ Faruk Sümer, (2002). Keykubad I,*Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi*, C.XXV.,Ankara, s.359.

fazla dikkatli olmalıdır. Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklılık, devletin uzun müddet devamı için, daima faydalı olmuştur. Gafil olma, her işte ihtiyatlı ol; her iki dünyayı bir tedbir ile dile. Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol; bu ihtiyat, aynı zamanda, şeraitin de emrettiği şeydir. Hükümdarın ihtiyatlı olması memlekette fayda getirir; bu fayda ile memlekette huzur temin edilir”⁶⁹.

Bu tespitlerden de anlaşıldığı üzere hükümdarın ihtiyatlı olması, ihmalkâr davranmaması devlet idaresi için zaruridir. Nitekim devlet işlerinde tedbir ve uyanıklılık, devletin bekası için daima faydalı olmuştur. Hükümdarın tedbiri elden bırakmaması, alacağı kararlar ve yapacağı eylemlerde aceleci davranmaması devletin ömrünü de tayin eder.

Sultan Alâeddin Keykubad bu meziyetleri şahsında toplamış bir sultandı. Tahtta oturduğu yıllar boyunca devlet işlerinde ihtiyatlı davranmış ve meseleler karşısında soğukkanlılığını koruyarak ihmalkârlık ve acelecilikten mümkün mertebe sakınmıştır. Öyle ki hazine konusunda büyük bir titizlikle araştırma ve incelemelerde bulunur, her gün hazineye gireni çıkanı sorardı⁷⁰.

Sultanın ihtiyatlı olduğuna dair en açık örnek tahta çıkmasında büyük rol oynayan beylere karşı muamelesidir. Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Başara, Mübarizüddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluğca gibi beylerin zamanla nüfuzlarının ve kudretlerinin artarak devlet idaresinde başlıca söz sahibi haline gelmeleri sultanı son derece rahatsız etmiştir. İki taraf üzerinde de endişeler ve dedikoduların artması üzerine nihayet emirler, sultanı Seyfeddin Ay-aba'nın köşkünde ziyafet tertip edip onu bir komplo ile düşürerek yerine küçük kardeşi, Koyluhisar meliki Celaleddin'i çıkarmayı planlamışlardı. Fakat Hokkabazoğlu Seyfeddin bu haberi sultana ulaştırmıştır. Sultan bunun üzerine davete mazeret göstererek gitmemiş; fakat ihtiyatlı davranarak ses de çıkarmamıştır. Bahar mevsimi gelince Antalya'dan Kayseri'ye hareket ederek beyleri orada bertaraf etmeye karar vermiştir. İlk önce

⁶⁹ Yusuf Has Hacib, b.1996.2014-2016.2020.2021.2025-2029.439.44.443.446.448.

⁷⁰ İbn Bibi, a.g.e., s.243.

beylerin saraya ve toplantılara bir çizmecici(ser-muzedar, sokman) hariç, silahlı mahiyetleri ile gelmemelerini emretti bilahare saraya gelen beyleri hapsedtirdi ⁷¹.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Sultan Alâeddin Keykubad kudret sahibi olduğu zamanlarda dahi şartlar tam manasıyla olgunlaşmadan harekete geçmemiş ve soğukkanlılığını temin etmekte muvaffak olmuştur. O, bu sayede uzun müddet boyunca saltanat sürerek haleflerine sağlam temelli bir devlet emanet etmiştir.

YusuflHas Hacib'e göre devlete baş olan bir kimsenin **takva sahibi** olması gerekir. *"Bey takva sahibi ve temiz olmalıdır; aslı temiz olan daima temizlik ister. Takva sahibi, hataya düşmemek için, daima titiz davranır; böyle titiz hareket eden beyler doğru iş görürler. Eğer bey takva sahibi ve temiz kalpli olmazsa, hiçbir vakit temiz ve isabetli hareket edemez"*⁷².

Sultan Alâeddin Keykubad, İslam sultanı sıfatı ile dinin yükselmesine uğraşır, geceleri Kur'an okumaktan geri kalmazdı⁷³.

Taş(leğen) emiri sıfatı ile sultanın hizmetinde bulunan Celaledin Karatay, sultanın bu vasfına dair şunları söyler: *"On sekiz sene sultanın hizmetinde bulundum; onun gecenin üçte birinden fazlasını uyku yatağında geçirdiğini hatırlamıyorum. Bilakis onu geceleri Kur'an okumak, namaz kılmak, dua etmek ve çalışmakla meşgul görürdüm"*⁷⁴. Hükümdara dair bu kayıt idealize etmenin ötesinde bir realiteye şahitlik eder.

2.2.4. Adil olma

Hükümdar, adaleti kendisine meslek kabul ederse, büyük küçük herkes huzur içinde yaşar ve ülkede asayiş hüküm sürer. Yüreği yaralı bir tek mazlum olsa bile, onun iniltisi bütün alemleri sarar ve ülkeyi sarsar.

⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.361.

⁷² Yusuf Has Hacib, b.1985-1987.

⁷³ Turan, Keykubad I, s.658.

⁷⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.413.

Aristoteles adalet ve devlet arasındaki bağlantıyı şöyle anlatır: “Adalet devletin orta direğidir, çünkü siyasal topluluğu temeli haktır. Ve hak neyin adalet olduğua karar vermenin ayıracıdır.”⁷⁵

Yusuf Has Hacib’e göre -kanaatimizce en önemli özelliklerden biri- hükümdarda bulunması zaruri olan vasıflarından birisi de **adaletli olma** ve bunun gereğince **iyi kanunlar koymaktır**.

Daha öncede işaret edildiği gibi Yusuf Has Hacib’e göre “*Bu memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri –ihtiyatlılık, diğeri-kanundur*”⁷⁶. Hükümdarın adil olması ve bununla ilgili kanunlar koyması hakkında eserde pek çok kayıt bulmak mümkündür. Yine müellifegöre “*Hangi bey memlekette doğru kanun koydu ise, o memleketini tanzim etmiş ve gününü aydınlatmıştır. Memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur.*

*Beyler gönüllerini temiz tutar ve kanunu tatbik ederlerse, beylik bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur. Beyler örf ve kanuna riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder. Memleketin direği, temeli, sağlamlılığı, esası ve kökü iki şeye bağlıdır. Bunlardan biri halkın hakkı olan kanun, öteki hizmette bulunanlara dağıtılan gümüştür. Kanun himayesinde halk sevinç içinde yaşamalı. Her hangi bir bey halka kanun vermez, halkı korumaz ve halkın elinden serveti kapanın elinde kalırsa, o, halkın için ateş atmış olur; memleketi bozulur ve hiç şüphesiz, beyliğin temeli yıkılır. Bu beylik işini hep beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve adet onlardan gelir”*⁷⁷.

Görüldüğü üzere adil olma ve kanunlar tatbik etme hükümdarın devletine ve milletine karşı bir sorumluluğudur. Zira eski Türklerde ve Türk- İslam devletlerinde kanunsuz veya hükümdarın şahsi çıkarlarına hizmet eden, keyfi davranışlarına izin veren bir idare şeklinin varlığı söz konusu değildir. Hükümdarın halkına karşı en büyük sorumluluğu ülkede asayişin temin etme ve herkese eşit kanunlar tatbik

⁷⁵ Aristoteles, (1975). *Politika*, (çev: Mete Tuncay), İstanbul: Remzi Kitabevi, s.10.

⁷⁶ Yusuf Has Hacib, b.2015.

⁷⁷ Yusuf Has Hacib, b.2017.2033-2034.2036.2111.2133.2134.2137.1931.

etmek idi. Nitekim bu durum eserde şöyle ifade edilmektedir: “*Beylik çok iyi bir şeydir, fakat daha iyi olan, kanundur ve onu tatbik etmek gerekir*”⁷⁸.

Türklerde hükümdar bütün devlet teşkilatının ve toplumun başı olarak en büyük güç addedilerek tüm yetkileri şahsında toplamıştır. Onun emirlerine devletin her kademesindeki görevliler ve halk riayet etmek mecburiyetinde idi. Fakat buna rağmen Türk hükümdarları halktan üstün vaziyette değillerdi. Zira Türklerde halk; devletin esas kurucusu ve sahibi konumundaydı. Bu sebeple Türk hükümdarları tüm gücü elinde bulundurdukları zamanda dahi keyfi davranışlarda bulunmaktan kaçınmış ve koyduğu kanunlara kendisi dâhil herkesin itaat etmesini sağlamıştır.

Bu cümleden olarak eski Türklerden itibaren devlet için halkın gerekliliği kaidesi benimsenmiş ve Türklerin İslamiyet’i kabulü ile yöneticinin adil olma fikri daha da olgunlaşmıştır. Nitekim Türk hükümdarları sadece kendi ırk ve dinlerine mensup olan kimselere değil, evrensel bakış açısıyla tüm insanlara karşı adaletle hükmetmişlerdir.

Daire-i adalet eski Türklerden beri süregelen yönetim geleneğinin kendisidir. Daire-i adalet kavramı, yönetim ve toplumsal hususlarda kendini göstermekle birlikte, hâkimiyetin beslendiği unsurlara da işaret etmektedir. Bu sisteme göre hâkimiyetin esası ordudur; ordunun temeli hazinedir. Hazinesin mamur olması için üretici toplum gerekir, ürünlerden verginin toplanması gerekir ki; bu da adil yönetim ile mümkündür. Buradan bir çıkarımda bulunmak gerekirse egemenlik, kaynağını asker ile adil kanunlardan alır. Adalet ve kanun olmaksızın ne ordu ne üreten toplum olamaz. Bu duruma İbn Haldun’un da atıf yaptığı düşünülürse konunun bir medeniyetin bakış açısı olduğu görülecektir⁷⁹.

Sultan Alâeddin Keykubad, eski Türklerden beri süregelen adil olma ve iyi kanunlar tatbik etme hususun da canlı bir örnek teşkil eder. Tahtta kaldığı süre zarfında toplumu sadece müreffeh kılmayı değil, aynı zamanda dirlik ve düzen içinde yaşamasını da mümkün kılmıştır. Bunu da iyi kanunlar koyup, bunları adaletle uygulamak ile yapmıştır.

⁷⁸ Yusuf Has Hacib, b.454.

⁷⁹ İbn Haldun, (2012), *Mukaddime*, C.I., s.357.

Ebu'l-Ferec Sultan'dan şöyle bahseder: “*Arap hükümdarlarının alışık oldukları çirkin ihtiraslardan münezzeh bir kimse idi. Suçlulara karşı sert davranır ve hükümlerinde adaleti gözetirdi*⁸⁰”.

Bir başka tarihçi “*Sultanın iyi huylu, isabetli görüş ve tedbir sahibi olmasının yanı sıra ülkeyi adalet ve insafla donattığını*”⁸¹ söyler.

Sultan, şahsi servet edinmede aşırıya kaçan ülke naiblerine hesap sorar, en büyük bir sübaşı küçük bir hata yapsa adalete, örfe, şeriate aykırı davranrsa ona büyük bir ceza verirdi⁸².

Eğer ülke yollarının birinde yol kesenler veya korkusuz haydutlar bir kimsenin malına veya canına kastetmeye kalksa, üzüntü veya keder ona hakim olur, o olayı aydınlığa kavuşturuncaya kadar yiyip içmeden tat almaz ve rahat yüzü görmezdi. Görevini yapma ve adaleti yerine getirme isteği hiç kaybolmazdı. Zalimi cezalandırmayı ve mazlumun hakkını korumayı birinci görevi sayardı⁸³.

Sultanın adaletini gösteren daha pek çok kayıt mevcuttur. Nitekim Akdeniz’de soyulan bir tüccara sultanın muamelesi bu kayıtlardan sadece birini ihtiva eder. Sultanın huzuruna gelen bu tacir ona: “*Antalya sakinlerindenim. Bütün hayatım boyunca ne kazandımsa gemiye koyup denize çıktım ve Mısır’a varıp kar yapmak istedim. Fakat sahilden hücum eden Frenkler bizi tutup esir ettiler. Bütün malımızı aldılar ve bizi zindana attılar*” diye şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Alâeddin Keyukubad derhal soyguna uğrayan tüccarın mallarının hazineden ödenmesini emretti”⁸⁴.

Yine onun zamanında ticaret kervanlarının hem emniyeti, hem de istirahati için büyük yollar üzerine bir takım kervansaraylar inşa edilmişti. Bu onay yerlerine

⁸⁰ Ebu'l-Ferec,(1999). *Ebu'l Ferec Tarihi*,(çev: Ömer Riza Doğrul), C.II., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.536.

⁸¹ Kerimüddin Aksarayı, (2000). *Müsameretü'l- Ahbar*, (çev: Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.25.

⁸² İbn Bibi,*a.g.e.*,s.244.

⁸³ İbn Bibi,*a.g.e.*,s.244.

⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 364.

gelen zengin-fakir, hür-köle, Hristiyan-Müslüman tüm yoksullara aynı miktarda yemek verilir ve hayvanlarına bakılırdı⁸⁵.

Yine bir başka örnekte de sultanın adaletine atıflarda bulunulmuştur. Moğol elçisi olarak sultana gönderilen Emir Şemseddin Ömer, Moğol hani Ögeday'ın Alâeddin Keykubad'ın kudretli bir sultan olup olmadığını sorması üzerine: “*O dünyaca beğenilmiş ve İslam'da misli gelmemiş bir padişah'tır; dini ve görüşü sağlam, adaleti geniş, akıllı kâmil, memleketi mamur, serveti çok, halkı hoşnuttur. Kendi memleketinde zalimler ve yol kesiciler onun siyaseti ve kahır sayesinde meydana çıkmaz. Adaleti tevziinde kuvvetli ve zayıflar arasında fark gözetmez*⁸⁶” demiştir.

Bu kayıtlardan da anlaşıldığı üzere, Sultan Alâeddin Keykubad, memleketinde asayiş ve adaleti sağlamakta muvaffak olmuş bir hükümdardır. Onun devrinde zalimler sükûta uğratılmış, tahakküm altına aldıkları mazlumların yüzü gülmüştür. Bu nedenle haksız yere zulmedenlere en ağır şekilde cezalandırmış, zulüm görenlerin ise hakkını almada oldukça titiz davranmıştır. Ayrıca kanunlara riayet etmeyenlere çok şiddetli mukabeleler de bulunarak adaleti gözetme hususunda devletin hassasiyetini çok dikkat etmiştir.

Sonuç itibariyle, onun büyük tarihi kişiliği, kudret, kuvvet, adaleti yanında Anadolu'yu her bakımdan bayındır ve mutlu Türkiye haline getirmesi kendisinin Ulu Keykubad olarak hatıralarda yaşamasının en önemli etkeni olmuştur⁸⁷.

Tahtta kaldığı süre boyunca ülkesini her bakımdan kalkındırarak imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Öyle ki bu durum tarihçinin eserinde şöyle bahsedilmektedir: “*Dünyanın her yerinde onun hayır eserleri, zamanın sayfaları üzerinde güneş ışığından daha parlak olarak kalmıştır*⁸⁸”.

Tarih bir süreçtir. Bir millet var oluşunu bu süreç içinde gerçekleştirir. Kutadgu Bilig'de ifade edilen milli ve medeniyetimize dair bilgiler bir hükümdar kimliği

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.416.

⁸⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.405.

⁸⁷ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.466.

⁸⁸ Aksarayı, *a.g.e.*, s.25.

ötesinde Sultan Alâeddin Keykubad kimliğinde süren bir kültürü or taya koymaktadır.

2.3. Bir Komutan Olarak Alâeddin Keykubad

Gerek eski Türk devletlerindeve gereksede Türk-İslam devletlerinde var olan temel kurumlardan biri de ordu idi. Türklerin yüzyıllar boyunca geniş topraklara hükmetmesi orduları ve liyakat sahibi komutanları sayesinde mümkün olmuştur.

Öte yandan Türk tarihinin mühim bir bölümünü ihtiva eden askeri teşkilata ait kayda değer izleri Kutadgu Bilig’de görmek pek tabiidir. Yusuf Has Hacib, eserinde Türk devletlerinin askeri yapısı ve ordu komutanı hakkında dikkate şayan tespitler arz etmektedir.

Eserde 2265-2268 beyitleri arasında hükümdar Kün-togdı Öğdülmiş’e sübaşları’nın (ordu komutanı) nasıl olması gerektiğini sorar. Buna mukabil 2269-2429 beyitleri arasında Öğdülmiş, hükümdara komutanın hangi vasıflara sahip olması gerektiği anlatır. Ancak eserin muhtelif yerlerinde komutan ve vasıflarına binaen atıflar mevcuttur. Müellifin bu husustaki tespitleri Türk devletlerinin ve içinde bulunduğu dönemin hakim telakkisinin emareleridir.

Yusuf Has Hacib’e göre *Orduya kumanda etmesini, onu harp nizamına sokabilmesini ve sonuç itibariyle düşmanı yenmesini bilmek çok büyük bir iştir*⁸⁹. *“Dolayısıyla bu işe çok çevik, sert, tecrübeli, tam ve pek yürekli bir adam lazımdır”*⁹⁰.

“Orduyu komuta edecek bir kimsenin aynı zamanda cömert de olması gerekir. Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın çok cömert olması lazımdır. O, bütün malını askere dağıtmalı ve birçok kimseleri dost ve silah arkadaşı edinmelidir. Kendisine bir at, giyim ve silah ayırması kâfidir;

⁸⁹ Yusuf Has Hacib, b.2272.

⁹⁰ Yusuf Has Hacib, b.2271. (Yusuf Has Hacib’e göre harpte korkak kimselere lüzum yoktur; korkak insanlar kadınlara benzerler. Korkak kimseler orduyu bozarlar; ordu bozulursa, askerler birbirini ifsat ederler. bkz: b.228.2284.)

meşhur olup, dünyaya nam salmak ona yeter. Çoluk-çocuk ve karım diye, mal toplamamalı veya mülk ve bağ-bahçe edineceğim diye, gümüş yıgmamalıdır.

O, bütün arzusunu kılıcı ile istemelidir; vurmali, almali, vermeli ve böylelikle şöhretini büyütmelidir. Silah arkadaşlarını yedirip, içirmeli ve giydirip-kuşatmalı; onlara çok at-koşum, köle ve cariye ihsan etmelidir. Böyle olursa, onun etrafına mert yiğitler toplanır ve tatlı canlarını feda ederek, cesetlerinden dağlar ve kayalar meydana getirirler. Onun tuzu-ekmeği ve yemeği bol, atı, elbisesi ve silahı da buna denk olmalıdır. İnsanlık yapan, itimat kazanan ve cömert olan insana, tuz- ekmek hakkı diye, askerler bunun hakkını öderler. Büyüklük dilerse, yiyecek içecek dağıt; uzun ömür istersen, o da bununla bulunur. İşinde muvaffak olması ve gidişinin düzelmesi için kumandan cömert olmalı ve ihsanlarda bulunmalıdır; bir şeyler almayı adet edinen hiçbir kimse hasisin etrafında toplanmaz. Sen altınını, gümüşünü ve malını dağıt; sen ne kadar som altın verirsen, onlar da o kadar canlarından fedakârlık ederler”⁹¹.

Beyitlerden de anlaşıldığı üzere komutanın cömert olması yalnız ona şan ve şöhret kazandırmaz. Bunun yanı sıra etrafına birçok askerinde toplanmasını sağlar. O, bu sayede düşmanlarına galebe çalar. Askerini müreffeh kılan bir komutanın bu tutumuna mukabil askerleri de onun emrine riayet eder.

Komutanın aç gözlü olması, onu gerçek amacından uzaklaştırarak mal, mülk hırsına teşvik eder. Neticede ise, hareketlerini her bakımdan komutana uyduran askerlerde bu yolu seçer ve düşman tahakkümüne karşı mukavemet göstermez.

Alâeddin Keykubad askerlerini teşvik etmesini çok iyi bilen bir sultan ve aynı zaman da komutan idi. Savaş öncesinde ve sonrasında askerlerine ihsanlarda bulunur ve onların maneviyatını yükseltirdi. Bu sayede askerlerinin güvenini kısa sürede kazanmada muvaffak olmuştur.

⁹¹ Yusuf Has Hacib, b.2274-2282.2317.2321-2323.2325.2411.

Sultan, Alaiye seferi (1223) esnasında gazaya katılan gönüllü ve fakirlere 10.000 dirhem gümüş, 100 baş sığır, 1000 baş koyun dağıtarak herkesin maneviyatını ve şevkini yükseltmekte muvaffak olmuştur⁹².

Bunlardan başka iyi bir komutanın **ihtiyatlı** olması lazım gelir. Müellif başta hükümdar olmak üzere öteki devlet adamlarının ve bu arada ordu komutanının da ihtiyatlı olması hususuna ihtimam gösterir.

Yusuf Has Hacib'e göre *“İhmalkârlık yüzünden töhmet altına kalmaması için, komutanın ihtiyatlı ve uyanık olması gerekir. Mağrur adam ihmalkârlık eder; ihmalkâr adam ya bozulur veyahut vakitsiz ölür. Kendisini saksağandan daha ihtiyatlı tutmalı; gözünü, kaya kuzgunu gibi, uzaklara çevirmelidir. Kumandan ihmalkâr olmamalı ve çok uyanık bulunmalıdır; o ihmalkâr olursa, düşmanın baskınından zarar görür. Öncü kuvveti ile düşmanın yakınlarına sokulmalı, otuna ve suyuna iyice dikkat ederek, karargâh kurmalıdır.*

Askerini çok iyi gözetlemeli ve dil yakalatmamalıdır; askerin az veya çok olduğundan düşman haberdar olmamalıdır. Daha önce dil yakalamaya gayret etmeli ve bu dilden düşmanın durumunu öğrenmeye çalışmalıdır. Böyle hareket etmek ihtiyatlılık ve uyanıklılık olur; harpte kim ihtiyatlı davranır ise, o muvaffak olur. Uyanık beyin askeri, bak, ejderha kumandasında arslana binmiş, kılıç kamçılı orduya benzer.

Düşmanı vurmak için şu iki silah kullanılmalıdır; bu iki silah düşmana ölüm getiri. Birincisi hile ve hud'aya başvurma. İkincisi- ihtiyatlılık ve uyanıklıktır; harpte kim ihtiyatlı davranırsa, o galip gelir. Harpta kim ihtiyatlı ve uyanık bulunursa, hiç şüphesiz, düşmanını, o, felakete uğratır. Eğer düşmanın askeri çok ve seninki daha az ise, savaşa acele etme ve ona göre tedbir al. İnsan ihmalkâr olursa, yürürken ölür; ihmalkâr olmazsa, dileğine erer”⁹³.

Görüldüğü gibi iyi bir kumandanın gafil olmaması devletin bekası için gerektir. Zira komutanın tedbirli hareket etmemesi onu düşman karşısından zayıflatır ve savaş

⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.357.

⁹³ Yusuf Has Hacib, b.2273.2297.2313.2342.2348-2351.2353-2358.2393.

meydanında acı bir mağlubiyet tattırır. İhtiyatlı ve tecrübeli bir komutan olağanüstü durumlarda nasıl bir çözüm yolu takip edeceğine hakimdir. O, ancak bu sayede düşmanına karşı mukavemet gösterir.

Alâeddin Keykubad son derece ihtiyatlı bir komutan idi. Düşmanının zayıf yönlerini bilir ve buna uygun bir siyaset takip eder. Tahtta kaldığı yıllar boyunca düşmanlarına karşı pek çok sefer düzenlemiş ve bunlarda da muvaffak olmuştur.

O, Celaleddin Harizmşah tehlikesini görünce en seçkin süvarilerinden 12.000 kişilik bir kuvveti, ihtiyat tedbiri olarak, Erzincan'a sevk etti; aynı zamanda Harizmşah'ın artık Selçuklu ailesine ve kendisine taarruz edeceğinden emin olarak Eyyubi hükümdarlarından süratle orduları ile gelmelerini istedi⁹⁴.

*“İhtiyatlı olma ile birlikte komutan **hile ve hud’aya da başvurmalıdır**. Bu suretle düşmanının başını ezer ve maneviyatı yükselir. Yusuf Has Hacib’e göre o, kırmızı tilki gibi hilekâr olmalı, işinde muvaffak olması ve gidinin düzelmesi için hile ve kurnazlık yollarını bilmelidir; çaresini bulan kimseye arslan bile baş eğer. Düşmanı vurmak için, şu iki silah kullanılmalıdır; bu iki silah ölüm getirir. Her şeyden önce düşmana karşı hile ve hud’aya başvurmalıdır; bu hile ağına düştüğü için, utancından düşman yüzünü kızartsın”⁹⁵.*

Sultan Alâeddin Keykubad harp sanatına vakıf, devrin sağlam bir ordusuna ve askeri tekniğine sahip olduğu gibi savaş zamanında da düşmanının psikolojisini bozmak ve casuslar gibi tedbirlere de başvurmuş; Harizmşahlara ve Eyyûbîlere karşı bu usulleri kullanmıştır. Zira bir gün Harizmşahlar'ın hazırlıklarını öğrenmek için Erzurum taraflarına casuslar göndermiş. Bunlar Harizm beyleri ile karşılaşınca onlara *“Biz Erzurum’un dağlık bölgelerinde oturan Türklerdeniz. Atalarımız Amu (Ceyhun) nehri tarafından (Türkistan)’idi. Birkaç yıldan beri Sultan Alâeddin bize sıkıntı ve zulüm yaptığından hep Harizm ordusunu bekliyoruz”* demişler. Bu haber Harizmşah’a bildirince onları huzuruna çağırdı; çok ikramlarda bulunup misafir etti. Fakat o geceleyin *“her nereye gittimse halkın Alâeddin’de memnun olduğunu*

⁹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.390.

⁹⁵ Yusuf Has Hacib, b.2312.2323.2327.2353.2356.

öğrendim” diye bu Türklerin casus olma ihtimalini düşündü. Bu endişe ile çadırları üzerine muhafız tayin etti ise de sabahleyin onlardan eser kalmamıştı⁹⁶.

Bunlardan başka iyi bir komutanın **savaş sanatına hakim** olması lazım gelir. Düşmanını yenebilmek için başvuracağı yollara vakıf olması mühimdir. Öyle ki dileğine ermesi büyük ölçüde siyasete bağlı bulunmakla mümkün olabilir.

Düşmanına boyun eğdiren komutan, bunu her daim muharebe ile başarmaz. Aynı zamanda savaşmadan da galibiyete nail olabilir. Yusuf Has Hacib bu hususu şöyle anlatır: *“Eğer düşmanın askerî çok ve seninki daha az ise, savaşa acele etme ve ona göre tedbir al. Anlaşmak imkânı varsa, onunla anlaş; yok ise, zırhını giy, düşmana sıkı sıkı yapış ve güreş. Eğer sen galebe çalmak için imkân bulamazsan, elçi göndererek sulh yapmaya çalış. Sözle oyala, sulh ol, kendini koru ve savaşa acele etme; işte bu kadar”⁹⁷.*

Beyitlerden de anlaşıldığı üzere komutanın düşmanı ile sulh yolları araması da onu alacağı tedbirler arasında yer almaktadır. Komutan bu sayede sulh imkânı var iken savaşma yoluna gitmez.

Sultan Alâeddin Keykubad’ın Celaleddin Harizmşah’a gönderdiği mektup onun Moğollara karşı takip ettiği siyaseti göstermesi bakımından kayda değerdir. Sultan, Celaleddin’e şu tavsiyelerde bulunur: *“Hükemanın dediği gibi yeni bir devlet kuran ve ilahi kudrete bağlanan bir kavim ile savaşmak doğru olmadığından, derhal Tatarlara elçi gönderip onlarla anlaşmak, hatta bunu birlikte yapıp sultan Muhammed Harizmşah’ın hataları dolayısıyla Müslümanların adına özür dilemek, tatlı sözler ve hediyelerle onları yumuşatmak lazımdır. Bu suretle Müslüman dünyasına yapacağımız iyilik namımızı ebediyete kadar götürür. Ben Müslümanların selameti için elçi göndereceğim...”⁹⁸*

Sonuç itibarıyla Sultan Alâeddin Keykubad saltanatı boyunca hem iyi bir hükümdar hem de iyi bir komutan profili çizerek tarihe adını altın harflerle kazımıştır. O, düşmanlarına karşı yaptığı savaşlarda birçok şehirleri ve müstahkem mevkiileri

⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.420.

⁹⁷ Yusuf Has Hacib, b.2359.2360.2362.2363.

⁹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.389.

zapt ederek saltanatına katmış ve satvetini yaymağa muvaffak olmuştur⁹⁹. Sultan Alâeddin Keykubad'ın komutanlık yönü tarihçinin kaleminde adeta yeni bir ruh kazanır. İbn Bibi onun hakkında şunlar söyler: *“Günlerinin çoğunu yapılacak işleri düşünerek geçirirdi. Vuruşma ve çarpışma yeteneğini şarap kadehi yudumlamaya; mızrak ve kılıç sallamayı, çeng'in sesine üstün tutmaya, işi yapmayı kalbe rahatlık veren şaraba tercih etmeye başladı¹⁰⁰”*.

⁹⁹ Ebu'l- Ferec,*a.g.e.*,s.537.

¹⁰⁰ İbn Bibi,*a.g.e.*,s.270.

3. SULTAN SELAHADDİN EYYÛBÎ BÖLÜMÜ

3.1. Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin Siyasi Faaliyetleri (1175-1193)

Tarihte bir hükümdar devrinin kavram analizi ya da olaylarında soyutlamalar yapmak için en uygun zemin, bilimsel mantıklı bilgi üretmek adına en münasip kaynak, tespitler ve soyutlamalar adına laboratuvar mesabesindeki bilgi kaynağı, o devrin olgu ve olaylarını izleyebileceğimiz olaylar ve süreçler adına fikir üretebileceğimiz temel esas, hükümdarın kaynaklara yansıyan serencamıdır. Kutadgu Bilig'in kavram çerçevesinde inceleyeceğimiz Selahaddin Eyyûbî devri olaylarından yola çıkarak yapılacak olan değerlendirmenin ayaklarının yer basması adına bu devrin genel çerçevesini çizerek kavramlara dair incelemeye başlanılacaktır.

1169-1250 yılları arasında Suriye, Mısır, Filistin, Güneydoğu-Doğu Anadolu, Kuzey Irak, Hicaz, Yemen ve Libya'da hüküm sürmüş olan Eyyûbî Devleti, adını kurucusu olan Selahaddin Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb'dan alır¹⁰¹.

Eyyûbî Devleti Selçuklular'ın en mühim güney uzantısıdır. Selçuklular'ın Musul atabeylerinden İmadeddin Zengi tarafından kurulan Zengiler devletinin devamıdır. Memlûkler Devleti'de Eyyûbîler'in devamıdır. Bu devletlerin birbirlerinden ayrıldıkları başlıca husus başlarındaki hanedanlardır¹⁰².

Eyyûbîler'in soyu hakkında birçok farklı görüş mevcut olsa da, Hezbaniye Kürtleri'nin Revadiye kolundan olduklarını çoğu kaynak müttefiken bildirir. Eyyubiler; Türk-Kürt-Arap karışımı melez bir aile olup uzak ataları Revvad b. Müsenna el-Ezdi Yemen Arapları'ndandı; ancak sonradan Kürtleşmiş ve zamanla Türklerle karışarak melezleşmiştir¹⁰³.

Eyyûbîler en evvel Azerbaycan'ın Duvin şehrinde ve Şeddadilerin hizmetinde bulunuyorlardı; Necmeddin Eyyûb'un babası Şadi'nin Duvin'de işlerinin bozulması

¹⁰¹ Ramazan Şeşen, (2012). *Eyyubiler(1169-1260)*, İstanbul: İSAM Yayınları, s.17.

¹⁰² Ramazan Şeşen,(1987). Eyyubiler Devleti, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VI., İstanbul, s.300.

¹⁰³ Ramazan Şeşen, (2002). Eyyubiler, *Genel Türk Tarihi*, C.III., Ankara, s.387

hasebiyle aşiretiyle XII. yy başlarında Irak'a gelerek bir süre Selçukluların saray ağası ve Bağdat şahnesi Bihruz el-Hadim'in hizmetine girdiler. Bihruz ise onu kendi iktası Irak'ın Tikrit kasabasına vali tayin etti¹⁰⁴. Şadi'nin ölümü üzerine Tikrit valiliğine oğlu Necmeddin Eyyûb getirilmiş ve kardeşi Esedüddin Şirkuh' da onun yanında yer almıştır. Selahaddin Yusuf'un doğduğu 1138 yılında Eyyûbîler, Tikrit'den ayrılarak Musul' a gidip Zengi'nin hizmetine girmişlerdir; öyle ki Zengi'nin ordusunda Haçlılara karşı savaşlara katılarak büyük şöhret sahibi olmuştur¹⁰⁵.

Onlar, önce İmadüddin Zengi'nin bilahare oğlu Nureddin Zengi'nin hizmetinde başarılı görevler ifa etmişlerdir. Selahaddin'in ileride iyi bir komutan olacağı 1164-1169 yıllarındaki Mısır seferleriyle ortaya çıkar. Amcası Şirkuh'un yanında Fatimilere karşı büyük bir zaferin mimarı olur. Şirkuh'un ölümünden sonra Nureddin Zengi'nin Mısır'daki askerleri, ordunun başına kimin geleceği konusunda ihtilafa düştüler. Selahaddin'in amcası Şirkuh, vezirlik makamına tayin edildikten kısa bir süre sonra ölmüş ve onun yerine de yeğeni Selahaddin Eyyûbî getirilmiştir¹⁰⁶. Böylece Selahaddin bir tarafta Nureddin Zengi'nin ordu komutanı, diğer taraftan Fatımi veziri oluyordu¹⁰⁷.

3.1.1. Devrinde vuku bulan hadiseler

Sultan Selahaddin'in Nureddin Zengi'nin Yerini Alması ve İslam Birliğini Temin Etme Çabaları

Selahaddin Eyyûbî, selefi Nureddin Zengi adına Mısır'ı yöneterek parlak zaferlerle ülkeye yeni topraklar kazandırmıştır. 1174'de Nureddin Zengi ölünceye kadar onun adına hizmet etmiş ve ona bağlılığından taviz vermemiştir. Onun ölümüyle yerine küçük yaştaki oğlu el-Melikü's-Salih İsmail geçti. Selahaddin Eyyûbî, Nureddin Zengi'nin ölümüyle oğluna tabi oldu ve Mısır'da onun adına hutbe okutup para bastırmaya başladı¹⁰⁸. Nitekim kısa bir süre sonra Melikü's-Salih'e gönderdiği

¹⁰⁴ Ahmet Ağırakça, (2012). *Salahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, İstanbul: Beyan Yayınları, s.11; C.H.Becker, (1964). Eyyubiler, *İslam Ansiklopedisi*, C.IV., İstanbul, s.424.

¹⁰⁵ Osman Gürbüz, (2012). *Salahaddin Eyyubi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s.28.

¹⁰⁶ Işın Demirkent, (1997). *Haçlı Seferleri*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, s.128; İbnü'l-Esir, (1987). *el-Kamil fi't-Tarih*, (çev: Abdülkerim Özaydın), C.XI., İstanbul: Bahar Yayınları, s.278; Philipp Hitti, (2011). *İslam Tarihi*, (çev: Salih Tuğ), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s.885.

¹⁰⁷ Ağırakça, *a.g.e.*, s.22; Becker, *a.g.m.*, s.425; Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.307.

¹⁰⁸ Şeşen, *Eyyubiler*, s.32.

mektup bu itaatin açık bir örneği niteliğindedir. Bu mektup ile Selahaddin Eyyûbî, Melikü's-Salih'e taziyelerini bildiriyor ve onu tebrik ediyordu. Ayrıca üzerinde Melikü's-Salih'in ismi bulunan Mısır dinarlarını göndererek hutbenin babası zamanındaki gibi onun adına okunacağını ve kendisine itaat edeceğini bildiriyordu¹⁰⁹.

Selahaddin Eyyûbî bu sırada Haçlılara karşı kazandığı başarılarla rağmen bağımsızlığını ilan etmemiş ve Nureddin Zengi'nin oğluna bağlılığını devam ettirmiştir. Ancak bu ikilemi de ortadan kaldırmanın İslam'ın lehine olacağını idrak etmişti¹¹⁰.

Selahaddin Eyyûbî'nin asıl iç hedefi Nureddin Zengi'nin devletini birleştirmekti¹¹¹. Şam'a gelince Busra ve Dimaşk onun hâkimiyetini kabul etti. Baalbek, Hıms ve Hama şehirlerini kolaylıkla ele geçirdi. Bu sırada Melikü's-Salih ile anlaşmak istese de muhalif gruplar tarafından hemen engellendi. Halep'tekilerin anlaşma niyetinde olmadığını anlayan SelahaddinEyyûbî 30 Aralık 1174'de şehri muhasara etti. Bu arada Abbasi halifesi el-Müstezi'ye bir elçi göndererek Nureddin Zengi'nin tek varisi olarak tanınmasını arz etti.

SelahaddinEyyûbî'nin faaliyetlerinden endişelenen Musullular ve Halepliler onu Şam'dan çıkarma karar aldılar. İki taraf arasında 13 Nisan 1175'de Hama yakınlarında Kurun-ı Hama denilen mevkide vuku bulan savaşta, Selahaddin düşmanlarına galebe çaldı ve Halepliler Selahaddin Eyyûbî'nin Şam'da aldığı topraklardaki üstünlüğünü tanıdılar¹¹². Bundan sonra SelahaddinEyyûbî Melikü's-Salih'in ismini ülkesindeki paralardan ve hutbelerden kaldırdı. SelahaddinEyyûbî bundan sonra halifenin onayı ile resmen Nureddin Zengi'nin halefi olarak tanındı¹¹³.

¹⁰⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.324.

¹¹⁰ Ağırakça, *a.ge.*, s.40.

¹¹¹ Şeşen, Eyyubiler, s.391.

¹¹² İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.338; Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.314.

¹¹³ Ağırakça, *a.g.e.*, s.40.

Sultan Selahaddin ve Haşhaşiler Mücadelesi

Sultan Selahaddin'in gücü karşısında aciz kalan düşmanları çoğu kez ortak hareket etme yoluna başvurmuşlardır. Sultan Selahaddin'e tek başlarına karşı koyamayan Frenkler, Halepliler ve Haşhaşiler ortak hareket ediyorlardı. Halep kuşatmaları sırasında Frenkler İslam topraklarına yaptıkları saldırılarla Sultan Selahaddin'i kuşatmayı kaldırmaya mecbur etmişler, Haşhaşiler'de sultanı iki defa öldürmeye teşebbüs etmişlerdir¹¹⁴.

Hatta bir gün Sultan Selahaddin Eyyûbî çadırda otururken ansızın bir Bâtını saldırdı ve hançeriyle başından yaraladı. Sultan, batınının elinden tutsa da tam manasıyla engel olamadı. Bâtını bu defa hançerini sultanın boynuna vurdu, fakat altında zırh olduğundan tesirli olamadı. Bu sırada ikinci bir Bâtını geldi, ancak ikisi de amaçlarına ulaşamadan öldürüldü¹¹⁵.

Sultan Selahaddin Eyyûbî önce Haşhaşiler'in reisine tehditkâr bir mektup gönderdi; ancak Reşidüddin Sinan bu mektuba oldukça alaycı bir cevap verdi: *"Mektubunu okudum, sözlü ve fiili tehditlerini duydum. Filin kulağındaki karasineğin, heykellerin üzerinde uçuşan sivrisineğin komikliğine bak! Sizden önce de bu tehditleri duyduk ve onları yerle bir ettik, kimse de onları kurtaramadı..."*¹¹⁶.

Sultan bunları cezalandırmak için Reşidüddin Sinan'ın oturduğu en büyük ve müstahkem kaleleri olan Mısyaf kalesini muhasara etti, mancınıklar kurup taşla tutarak, içindeki İsmailileri sıkıştırdı. Bunun üzerine Sinan, Selahaddin'in dayısı ve Hama hakimi Şihabeddin'e elçi gönderip ondan aracılık olup aralarını düzeltmesini istedi ve :*"Eğer aracılık etmezsen seni ve Selahaddin'in bütün aile efradı ve emirlerini öldürürüz"* diye tehdit etti. *Şihabeddin de Selahaddin'in yanına gidip onlar hakkında şefaathçi oldu. Selahaddin kabul etti, İsmaililerle barış yaparak oradan ayrıldı*¹¹⁷.İsmaililer bundan sonra Sultan Selahaddin'e karşı herhangi bir tehdide başvurmadılar¹¹⁸.

¹¹⁴ Şeşen, *Eyyubiler*, s.34.

¹¹⁵ İbnü'l- Esir,*a.g.e.*,s.344-345.

¹¹⁶ Gürbüz,*a.g.e.*,s.60.

¹¹⁷ İbnü'l- Esir,*a.g.e.*,s.349.

¹¹⁸ Ağırakça,*a.g.e.*,s.45; Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.315.

Sultan Selahaddin'ın II. Kılıçarslan'a Karşı Seferi

Nureddin Zengi'nin son zamanlarında Anadolu Selçukluları'ndan Araban kalesini alması Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan' da burayı tekrar ele geçirme arzusu uyandırdı¹¹⁹. Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin Baalbek kuşatması sırasında Sultan II. Kılıçarslan'da Araban'ı kuşatsa da sultan buraya bir birlik göndererek II. Kılıçarslanın bu arzusuna ulaşmasına izin vermedi¹²⁰.

Sultan Selahaddin Eyyûbî ve II. Kılıçarslan arasından ikinci problem ise Sultan Kılıçarslan'ın daması Hısnıkeyfa sahibi Nureddin b. Karaarslan'ın bir şarkıcıya gönül vererek hanımı Selçuk Hatun'a yüz çevirmesinden dolayı vuku bulmuştu¹²¹. Kılıçarslan'ın tehditlerinden korku ve endişe duyan Nureddin, Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye sığındı bunun üzerine Sultan Haziran 1180'de Anadolu Selçuklularına karşı sefere çıktı. Bu sefer esnasında Sultan ile II. Kılıçarslan'ın arasında yapılan müzakereler sonucunda ilişkiler düzeldi.¹²²

Sultan Selahaddin ve Abbasi Halifeliği

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin İslam devletleriyle olan münasebetlerinin cümlesinden olarak Abbasi halifesiyle olan münasebeti ilk sırada gelir. Zira bu sırada İslam topraklarının hukuki sahibi Abbasi halifesiydi¹²³. Bunun yanı sıra halife, adına hutbe okunan Sünni memleketlerinin gerçek hakimi olarak görülüyordu¹²⁴.

İslam devletlerinde bir hükümdarın kendini meşrulaştırması için halifeden onay ve bunun yanı sıra hükümdarlık alametleri alması lazım gelirdi. Sultan Selahaddin Eyyûbî'de büyük makam olarak Abbasi halifesine bağlıydı; O, Abbasi halifesi El-Müstezi'den saltanat alametleri alarak kendisini halk nezdinde meşru kıldı. Bundan sonra Sultan Selahaddin Eyyûbî halifeye elçiler göndererek mühim meselelerle de

¹¹⁹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.366.

¹²⁰ Gürbüz, *a.g.e.*, s.62.

¹²¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.370.

¹²² Gürbüz, *a.g.e.*, s.63; Şeşen, *Eyyubiler*, s.37.

¹²³ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.321.

¹²⁴ Şeşen, *Eyyubiler*, s.44.

onun onayını aldı. Halife de sultana birçok elçi göndererek ikili arasındaki dostluğa devam etti¹²⁵.

Sultan Selahaddin'in Bizans ve Ermenilerle Münasebetleri

1169 yılında Dimyat kuşatmasının ardından Sultan Selahaddin Eyyûbî ile Bizans arasındaki ilişkiler gelişerek devam etti. Manuel'den sonra tahta geçen oğlu Andronikos, 1181'de Kahire'ye gönderdiği elçi ile iki taraf arasında dostluk anlaşmasına vesile oldu¹²⁶. 1188 yılında Akka'da bulunan sultana bir Bizans elçilik heyeti geldi ve Avrupada III. Haçlı Seferi için yapılan hazırlıklardan haberdar ederek Kudüs'ü fethederse oradaki Hristiyanların ve Hristiyanların nazarında kutsal kabul edilen yerlerin Bizans'ın emrine verilmesini istedi.

Bunlardan başka Bizanslılar, Alman imparatoru Frederich Barbarossa'nın komuta ettiği haçlı ordusu hakkında da bilgiler verdi. Hatta Bizans imparatoru 1192 yılında Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye gönderdiği bir elçi vasıtasıyla Kıbrıs üzerine ortak bir sefer yapmayı teklif etti¹²⁷.

Diğer yandan Kilikya Ermeni kralı III. Rupen, Frenklerin tarafında yer alarak onların siyasetini gütmüştür. Hayvanlarını otlatmaya izin verdiği göçebe Türkmenlere sonradan ihanet edip hanımlarını esir aldı, mallarını gasp etti; ölmek üzere olan Türkmenleri öldürdükten sonra geri kalan erkeklerini de esir aldı¹²⁸. Bundan dolayı Sultan Selahaddin Ekim 1180'de Anadolu Selçukluları üzerine yaptığı seferden dönerken Ermeni topraklarına girerek onlara ait önemli bir kaleyi ele geçirdi. Sultanın kararlılığını anlayan Rupen, Türkmen esirlerini bırakarak mallarının iadesini gerçekleştirmiştir. Her ne kadar aralarında bir anlaşma imzalanırsa da 1191 yılında Müslümanlar Bağras kalesini yıkınca III. Haçlı Seferinin heyecanı ile Ermeniler, bu kaleyi tekrar inşa ederek müstahkem bir yer haline getirmişlerdir¹²⁹.

¹²⁵ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.321.

¹²⁶ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.322.

¹²⁷ Şeşen, *Eyyubiler*, s.45.

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.372.

¹²⁹ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.322-323.

Sultan Selahaddin ve Haçlılar

Haçlı seferleri; XI. yüzyılın sonlarına doğru Avrupalıların “*Kudüs’ü Müslümanların elinden geri alma*” amacıyla başlattıkları siyasi ve askeri harekâta verilen isimdir¹³⁰. İslam fetihlerinin dört bir yanda yayılması başta Bizans olmak üzere Avrupa’yı tedirgin ettiği için İslam dünyasına büyük bir acı yaşatma istiyorlardı. Bunun sonucunda İslam dünyasına karşı duyulan bu karşı konulamaz nefret bir sefer silsilesini tetikledi.

Nureddin Zengi’nin ölümünü fırsat bilen Kudüs kralı Amaury Dımaşk’ın güneybatısındaki Banyas’ı kuşatmıştı. Amaury ölünce doğudaki Frenkler arasında hâkimiyet kavgası baş gösterdi. Sultan Selahaddin Eyyûbî’de Nureddin Zengi’nin ölümünden sonra vuku bulan meselelerle ilgilenmek mecburiyetinde kaldı¹³¹.

Remle yenilgisi

Nureddin Zengi’nin ölümünden sonra Sultan Selahaddin Eyyûbî’nin Kudüs Haçlı Krallığı üzerine düzenlediği ilk büyük sefer, 14 Kasım-9 Aralık 1177 tarihleri arasında vuku bulan Gazze ve Askalan seferi idi¹³². Sultan Selahaddin’i böyle bir sefere iten en önemli neden Nisan 1177’de Mısır’da bulunan Sultan Selahaddin’e ziyarete gelen Mardin ve Hısnıkeyfa elçilerinin Haçlılar tarafından esir alınmasıydı. Kudüs kralı IV. Baudouin, Sultan Selahaddin Eyyûbî’ye karşı koyamayacağını anlayınca Askalan’a çekilip kalede gizlendi. Sultan Selahaddin Eyyûbî bunun üzerine Gazze ve Askalan’ı yağmalayarak Remle ‘ye ilerledi. Remle yakınlarına vardıklarında IV. Baudouin ve Renaud de Chatillion’un liderliğindeki Haçlılar sultanın ordusuna ani baskında bulundular. Haçlılar Sultan Selahaddin Eyyûbî’ye karşı üstünlük sağladılar. Bundan dolayı Sultan Selahaddin Eyyûbî mağlup vaziyette geri çekilmek zorunda kaldı¹³³.

¹³⁰ Ağırakça, *a.g.e.*, s.58.

¹³¹ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.323.

¹³² Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.323.

¹³³ İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, s.355.

Merc-i Uyun zaferi ve Beytulahzan kalesi'nin fethi

Sultan Selahaddin Eyyûbî, 1178 yılında Baalbek meselesiyle uğraşırken Haçlılar Askalan ve Remle'de kazandıkları zaferin etkisiyle Dimaşk'ın güneybatısında Banyas ve Taberiye gölü arasında Beytulahzan kalesinin inşasıyla uğraştılar; bu arada sultan, kalenin inşasını önlemek için tazminat vermeyi dahi teklif etmesine rağmen Haçlılar kalenin yapımında ısrarcı davrandılar¹³⁴.

Bu arada kral IV. Baudouin komutasında yağma akını düzenleyen Frenk birliği, Dimaşk kuvvetleri komutanı Ferruhşah tarafından 10 Nisan 1179'da yenilgiye uğratıldı. Sultan Selahaddin Eyyûbî, bu zaferden sonra Beytulahzan kalesi üzerine keşif seferine çıktı. Yağma akınlarından dönerken Ferruhşah komutasındaki Dimaşk askerleri 9 Haziran 1179'da Merc-i Uyun'da düşmanın ani hücumuna uğrayınca Sultan Selahaddin Eyyûbî yardıma geldi ve Frenkler'e galebe çalındı¹³⁵.

Hittin zaferi ve Kudüs'ün zaptı

Sultan Selahaddin Eyyûbî 1185 yılında ikinci doğu seferine çıktı ve Musul meselesini halletti. Bu arada Haçlılar tarafında yeni gelişmeler oldu. Ölen kral IV. Baudouin'in yerine küçük yaştaki oğlu V. Baudouin geçti. Devleti bu çocuk adına Trablus kontu III. Raymond idare etmeye başladı. Fakat Raymond'a muhalif olanlar kralın annesini Guy de Lusignan ile evlendirerek onun kral olmasını sağladılar¹³⁶. Bu durumdan hoşnut olmayan Raymond, Sultan Selahaddin Eyyûbî ile haberleşip ona intisap etti, ondan destek sağladı, Haçlılardan intikam almak ve gayesine erişmek için kendisine yardım etmesini istedi¹³⁷. Bu sırada Kerek-Şevbek prinkepsi Renaud de Chatillion, Mısır'dan Şam'a gitmekte ve anlaşmalar gereği ülkesinden geçmekte olan Müslüman kervanını vurdu; mallarını ganimet, personelini esir aldı¹³⁸.

Sultan, her ne kadar bu durumun anlaşmaya aykırı olduğunu söylese de ne kral Guy ne de Renaud söylenenleri kale almadı. Bunun üzerine sultan, Mart 1187'de

¹³⁴ Şeşen, *Eyyubiler*, s.48.

¹³⁵ Ağırakça, *a.g.e.*, s.51.

¹³⁶ Şeşen, *Eyyubiler*, s.394.

¹³⁷ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.416.

¹³⁸ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.417; Şeşen, *Eyyubiler Devleti*, s.327.

Kerek-Şevbek prinskepliğine karşı askerlerini cihada davet etti. İki ordu Akka ile Taberiye arasında savaşa tutuştular ve üç gün süren çarpışmalarının ardından 4 Temmuz 1187'de Hittin'de Kudüs Hristiyan kuvvetleri mahvedildiği gibi şehir Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin eline geçti¹³⁹. Hittin savaşında Kudüs Haçlı krallığının kuvvetlerinin çoğu imha edilmiş ve krallığın ileri gelenleri de esir alınmıştır.

Sultan bundan istifade ile hızlı bir fetih hareketi başlatarak Taberiye, Nasıra, Nablus, Akka, Beyrut, Sayda, Kaysariye, Yafa, Gazze gibi Filistin-Lübnan şehirlerini ele geçirdi¹⁴⁰. Nihayet Sultan, Askalan ve civarındaki fetih harekâtını tamamladıktan sonra Mısır'a haber gönderip oradaki donanmanın bütün savaşçılarla denize açılmasını emretmişti¹⁴¹.

Donanma komutanı Hüsameddin Lü'lü idi. Frenkler Müslümanlar'ın çok çetin bir şekilde savaştıklarını görünce Kudüs'ü Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye teslim etmeye karar verdiler. İki taraf arasında geçen şiddetli çatışmalarının ardından Kudüs 2 Ekim 1187'de âmânla teslim edildi¹⁴². Sultan Selahaddin Eyyûbî Kudüs'ü ele geçirdikten sonra şehirdeki Hristiyan nüfusun canlarına zarar gelmemesini ihtimam göstermiştir. Katliam yapmamak üzere şehri ele geçirmeden önce Hristiyanlara verdiği sözü tuttu ve şehri kan dökmeden ele geçirdi.

Sur kuşatması

Sultan Selahaddin Eyyûbî, Kudüs ve sahil şehirlerinde hâkimiyeti sağladıktan sonra Haçlıların sahildeki en müstahkem şehri olan Sur üzerine yürüdü. Ancak Sur'un ele geçirilmesi o kadar kolay değildi. Zira küçük bir yarımada üzerinde kurulan şehrin kara ile bağlantısı olan bir kumsal üzerinden sağlanmakta olup buranın üzerinde korunaklı bir sur mevcuttu¹⁴³. Şehrin müdafaasını yöneten Markis

¹³⁹ Becker, *a.g.m.*, s.425.

¹⁴⁰ Demirkent, *a.g.e.*, s.141; Şeşen, Eyyubiler , s.398.

¹⁴¹ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s.431.

¹⁴² Ağırakça, *a.g.e.*, s.89; Gürbüz, *a.g.e.*, s.89.

¹⁴³ Gürbüz, *a.g.e.*, s.93

Kondrad de Montferrant şehrin savunması için gerekli hazırlıkları tamamlamış ve Avrupa ülkelerinden gelen takviyelerle savunmayı güçlendirmişlerdir¹⁴⁴.

Haçlılar deniz gücü bakımından daha üstün konumda idiler. Müslüman savaş gemileri, onların güçleri karşısında çok fazla etkili olamadı ve yapılan hücumlarda başarısız olundu. Kışın bastırması üzerine askerler arasında hoşnutsuzluklar cereyan etti. Bunun üzerine Sultan Selahaddin Ocak 1188'de kuşatmayı kaldırdı¹⁴⁵.

Sultan Selahaddin ve III. Haçlı Seferi

Hittin yenilgisi ve Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi haberleri Avrupa'yı derinden sarstı. Bunun neticesinde papa VIII. Gregorius, hemen bir bildiri yayınlarak bütün Batı Hristiyanlarını yeni bir Haçlı Seferine davet etti¹⁴⁶.

Sultan Selahaddin Eyyûbî Batı'da III. Haçlı Seferi için yapılan hazırlıklardan haberdardı. Akka ve Askalan'da gerçekleştirilen savunma tedbirlerini kontrol etti. Bununla amacı; yeni bir Haçlı kuvvetleri Doğuya gelmeden önce Şakif Arnun, Sur, Trablus, Antakya gibi Frenklerin elinde bulunan önemli yerlere sahip olmaktı¹⁴⁷. Ancak 1189 yılı başlarında III. Haçlı Seferi başlamıştı ki bu sefer Haçlı Seferleri içinde en geniş kapsamlı ve en büyük seferdi.

Kudüs'ün düşmesi ve Doğu'daki Frenk topraklarının çoğunun Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi Katolik dünyasında huzursuzluğa sebebiyet vermişti. Bu toprakları Müslümanların elinden kurtarmak için Avrupa'da pek çok hükümdar bu sefere iştirak etti. Bunlar arasında Alman imparatoru Friedrich Barbarossa, Fransa kralı Philippe Auguste ve İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard vardı. Avrupa'dan gelen bu yeni takviyelerle Haçlılar 26 Ağustos 1189'da karadan ve denizden Akka üzerine yürüdüler ve şehri kuşattılar. Sultan Selahaddin Eyyûbî'de ordusuyla Akka

¹⁴⁴ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.331.

¹⁴⁵ Şeşen, Eyyubiler, s.395.

¹⁴⁶ Demirkent, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁴⁷ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.333.

önlerine vardı ancak Haçlılar denizden ve karadan Akka'yı muhasara ediyorlardı¹⁴⁸.

Ortaçağlarda rastlanan askeri harekât arasında en büyük ve en önemlilerinden biri sayılan bu kuşatma, tam iki yıl sürünmecedeki kaldı. Haçlılar ellerinde bir deniz filosu bulundurmak ve kuşatma alet, edevatına sahip olmak gibi bir üstünlüğü taşıyorlardı; Müslümanlar ise, bir tek ve kudretli bir askerin kumandası altında toplanmış olmak gibi bir nimete maliktiler¹⁴⁹. Bütün çarelere başvurmalarına rağmen Haçlıların Akka'yı alışı (12 Temmuz 1191) ancak Fransa kralı ve İngiltere kralının gelmesiyle mümkün oldu¹⁵⁰. Nihayet, Akka'nın teslim görüşmelerinin yanı sıra iki taraf arasında barış görüşmeleri vuku buldu. Bu anlaşmaya göre Akka'da bulunan Müslümanların sayısına denk Frenk esirleri azad edilecekti. Buna mukabil Akka da bulunan tüm Müslümanlar şehri herhangi bir saldırı olmaksızın terk edebileceklerdi. Müslümanların elinde bulunan Salbut Haç'ı (gerçek haç) Haçlılara iade edilecekti. Ayrıca iki yüz bin dinar para Haçlı işgalcilere ödenecek, tanınmış yüz asil ve bin beş yüz Frenk esiri azad edilecekti¹⁵¹.

Akka yeniden Haçlıların eline düşmüştü ve tam yüzyıl "İkinci Krallık" adıyla anılacak Haçlı hâkimiyetinin başkenti ve idare merkezi olacaktı. Sultan Selahaddin Haçlılara ağır darbe indirmiş, Kudüs'ü fethetmiş ama bunları Suriye ve Filistin'den tamamen söküp atamamıştı¹⁵².

Bundan sonra Haçlılar, Akka'nın güneyine Askalan'a doğru yürüyüşe geçtiler. İki taraf arasında sık sık çatışmalar yaşandı. Bunlardan Kaysariyye ve Arsuf muharebeleri oldukça mühimdir. Haçlılar Yafa'yı Müslümanlar ise Kudüs'ü tahkim etmekle uğraştılar. Bu arada Haçlılarla Müslümanlar arasında barış görüşmeleri devam ediyordu. Nihayet 1 Eylül 1192 tarihinden başlamak üzere iki taraf arasında 3 yıl, 8 ay karada ve denizde geçerli bir barış anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya

¹⁴⁸ Şeşen, Eyyubiler Devleti, s.335.

¹⁴⁹ Hitti, *a.g.e.*, s.891.

¹⁵⁰ Şeşen, Eyyubiler, s.395.

¹⁵¹ Ağırakça, *a.g.e.*, s.147; Demirkent, *a.g.e.*, s.156-157; İbnü'l-Esir, *el -Kamil*, C.XII., s.67.

¹⁵² Demirkent, *a.g.e.*, s.157.

göre Sur ve Yafa arasındaki dar bir sahil şeridi Haçlılara bırakılır iken fethedilen diğer yerler Müslümanların elinde kaldı¹⁵³.

Sonuçta, Kudüs'ü zaptetmek amacıyla düzenlenmiş olan III. Haçlı Seferi de hedefine ulaşmadan bitmişti. Sefer son bulduğunda Suriye ve Filistin bölgesinin hâkimi yine Sultan Selahaddin idi¹⁵⁴.

Ömrünü Haçlılarla mücadeleye adayan ve yıllar sonra Kudüs'ü Haçlıların elinden kurtaran, hayatını savaş meydanlarında geçiren büyük Sultan Selahaddin Eyyûbî 4 Mart 1193 tarihinde vefat etti. Hayatı boyunca içinde sakladığı iki büyük ideali gerçekleştirmek için çalıştı. Birincisi Mısır'da Şii mezhebi yerine Sünni mezhebi hâkim kılmak, ikincisi ise Haçlılara karşı mücadele etmektir¹⁵⁵. O, Nureddin Zengi gibi Haçlılara karşı istikrarlı bir mücadele örneği göstermiş ve İslam birliğini temin etme hususunda muvaffak olmuştur. Hüküm sürdüğü yıllar boyunca asla bir sultan hayatı yaşamamış, Müslümanların dinmek bilmeyen gözyaşlarına son vermek için kendinden fevkalade ödün vererek ömrünü cihad ile geçirmiştir.

O, İslam devletleri arasında cereyan eden anlaşmazlıkların ve ayrışmaların Haçlılar tarafından zaaf olarak algılanarak kullanılmasını büyük ölçüde engellemiştir. Zira Nureddin Zengi'nin topraklarına hâkim olması ile Müslümanlar tek bir çatı altında birleşmiş cihad ruhu ile Haçlılara karşı izahı güç mücadeleler vermişlerdir. Sultan Selahaddin Eyyûbî, bu gibi İslam'a hizmetlerinden dolayı Ortaçağ Türk İslam tarihinin en mühim şahıslarından biri olarak addedilir. Devletin yanı sıra İslam âlemine bulunduğu büyük hizmetler karşılığında hem şarkın hem de garbın nazarında emsali az görülen bir sultan ve komutan olarak kabul görür.

Sultan Selahaddin Eyyûbî dönemi görüleceği üzere siyasi parçalanmalarla yarılmış bir yapıyı birleştiren güçlü bir siyasetçi-hükümdar mizacını gerektirirken diğer yandan amansız düşmanlarla yaptığı askeri çatışmaları dirayetli bir komutan karakterine ihtiyaç olduğunu gösteriyordu.

¹⁵³ Şeşen, *Eyyubiler*, s.69.

¹⁵⁴ Demirkent, *a.g.e.*, s.161.

¹⁵⁵ Hitti, *a.g.e.*, s.886.

3.2. Bir Hükümdar Olarak Selahaddin Eyyûbî

Tarih boyunca pek çok devlet kurmuş bulunan Türkler’de hâkimiyet telakkisi dikkate değer önem taşır. Eski Türk telakkisine göre ülke ve devlet Tanrı’nın “kut” bahşettiği bir kimse tarafından idare edilir. Bu cümleden olarak devletin yegâne temsilcisi de hükümdardır. Bu husus Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun vezirliğini yapan Nizamülmülk’ün eseri Siyasetname’de şöyle anlatılmaktadır:

“Yüce Allah her çağda ve asırda “halk” arasından birini seçer, onu padişahlara layık ve medhe değer hünerlerle süsler, insanlara onun adaleti içinde yaşasınlar, daima devletin bekasını istesinler diye, dünya işlerini ve Allah’ın kullarının huzur içinde yaşamasını ona tevdi eder, fesat, karışıklık ve fitne kapısını ona kapatır; sonra Allah’ın takdiri ile bendelerinden birine saadet ve devlet hâsıl olur. Yüce Allah ona çapına göre bir ikbal ihsan eder, akıl ve bilgi verir¹⁵⁶.”

Devletin idaresini ve temelini sağlam atan bir hükümdar iyi hasletlerle birlikte devletini ve ülkesini idare eder. Siyasetle ilgili olan bahis konusu vasıflar, hükümdarda mevcut ise mahiyetini veyahut umumi olarak herkesi yönetme yetkisine mazhar olur. Buna münasip olmak Tanrı’nın onlara sunduğu, her türden insanın isteyeceği, büyük bir ihsandır.

Devlet yöneticisi olmak onu idare etmek için tek başına yeterli değildir. Bu hususta İbn Haldun “Mülk asabiyetin gayesi olduğu gibi, onun devamı olan iyi hasletlerinde gayesidir. Zira tamamlayıcı unsurlar olmadan var olan bir şahsın varlığı veya bu şahsın halk arasına çıplak olarak çıkması gibidir¹⁵⁷” der.

Devletin bekası ve hükümdarın halkı tarafından benimsenmesi için bazı vasıflara sahip olması ve bunları muhafaza etmesi lazım gelir. Bu vasıflardan mahrum bir hükümdarın hükümranlılığı da uzun müddet devam etmez ve Tanrı tarafından bahşedilen kut geri alınır.

¹⁵⁶ Nizamülmülk, (1999). *Siyasetname*, (haz: Mehmet Altay, Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.6-7.

¹⁵⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.I., s.355.

Hükümdar da bulunması gereken nitelikleri söyleyen Yusuf Has Hacib, en evvel hükümdarın **asil bir soya** sahip olmasını vurgular. *“Beylik için insanın önce asil soydan gelmesi lazımdır. Babası bey ise, oğul bey doğar; o da babaları gibi, bey olur”*¹⁵⁸.

Bu beyitler eski Türk telakkisine uygun nitelikler taşımaktadır. Zira eski Türk telakkisine göre devlet ve ülke, onu yöneten hükümdar soyunun ortak malıdır¹⁵⁹.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin dedesi Şadi, babası Necmeddin Eyyûbî ve amcası Şirkuh birçok devlet kademelerinde yer almış faydaları bilinen insanlardı. Zira Necmeddin Eyyûbî Tikrit'teki valiliği esnasında oldukça başarılı bir yönetim sergilemiş, adalet, halkı memnuniyet, dini değerlere bağlılık ve cömertlik gibi üstün ahlaki meziyetlerle halkın gönlünde taht kurmuştur¹⁶⁰. Bu cümleden olarak tıpkı babası gibi Sultan Selahaddin Eyyûbî'de aynı meziyetlere hâsıl olmuş ve düşmanlarının dahi takdirine nail olmuştur. Lakin o, meşru bir hanedanın mensubu olmaktan çok hanedan kuran bir ilk olmak özelliği taşır.

3.2.1. Akıllılık ve bilgellik

*“Hükümdar olan bir kimse **akıllı** ve **bilgili** olur. Çok akılı olmalı ve aklın kıymetini bilmelidir; ansızın iftiraya uğramaması için, beyin bilgili akıllı ve uyanık olması lazımdır. Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa, akı işe yaramaz. Bilgili, akıllı hükümdarın her iki dünyada da makamı yüksek olur”*¹⁶¹.

Nizamülmülk *“Padişahların bütün fenalık isteyen gam çekmeyecek ve endişe duymayacak kadar, akıllı olması lazımdır”*¹⁶² diyerek aklın önemini vurgulamıştır.

Aklı ve bilgisi noksan olan bir hükümdar olağanüstü durumlara ivedilikle çözümler getiremez ve devleti hızla felakete sürükler. Sultan Selahaddin Eyyûbî, iyi bir yönetici, cesur bir komutan, iyi bir savaşçı olmasının yanı sıra bilgili bir ilim adamı

¹⁵⁸ Yusuf Has Hacib, b. 1949,1950.

¹⁵⁹ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.497.

¹⁶⁰ Gürbüz, *a.g.e.*,s.24.

¹⁶¹ Yusuf Has Hacib, b.1951.1954.1965.1968.1972.

¹⁶² Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.51.

idi. Batılı bir yazar O'nun hakkında “*Dinsizleri, serbest düşünenleri büyükdehşetle yanından uzaklaştırmasına rağmen, fikir tartışmalarına bayılırdı*” demektedir¹⁶³.

Zamanının çoğunu ya ilim ya cihad veya devlet işleriyle geçirmiştir. O, daima ilim muhitlerini desteklemiş, âlimleri himayesi altında tutmuştur; fıkıh, kelam, hadis, vs. dini ilimleri teşvik edip çalışmaları çoğaltacak tedbirler almıştır¹⁶⁴. Kur'anı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştür. Tarih bilgisinin kuvvetli, kültürünün geniş olduğu, meclislerinde bulunanların başkasından duymadıkları şeyleri ondan duydukları söylenir¹⁶⁵. Ayrıca nesepler, siyer ve tarihi olaylar hakkında oldukça bilgi sahibi olup atalarının soylarıyla da ilgilenirdi¹⁶⁶. Bulunduğu bir mecliste yapılan tartışmalardan hangisinin daha doğru olduğunu anlar, batıl akidelerin yansımalarından sakınmasını bilirdi. Çocuklarına da akı ve bilgiyi telkin eder, eğitimlerine ihtimam gösterirdi. Nitekim büyük âlim Kutbeddin Nişaburi'nin kendisi için kaleme aldığı inanç risalesini çok beğenir, erken yaşlarda zihinlerine kökleşsin diye çocuklarına bizzat kendisi okutur ve bazı bölümlerin ezberlerini dinlerdi¹⁶⁷.

Görüldüğü gibi Sultan Selahaddin Eyyûbî akı ve bilgiyi kendisine rehber edinmiş, İslam dünyasının yetiştirdiği en meşhur simaları arasında yer almıştır. Onun hayatı sadece askeri ve siyasi başarılarıyla sınırlı değildir. Onun başarıları, “*Kılıç ile elde edilen mülk bilahare kalem ile idare edilir*” tespitinin yansımalarıdır.

3.2.2. Cesaret ve kahramanlık

Yusuf Has Hacib'in hükümdarda olması gerektiğine inandığı bir başka vasıfta **cesur** olmasıdır. Müellif'e göre *iyi bir hükümdar cesur (alp), kahraman (katığ), kuvvetli (kurç) ve pek yürekli (tonğ yürek) olmalıdır*¹⁶⁸.

Hükümdar cesur ise, iç ve dış düşmanlarına karşı memleketini savunur ve nizamı temin eder. Korkak bir hükümdarın memleketi, tehlikeye karşı savunmasız hale

¹⁶³ Steven Runciman, (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev: Fikret Işıltan), C.III., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.68-69.

¹⁶⁴ Hitti, *a.g.e.*, s.893.

¹⁶⁵ Ramazan Şeşen, (2009). Selahaddin-i Eyyubi, *DİA*, C. XXXVI., İstanbul, s.339.

¹⁶⁶ Gürbüz, *a.g.e.*, s.238.

¹⁶⁷ Gürbüz, *a.g.e.*, s.213.

¹⁶⁸ Genç, *a.g.e.*, s.45.

gelir. Hükümdar cesur, çevik ve güçlü olmalı ki hal ve hareketlerini ona uyduracak olan mahiyeti de ondan cesaret alsın.

*Halk için beyin cesur ve kahraman olması iyidir; büyük işleri ancak bu meziyetleri ile karşılamak mümkündür. Bey cesur, kahraman ve atılgan olmalıdır; bey cesareti ile düşmana karşı koyar. Düşmana karşı cesur ve **mert** olmalı. Beyler kılıç ile memleketlerine hakim olurlar; kılıcsız, gafil bey memleketine sahip olamaz¹⁶⁹.*

Sultan Selahaddin Eyyûbî, Türk-İslam dünyasının en büyük kahramanları arasında yer alır. O, cesur, kuvvetli, çevresinde iyi nam bırakan becerikli bir yöneticidir. Mücadele azmi, onun şahsında sembolleşen bir vasıftır. İslam coğrafyasının binlerce kilometre uzağından gelip adeta Türk İslam devletleri üzerine kâbus gibi çöken Haçlılara karşı takdire şayan bir mücadele örneği vermiştir. Nitekim saltanatı boyunca Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin gayesi, Haçlılara karşı kalıcı bir zafer kazanmak idi. Öyle ki, O Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlerin ancak yolunda cihad etmekle şükrünün yerine getirilebileceğini düşünmekteydi¹⁷⁰.

O, eğlence ve sefahat bilmeyen, ömrünü savaş meydanlarında kahramanca çarpışarak geçiren büyük bir liderdi. Hz. Ömer'den sonra Kudüs şehrini ikinci kez fethederek dünya tarihinde hak edilmiş, gerçek bir zaferin mimarı olmuştur. Nureddin Zengi'nin eserini tamamlamış, İslam'ı birleştirmiş ve Batılı saldırganları kutsal şehirlerden sahildeki dar bir arazi şeridine kovmuştur¹⁷¹.

Onun Safed'i fethi cesaret ve azmin güzel bir örneğini teşkil eder. Safed üç yanı denizlerle çevrili müstahkem bir kaledir. Şam'dan Safed'e doğru hareket eden Sultan buraya gelince çevreyi incelemiş ve sağanak yağmurdan dolayı yerlerin diz boyu çamur olmasına rağmen amacını gerçekleştirme yolundan asla dönmemiştir. İbn Şeddad'dan yapılan bir aktarmada, İbn Şeddad'ın sultanın hizmetinde olduğu bir gecede kendisine “*O gece muhakkak beş mancınık dikmeleri gerektiğini, mancınıkları çalışır hale getirmeden orayı terk etmeyeceğiz*” dediği kaydedilir¹⁷².

¹⁶⁹ Yusuf Has Hacib, b.1961.2043.2085.2139.

¹⁷⁰ Gürbüz, *a.g.e.*, s.79.

¹⁷¹ Runciman, *a.g.e.*, s.69.

¹⁷² Gürbüz, *a.g.e.*, s.107-108.

3.2.3. Erdemlilik

Yusuf Has Hacib, bir beyin adının iyiye çıkması için ve boyanın tutması için iyi tavır ve hareket ile binlerce erdemin de olması gerektiğini söyler. **Erdem**; ahlaki özelliği iyilikçilik, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk, cömertlik gibi niteliklerin genel adıdır. Türkler erdem kelimesini fazilet anlamında kullanmışlardır¹⁷³.

*“İl ve şehirleri idare, sulh ve sükûneti te'min için, hükümdarın iyi tabiat ve binlerce fazilet sahibi olması lazımdır. Her türlü fazileti tam olarak elde etmeli; uygunsuz ve olmayacak şeylerden uzak durmalıdır. Seçkin bir bey olmak için fazilete kıymet vermelidir. Bütün faziletlerde herkesten üstün olmalıdır”*¹⁷⁴.

Bu beyitlerden de anlaşılacağı üzere devletin bekası iyi hasletlere sahip olma ile paralellik gösterir. Kendisine güzel ahlakı ödev edinen hükümdarın hükümrancılığı da baki olur. Müellif'in eserinde belirttiği ahlaki ölçütler, hükümdar tarafından gözetilmesi zaruri olan niteliklerdir. Aksi tutumlar sergileyen hükümdarların memleketlerinde zamanla kargaşa baş gösterir ve halk da hükümdarlarına olan inancını yitirir.

Yusuf Has Hacib'in hükümdarlarda görmek istediği faziletlerin başında **cömertlik** gelir. Ona göre bey cömert olmalıdır.”*Bey cömert olursa adları dünyaya yayılır; bunların nam ve şöhretleri ile dünya korunur. Dünya beylerinin eli açık olursa; onlar her iki dünyada da başköşeye otururlar. Memleketi cömertlikle muhafaza etmelidir; Ey hükümdar, bey cömertlikle büyür. Altın vere vere elleri nasır tutan beyler memleketi kılıç kullanmadan söz ile idare ederler. Ey hükümdar, gümüş saç yiğit kimseler toplansın; kendin için gümüş toplarsan, etrafında ki kılıklı yiğitler dağılır. Bey insanlara faydalı ve cömert olmalı, dünya halkına ondan tokluk gelmelidir. Ey hakim hükümdar, güneş gibi parla; halk senin sayende bol yiyecek ve içeceğe kavuşsun”*¹⁷⁵.

Beyitlerde de görüldüğü üzere cömertliğin doğal bir getirisi olarak hükümdarın **mal biriktirmemesi, tok gözlü olması, saltanatı boyunca kazandıklarını dağıtması,**

¹⁷³ Genç, *a.g.e.*, s.48.

¹⁷⁴ Yusuf Has Hacib, b.1957.1981.2074.2081.2171.

¹⁷⁵ Yusuf Has Hacib, b.1961.2049.2050.2073.3034.3040.3042.3046.5220.5358.

mahiyetine ve bilhassa da askerlerine **ihsanlarda bulunması**, halkının her daim refah içinde yaşaması, dünya nimetlerine tamah etmemesi gerekir. Bu yüce davranışın en eski örneklerini Göktürk Yazıtlarında görmek mümkündür. Bilge Kağan'ın *"Milletimin adı yok olmasın diye; gündüz oturmadım gece uyumadım. Yoksul milleti zengin kıldım. Az milleti çoğalttım. Fakir halkı zengin yaptım"*¹⁷⁶ sözleri Türk hâkimiyet telakkisinde cömertlik vasfının önemini açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Sultan Selahaddin Eyyûbî, dünya nimetlerine gözünü kapayan, saltanatı boyunca mal biriktirmekten kaçınan, elde ettiği kazançları derhal mahiyetine dağıtan bir idare adamı idi. *"Vallahi benden bir şeyler elde etme umuduyla gelene bütün dünyayı versem yine de çok biri şey yapmış olmam. Bütün hazinemi boşaltsam, benden bir şeyler elde etmek için döktüğü yüz suyuna değmez"*¹⁷⁷ sözleri gönlü bol bir hükümdarın mala mülke bakış açısının yansımalarıdır.

O, her türlü hırs ve tamahtan uzaktı. Biri Fatımi Halifesi el-Azid'in diğeri atabey Nureddin Zengi'nin ölümünden olmak üzere, iki defa büyük servetler elde etme fırsatını buldu. Ancak yığınlar halinde biriktirilmiş hazineleri, kendisi için en ufak bir şey ayırmaksızın etrafındaki yardımcıları ve ordu birlikleri arasında bölüştürdü¹⁷⁸. Nureddin Zengi'nin servetine ise dokunmadı; onu oğlunun emrine bıraktı¹⁷⁹.

İbnü'l-Esir, Sultan Selahaddin öldüğünde hazinesinde bir dinar ve kırk dirhem-i Nasiri'den başka bir şey bulunmadığı¹⁸⁰ söyler. Savaşa girdiğinde kendi atını askerlere verip başkasından at istediği, ayrıca III. Haçlı Seferi esnasında askerlere 12.000 at dağıttığı da söylenir¹⁸¹. Kendisine başvuran bir ihtiyaç sahibini geri çevirmeyi sevmezdi. Kendisine ganimetlerden veya başka yerlerden bir mal veya hisse gelecek olursa dahi onu almadan fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı¹⁸².

¹⁷⁶ V.Thomsen, (2011). *Orhon Yazıtları Araştırmaları*,(çev: Vedat Köken), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.149.

¹⁷⁷ İbni Cübeyr, (2008). *Endülüsten Kutsal Topraklara*,(çev: İsmail Güler), İstanbul: Selenge Yayınları, s.219-220.

¹⁷⁸ Hitti,*a.g.e.*,s.893.

¹⁷⁹ Sobernheim, (1966). Salahaddin Eyyubi, *İslam Ansiklopedisi*, C.X., İstanbul, s.109.

¹⁸⁰ İbnü'l-Esir,*el- Kamil*,C.XII.,s.88.

¹⁸¹ Şeşen, Selahaddin-i Eyyubi, s.339.

¹⁸² Halil İbrahim Ulaş,(2010). *Selahaddin-i Eyyubi ve İslam Birliği Politikası*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, s.23.

Mısır'a hakim olduğunda aile efradına ve mahiyetindekilere karşı oldukça eli açık davranmıştır. Bu davranışları kendisine olan sevgiyi arttırmıştır.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin cömertliği hakkında bir çalışmada İbn Şeddad'dan şu bilgiler aktarılır: *“Bir gün Kudüs'te kendisini ziyaret eden elçilerle birlikteydi. Dimaşk'a hareket etmek üzereydi, hazinesinde onlara verecek parası kalmamıştı. Bilahare hazineye ait bir köyün satıldığı haberi geldi. Geriye tek kuruş kalmayacak şekilde gelen parayı elçilere paylaştırdı”*¹⁸³.

Kendisinden istenenden daha fazlasını verdiği ve ikram ettiğinden dolayı insanların bazen iyi niyetini istismar ettikleri hususunda kaynaklar ittifak halindedir.

Türk devlet telakkisinin hükümdarda görmek istediği bir başka fazilet de **dürüst** olmaktır. Bu husus ile ilgili Kutadgu Bilig'de pek çok kayıt bulunmaktadır. *“Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır. Beyin dili dürüst ve kalbi doğru olmalı ki, halkı fayda bulsun ve güneşi doğsun. Beyin gönlü, dili ve tabiatı düzgün olmazsa, saadet o memlekette dolaşmaz, kaçır. Beyin sözü doğru olmalı, tavır ve hareketi itimat telkin etmelidir ki, halkı ona inansın ve huzur içinde yaşasın. Bir bey için verdiği sözden dönmek çok fena bir şeydir. Verdiği sözden dönen bir bey hiçbir zaman büyüklüğe ermesin. Yalancı ve hasisi kimse nasıl halkına beylik edebilir. Bey sözü dürüst olmalı ve bundan caymamalıdır; sözünden dönen kimseye erkek denilmez”*¹⁸⁴.

Hükümdar **doğru** ve dürüst bir kimse olmalı ve bu özelliğini muhafaza etmeli ki halkına daima faydalı olabilsin. Dürüstlük vasfından uzaklaşan bir hükümdar halkının güvenini kaybeder ve bununla birlikte hükümlanlığı da zayıflar. Dürüst bir hükümdarın hükmü altında yaşayan halk her zaman huzur ve güven içinde müreffeh bir hayat sürer. Güneş nasıl parlaklığını her daim muhafaza ediyorsa hükümdarda dürüstlüğünü bu denli korumalıdır. Zira bu nitelikler halkın huzurunu inşa ettiği gibi hâkimiyetin devamını da sağlar.

¹⁸³ Gürbüz, *a.g.e.*, s.223-224.

¹⁸⁴ Yusuf Has Hacıb, b.1963.2010.2112.2028.5072.5073.5075.5079.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin hayatı göz kamaştıran üstün ahlaki vasıflarla doludur. O, verdiği sözü tutan, insani duyguları kuvvetli biri idi. Öyle ki Haçlı krallarının aksine, hangi inançta olursa olsun, bir kimseye verdiği sözden hiçbir zaman dönmezdi¹⁸⁵. Zamanında yaşayan âlimler ondan düşük ve kaba bir söz duymadıklarını, iyi sözler söylediğini, ağzının temiz olduğunu söylerler¹⁸⁶.

Türklerin hükümdarlarında görmek istedikleri bir diğer fazilet ise **alçakgönüllü** olmaktır. Kutagdu Bilig müellifi *“Kibirli ve mağrur insanın herkesi kendisinden nefret ettirdiğini ve işini yola koyamadığını”* söyler. *“Beyler mağrur, kabadayı ve kibirli olmamalı; bey mütevazı ve alçakgönüllü olmalıdır”*¹⁸⁷.

Sultan Selahaddin Eyyûbî, en evvel kendisi olmak üzere son derece mütevazı bir hayat yaşar ve askerlerine de bu hususta telkinler verirdi. Kaba dokunmuş pamuklu elbiseler giyer, onunla aynı yerde oturan biri bir hükümdarla oturduğunun farkına varmaz, kendisini bir arkadaşıyla oturur sanırdı¹⁸⁸.

Onun büyüklüğü bir ölçüde tevazudan kaynaklanır. Zira O, kudret sahibi olduktan sonra bile sıradan insanların yanında mütevazı kalmayı bilmiştir. Cesareti, adaleti ve cihat azminin yanı sıra alçakgönüllülüğü daha etkileyici bir vasıf olarak sürekli öne çıkar. Öyle ki; Sultan hiç kimseye karşı büyüklük taslamaz, kibirlenmezdi. Kibirlenen hükümdarları ayıplardı. Fakirler ve dervişler yanında toplanır, onlar için sema merasimleri düzenlerdi. Birisi sema veya raksa kalksa o da onun için ayağa kalkar ve derviş raksını bitirinceye kadar oturmazdı¹⁸⁹. Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin mütevazılığı söz konusu olunca kaynakların çoğunda yer alan bir örnek mevcuttur. *“Yorgun ve dinlenmeye çalışan hükümdarın yanına gelen memluklarından biri ona imzalanacak bir evrak uzattı. Bitkin olduğunu ve sonra gelmesini söylediye de adam ısrarcı oldu ve efendi imzalayıversin! diyerek kâğıdı neredeyse Selahaddin Eyyûbî'nin burnuna soktu. Sultan mürekkep hokkasının yanında olmadığını söyledi. Selahaddin Eyyûbî çadırın girişindeydi ve memluk içeride mürekkep hokkasını göstererek işte orada çadırın dibinde dedi. Yani Selahaddin Eyyûbî'ye gidip hokkayı almasının söylüyordu. Sultan dönünce*

¹⁸⁵ Runciman, *a.g.e.*, s.68.

¹⁸⁶ Gürbüz, *a.g.e.*, s.239; Ulaş, *a.g.e.*, s.21.

¹⁸⁷ Yusuf Has Hacib, b.2077.2115.2121.

¹⁸⁸ Ağırakça, *a.g.e.*, s.201-202.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el -Kamil*, C.XII., s.88.

*hokkayı gördü ve vallahi doğru söylüyorsun, oradaymış dedi. Sonra geriye döndü uzandı, sol koluna yaslanıp sağ eliyle hokkayı aldı ve evrakı imzaladı*¹⁹⁰.

Yusuf Has Hacib'e göre hükümdar da olması gereken bir diğer fazilet de **merhametli** ve **affedici** olmasıdır. *“Bütün halka karşı merhametli ol; büyüğe küçüğe doğruluk ile hüküm et. Bütün insanlara karşı merhametli ol; başkalarının zararını isteme, yolunu şaşıрма. Memleketinde gözünü ve kulağını keskin tut; merhametini herkese ulaştır. Hükümdar kötü olursa, dünyayı bozar; ona mani olan çıkmazsa, yolunu şaşıırır. Zalim olma, zulmü kötülere karşı tatbik et; bütün memleketini kötülerden temizle”*¹⁹¹.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin övgüye değer meziyetlerinden birisi de merhametli olmasıdır. Bu özelliğinin tesirlerini görmek için sadece Kudüs'e girişine bakmak bile tek başına yeterlidir. Onun Kudüs'e girişi daha önce bu kutsal şehirde katliam yaparak sokaklarını kana bulayan Batılılara merhamet dersi verir niteliktedir. Şehirde yağma ve talana müsaade etmemiş ve bir kimsenin canına, namusuna, malına zarar vermeyi kat'i surette yasaklamıştır. Öyle ki zararı önlemek için sokaklara ve kapılara nöbetçiler yerleştirmiştir. Bununla da kalmayıp eşlerinin serbest bırakılmasını rica eden kadınların isteklerini yerine getirmiş ve onlara hediyeler sunmuştur. Tüm bunların yanında ihtiyar kadın ve erkekleri de serbest bırakmıştır¹⁹².

Bir gün yine savaş düzeni alan ordusuna saldırı emri veren Sultan Selahaddin Eyyûbî, istedikleri iktaları alamayan komutanların itaatsizliğiyle karşılaştı. Öfkeyle oradan ayrıldı ve kurulan çadırların hemen sökülmesini emretti. Yürüyüşe devam ederek Biyavurz'a vardı ve orada kendisine zarif bir çadır kuruldu. Komutanlar korku ve endişe içinde bekliyordu. Huzuruna giren oğlu Melik Zahir'e :*“Komutanları çağır, gelip biraz meyve yesinler”* dedi¹⁹³.

¹⁹⁰ Amin Maalouf, (2010). *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*,(çev: Ali Berkay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.116.

¹⁹¹ Yusuf Has Hacib, b.5197.5262.5282.5505.

¹⁹² Serkan Özer, (2010). *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, s.107.

¹⁹³ Ağırakça, *a.g.e.*, s.188-189; Gürbüz, *a.g.e.*, s.234.

Kevbek'in fethi esnasında yakalanan Hospitalier tarikatına mensup iki kumandan öldürülmek üzere sultanın huzuruna götürüldü. Sultan onların öldürülmelerini emredince biri: *"Biz senin nurlu yüzünü ve o mübarek simanı gördükten sonra sanmıyoruz ki bize bir kötülük gelsin"* dedi. Sultan o kadar merhametli birisiydi ki af dileklerini ve merhamet isteklerini geri çevirmez, affedip bağışladı. Onların bu konuşmalarını duyunca öldürmekten vazgeçip hapsedilmelerini emretti¹⁹⁴.

Bütün kahramanlığı ve savaşçılığının yanında son derece mütevazı olması onu başka hükümdarlardan ayırt eden bir özellik idi. O, mülkün zulümle değil ancak ve ancak iyiliklerle devam edeceğini gören ve buna inanan bir hükümdardı. Tabiatında zulme ve gaddarlığa yer yoktu, devletin bekası, halkın huzuru için merhametli olmalıydı.

Anlatılanlara göre bir gün halk O'na isteklerini bildirmek üzere etrafında toplandıklarında elbisesine ve ayaklarına basmış, oturduğu sergiyi çiğnemiş büyük bir izdiham meydana gelmişti. Buna rağmen, hiç kızmamış, sesini çıkarmamış, tek tek herkesin şikâyetlerini ve dileklerini dinlemiştir¹⁹⁵.

Bir gün Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin yanına giden İbn Şeddad'dan, sultanla arasında geçen bir hadise bir çalışmada şöyle aktarılır: *"O gün hava yağmurluydu ben de katırıma binmiştim. Beni karşıladığında yer çamurlu olduğundan katırımın ayağından sürçen bir çamur parçası Selahaddin Eyyûbî'nin elbisesine bulaşmıştır. Manzarayı görünce irkildim. Benim irkilip korktuğumu görünce tebessüm ederek bana doğru geldi ve korkumu gidermeye çalıştı bundan üzülmememi istedi ve beni teskin etti"*¹⁹⁶.

O, *"Haksız yere affetmek haklı yere cezalandırmaktan daha iyidir"*¹⁹⁷ diyecek kadar yumuşak başlı, merhametli bir hükümdardı. Bilhassa merhamet, onun seciyesidir. Kudüs'ü fethi ile şehri terk eden Hristiyanların hasta, zayıf, kötürüm anne babaların, çoluk çocuğunu sırtlarında taşıyıp götürürlerken arz edilen manzarayı görünce son derece üzülmüş ve hemen bunlara binek verilmesini emretmiştir.

¹⁹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, C.XII., s.30.

¹⁹⁵ Ağırakça, *a.g.e.*, s.187-188.

¹⁹⁶ Ağırakça, *a.g.e.*, s.188; Gürbüz, *a.g.e.*, s.233.

¹⁹⁷ İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.219-220.

Ayrıca varacakları yere kadar kendilerine yetecek kadar yemek ve kumanya dağıtılmıştır¹⁹⁸.

İbn Şeddad'dan aktarılan bir başka hadisede Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin merhamet dolu bir yüreğe sahip olduğunun ve elinde bulundurduğu kudrete rağmen asla zulme başvurmadiğının delaletidir. *“Ölüm döşeğinde iken ilacını içmek için biraz ılık su getirildi. Bir yudum aldıktan sonra soğuk su istedi. Soğuk su getirildi ondan da bir yudum aldı. Galiba su biraz soğuk olsa gerekti onu da içmedi sonra Subhanallah! Şöyle normal bir su getirebilecek kimse yok mu? deyip bardağı elinden bıraktı. Bunun da asla kızmadan ve sinirlenmeden söylemişti. Sonra kadı bana dedi ki: Bak şu güzel ve mükemmel huya... Vallahi başka biri olsaydı; hastalığın bu şiddetinde ve ızdırabından sinirden bardağı getirenin kafasına vururdu...”*¹⁹⁹ “.

*“Yine bir defasında çok ağır bir hastalığa yakalanmış ve öldüğüne dair söylentiler çıkmıştı. Hastalıktan kurtulup iyileşince hamama götürüldü. Su çok sıcaktı bunun üzerine soğuk su istedi. Hizmetçisi suyu getirirken suyun bir kısmı yere döküldü, kalan kısmını da Sultan'a verdi. Sultan hizmetçisinin zayıflığından müteessir oldu. Daha sonra tekrar soğuk su istedi. Hizmetçisi su getirirken su kabı elinden düştü ve suyun hepsi Sultan'ın üzerine döküldü. Fakat buna rağmen gulama: “Eğer beni öldürmek istiyorsan haber ver” dedi, başka bir şey söylemedi. Hizmetçi özür diledi ve Sultan da ses çıkarmadı”*²⁰⁰.

Yusuf Has Hacib'e göre Türk idare anlayışının, idare edenlerde ve tabii en başta hükümdarda görmek istediği faziletlerden biri de iyi olmasıdır. **“Tabiatı iyi ve hareketi doğru** ise, o beyin hayatı sevinç içinde geçer. O, her türlü iyiliğe el uzatmalı. Ey kudret sahibi, sen kötülük yapma; sözün ve hareketin ile iyilik etmeye çalış”²⁰¹.

Sultan Selahaddin Eyyûbî, iktidarda bulunduğu süre zarfında din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese karşı iyiliklerde bulunmuş ve kendisinden istekleri,

¹⁹⁸ Ağırakça, *a.g.e.*, s.92.

¹⁹⁹ Ağırakça, *a.g.e.*, s.172-173.

²⁰⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, C.XII., s.88.

²⁰¹ Yusuf Has Hacib, b.1965.1977.5088.

şikâyetleri olanları huzurundan boş çevirmemiştir. Yaptığı iyiliklerle herkesin gönlünde yer edinmiş, iktidarını sağlamlaştırmıştır. İktidara geldiğinde önce sıkı sıkıya Hristiyan ve Yahudilerin farklı elbiseler giymelerine dair hükümlere bağlı kalmış ise de fert olarak Haçlılara ve idaresine ve tabi Hristiyanlara karşı kötü davranmamıştır²⁰².

*“Bir defasında su istedi, fakat su gelmedi. Beş defa istediği halde yine getirilmedi; bunun üzerine: “Dostlar, vallahi ben susuzluktan öleceğim!” dedi de ancak o zaman su getirildi. Suyunu içti ve geç getirmelerinden dolayı kızmadı”*²⁰³.

Bir insanın kendisini görmeye gelip yanından hayal kırıklığıyla ayrılmasını kabullenemezdi. Bir gün Haçlılarla ateşkes yaptığı bir dönemde, Antakya prensi hiç habersiz gelip, Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin çadırının önünde dikildi ve Sultan'dan 4 yıl önce aldığı bir bölgeyi kendisine vermesini istedi. Sultan'da bu isteği geri çevirmedi ve bölgeyi ona verdi²⁰⁴.

İskenderiye'de hekimler ve zahitler için barınaklar yaptırmıştır. Uzak ülkelerden buraya gelen herkese sığınacak bir barınak, öğrenmek istediği sanatı kendisine öğretecek bir usta, her türlü ihtiyacını karşılamaya yetecek bir aylık verilirdi. Dışarıdan gelecekler için yıkanabilecekleri hamamlar, hastahaneler yaptırmış özellikle gariplerden hastaneye gelemeyen hastaları ziyaret ederdi. Sayıları ne olursa olsun Mağrip'ten gelen herkesi günde iki ekmek verilmesini emretmiş ve dağıtım için her gün güvenilir birini görevlendirmiştir²⁰⁵.

Hükümdar da olması gereken bir başka fazilet de **sabırlı** ve **sakin** olmaktır. Hükümdarın hadiseler karşısında acele davranması, soğukkanlılığını koruyamaması, ani kararlar alması hâkimiyetine büyük bir gölge düşürür. Hükümdarın düşünmeden, birilerine danışmadan ivedilikle aldığı kararlar faydası olmayan pişmanlıklara sebebiyet verir. Müellif'in bu husustaki tespitleri şöyledir: *“Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir. Küstahlık, acelecilik, zevzeklik, bunlar avam tabiatıdır; bey bunlardan uzak*

²⁰² Sobernheim, *a.g.m.*, s.109.

²⁰³ İbnü'l-Esir, *el Kamil*, C.XII., s.88.

²⁰⁴ Maalouf, *a.g.e.*, s.21.

²⁰⁵ İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.21.

*bulunmalıdır. O, **sabırlı, şefkatli** ve **seçkin tabiatlı** olmalıdır. Din işinden başka işlerde acele etme; insan acele işin faydasını görmez. Harekette aceleci ve sözde zevzek olma, sabırlı ol; sabırlı insana halim derler”²⁰⁶.*

Sultan Selahaddin Eyyûbî, Yusuf Has Hacib’in söylediği hükümdar vasıflarının bünyesinde barındıran bir şahsiyettir. Alelade bir insanın katlanamayacağı, öfkesini kontrol edemeyeceği durumlarda dahi o büyük şahsiyet sükûnetini muhafaza etmesini çok iyi biliyordu. Söz konusu yakınlarının ölümü bile olsa metanetini korur, ani duygusallığa kapılmazdı.

Bir gün kitap okurken oğlu İsmail’in ölüm haberi ulaşmıştı. Bu durum karşısında ne başını kitaptan kaldırmış ne de o konuda kimseye bir şey söylemiştir. Bu haberle ilgili yüzünde bir değişiklik bile göstermemiş, sadece okumayı bitirdikten sonra gözlerinden yaşlar süzölmüştür²⁰⁷.

Frenklere karşı sefer ortasındaiken, Sultan Selahaddin Eyyûbî yanına yakınlarını topladı. Elinde okuduğu bir mektup vardı ve konuşmaya başlayınca hıçkırıklara boğuldu. Nihayet ağlamaktan kısılmış bir sesle :*”Yeğenim Takiyyüddin ölmüş!” dedi ve tekrar ağladı. Sonunda biri ona “çıktığımız seferi unutmayalım ve bu denli ağlayıp düşündüğümüz için Allah’tan af dileyelim” dedi. Bunun üzerine Selahaddin: “Evet Allah’ım beni affet! Yarabbi bağışla” dedi. Sonra ekledi : “Neler olup bittiğini kimse bilmesin!”.* Sonra gözlerini yıkamak için gülsuyu getirtti²⁰⁸.

Hükümdarın sahip olması gereken vasıflar bunlarla da sınırlı değildir. O, **takva sahibi** olmalı, **içki içmemeli** ve **fesatlık yapmamalı, vaktini kumarda geçirmemelidir**²⁰⁹. Bu ahlak dışı vasıflara meyleden bir hükümdar devlet işlerini savsaklamaya başlar, dikkatini toplamakta zorluk çeker. Bu cümleden olarak memlekette kargaşa baş gösterir ve hükümranlığı nihayete erer. Aynı zamanda halk da tavırlarını hükümdara uydurduğu için benzer hatalara düşer.

²⁰⁶ Yusuf Has Hacib, b. 1988.2078.2170.5217.5219.

²⁰⁷ Gürbüz, *a.g.e.*, s.230.

²⁰⁸ Gürbüz, *a.g.e.*, s.231-232; Maalouf, *a.g.e.*, s.167.

²⁰⁹ Yusuf Has Hacib, b.1985.2091.2092.2093.2097.2103.

Sultan Selahaddin Eyyûbî dini bütün inanmış bir Müslüman idi. Saltanatı boyunca bir savaştan diğerine yorulmak bilmeden koşmasına rağmen ölmeden evvelki üç gün hariç bir tek farz namazını ihmal etmemiştir. O, çocuklarına ve kumandanlarına durmadan Allah korkusunu anlatır, onun emirlerine uymalarını, yasaklarından kaçmalarını, zulümden uzak durmalarını ve adaletle hükmetmelerini salık verirdi²¹⁰.

Emir Müksir'e gönderdiği mektupta Allah korkusu yüreğine işlemiş, fani hayatı boş veren bir hükümdarın sözleri vardır. Mektupta hacılar hakkında öğütlerde bulunmuş, onlara iyi ve sıcak davranılmasını bunun tüm hadem ve haşeme bildirilmesini istedikten sonra *“biz ve sen, hacıların bereketi ile yaşıyoruz bu önemli noktayı ve amacı unutmamalısın. Allah ihsanı kulları iyilik yapanlara kat kattır. Onun inayeti kullarının işlerine özen gösterenlere kesintisizdir.”*²¹¹

3.2.4. Adil olma

Hükümdarda bulunması gereken en önemli özelliklerden bir **adil olma** ve bununla ilgili olarak **iyi kanunlar** meydana getirmektir. Yusuf Has Hacib'e *“göre bir memleketin bağı iki şeyden ibarettir; biri ihtiyatlılık diğeri kanundur. Hangi bey doğru kanun koyar ise o, memleketini tanzim etmiş olur. Memlekette uzun müddet hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkını korumalısın. Beyler kanunu tatbik ederlerse, beylik bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur. Bey memleket ve kanunu siyaset ile düzene koyar; halk hareketini onun siyasetine bakarak tanzim eder. Kanunlara riayet eden doğru bey, gerçekten, bir saadettir; onun saadetinden herkes kendisine hisse alır. Bu kanun koyan beyler hayatta bulunmasalardı Tanrı yedi kat yerin nizamını bozmuş olurdu”*²¹²

Kutadgu Bilig'den anlaşılacağı üzere hükümdarın adil olması sadece kendini yüceltmez bununla birlikte devletin ömrünü de uzatır. Hükümdar doğru kanunlar tatbik etmeli, kimsenin çıkarına hizmet etmemeli ve bu kanunları uygulamada yavaşlık göstermemelidir.

²¹⁰ Ağırakça, *a.g.e.*, s.176-177.

²¹¹ İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.64-65.

²¹² Yusuf Has Hacib, b.2015.2017.2033.2036.2128.3461.3464.

Türk hâkimiyet telakkisine göre Türk hükümdarı dil, din, ırk, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin yeryüzünde bulunan tüm halklara aynı mesafede durmalı ve eşit davranmalıdır. Zira hükümdara Tanrı tarafından bahşedilen kut bunu mecbur kılmaktadır. Sosyal düzeni ve sosyal düzenin idamesini temin etmek gayesi ile bütün canlılara eşit muamele eder ve doğru kanunlar ile devletin bekasını sürdürür. Hareketlerini her bakımdan hükümdara uyduracak olan halk da, adil olan bir hükümdarın gölgesinde endişe ve korku duymadan gönül rahatlığı ile yaşar. Hükümdar bu hususta ne kadar titiz davranır ise halkında hükümdarına olan inancı bir o kadar artar.

Nizamülmülk *“padişahın adil ve insaflı olması ile reayanın işi hep sükûn olur”*²¹³ diyerek adil bir yöneticinin mahiyetine nasıl tesir ettiğini gösterir.

Hükümdar kanun koymada ve adil davranmada gaflete düşer ve tembellik yaparsa memleketinde zulüm, fesat, kargaşa cereyan eder. Meselelerin çaresine bakmayan, belli bir kitleye hizmet eden hükümdar adaletsizliğe rıza göstermiş olur.

İbn Haldun’ a göre iyi hasletlere sahip olmanın beraberinde mülk de hâsıl olur. Müellif *“insanlara hak etmiş oldukları durumlara göre muamele yapmak herkese hakkı ne ise onu vermek, doğru ve dürüst olmanın icabıdır ki; bu da asalettedir. Asabiyet sahibinde bu gibi hususların mevcudiyetinden, onların umumi siyasete hazır ve aday oldukları bilinir ki; mülk de budur”*²¹⁴ demektedir.

Sultan Selahaddin Eyyûbî kaynakların da ittifakla belirttiği gibi adil bir şahsiyetti. İbni Cübeyr’in kayıtları, sultanın adalette Hz. Ömer’in yolunu takip ettiğinin işaretidir. Zira bir gün değer verdiği komutanlarından biri, aldıktan sonra kusuru ortaya çıkan deveciden davacı olduğunda Sultan ona *“senin için ne yapabilirim ki? Müslümanların aralarında hüküm veren kadıları var. Şeriatın hükmü yöneticileri de halkı da bağlıyor. Onun emir ve yasaklarına uymak zorundayız. Ben şeriatın ve kadının kölesiyim. Dava lehine de aleyhine de olabilir”*²¹⁵ demiştir. Görüldüğü üzere O, güçlülerin güçlüsü, kudret sahibi olduğu zamanda bile tevazudan uzaklaşmamış ve adalet timsali olmuştur.

²¹³ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.33.

²¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.I., s.357.

²¹⁵ İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.219-220.

Haftanın iki günü âlimlerin, fakihlerin ve kadıların hazır bulunduğu adalet divanı oluşturur, insanların haklarını korur, adaleti tüm insanlara yetiştirmeye çalışır. Kendisine bir şikâyetle bulunan hiçbir Allah'ın kulunu geri çevirmez, isteklerini göz ardı etmezdi²¹⁶.

Fatımilerin her hacıdan zorla aldığı vergiyi Sultan Selahaddin Eyyûbî kaldırmış ve Hicaz'a yardım ederek her sene hazineden ayırdığı bir miktarı Mekke Emiri Müksir'e göndermiştir²¹⁷.

Bir defasında Şam halkından İbn Züheyr isimli bir zat Sultanın yeğeni Takiyyüddin'den şikâyetçi oldu. Sultan mahkemeleşmesi için Takiyyüddin'i çağırttı. Sultan, Takiyyüddin kendi yakınlarından olduğu için mahkeme esnasında hasımlarının eşitliğine dikkat edilmesini tembihledi. Yeğeninin Sultan yanında oldukça saygın bir konumu olmasına rağmen kendisi için en küçük imtiyaz gösterilmedi²¹⁸.

Onun adaletini gösteren bir başka örnek ise Ahlatlı Ömer isimli tüccarla aralarında geçen bir hadisedir. Selahaddin Eyyûbî'den şikâyetçi olan bu tüccarın iddiası ise Sunkur Hilati adlı kölenin ölünceye kadar kendisinin olduğu elindeki muazzam servetin kendine ait olması gerektiği halde sultanın ona el koyduğu idi. Tüm bu iddialara rağmen Sultan bahsedilen Sunkur Hilati'nin azat ettiği süreye kadar kendisinde kaldığını, servetinin ise mirasçılara bıraktığını söylemiştir. Bilahare olayın Sultanın anlattığı gibi olduğuna dair tanınmış komutanlardan bir grup gelerek tanıklık etmiştir. Olaylar böyle gelişince adam bir şey söylememiş ancak Sultan ona hilat ve miktarı sayılamayacak kadar para vermiştir²¹⁹.

Tüm bu kayıtlar kudretliyken dahi adil olduğunun, mütevazılığın, hesaba çekilmesi gerekenlere bile büyük bir iyilik göstermesinin ifadesidir. O, üstün ahlaki vasıfları ile hem Şark'ın hem de Garp'ın takdirini kazanmış örnek bir hükümdardır. İslam coğrafyasına kâbus olarak çöken Haçlılara karşı verdiği amansız mücadelesi dünya tarihinde haklı bir şöhrat kazanma kapılarını ona açar. Onun hayatı askeri

²¹⁶ Ağırakça, *a.g.e.*, s.186; Gürbüz, *a.g.e.*, s.220.

²¹⁷ Ağırakça, *a.g.e.*, s.186; İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.47.

²¹⁸ Gürbüz, *a.g.e.*, s.221.

²¹⁹ Gürbüz, *a.g.e.*, s.221-222.

ve siyasi yönlerinin yanı sıra üstün ahlaki vasıflarıyla da örnek teşkil edebilecek zengin bir birikim arz etmektedir.

Müslümanlar onun şahsında ideal bir hükümdar, Haçlılar ise gerçek bir İslam kahramanı görmüşler. Nitekim Mehmet Akif Ersoy onu “Şark’ın en sevgili sultanı”, Fransız tarihçi Champdor “İslam’ın en saf kahramanı²²⁰” diye nitelendirmiştir.

Ölüm döşeginde iken oğlu Melikü’-l Efdal’i çağırarak ona söylediği sözler Selahaddin Eyyûbî’nin vasıflarının bir özeti niteliğindedir.

“Oğlum! Sana her iyiliğin başı ve her şeyin kaynağı olana Allah korkusu ile ahlaklı olmanı tavsiye ederim. Allahın emirlerini yerine getirmede asla hata etme zira kurtuluş ondadır. Kanı gözyaşı gibi gör, kan döküp eteğine bulaştırmaktan sakın. Halkın refah ve mutluluğu için çalış ve bunda da çok dikkatli ol. Daima halkın durumunu araştır. Zira onlar sana Allahın emanetidir. Kumandanları, yüksek mevkide olanları memnun etmeye çalış. Kimseye karşı kin tutma. Herkesin hakkını gözer. Çünkü Allah merhametlilerin en merhametlisi olduğundan onun hukukuna karşı yapılan hataları tevbe sonunda affedebilir; ama kul hakkı, kulları memnun etmedikçe kolay kolay affolmaz...”²²¹

Sultan Selahaddin Eyyûbî ömrünün sonuna kadar kendisine ahlaki ödev edinmiş ve kat’i surette aksi tutum ve davranışlarda bulunmamıştır. Bu üstün ahlaki vasıfları ve başarıları hasebiyle düşmanlarının da ancak pek azı ona hayranlıklarını gizleyebilmişlerdir. O, bugün hala halk arasında en meşhur şahsiyetler arasında yerini muhafaza etmektedir. Bir hükümdar olarak Kutadgu Bilig çerçevesinden bakıldığında hareketleriyle teorik kavramların onda ete kemiğe büründüğünü söylemek mümkündür.

3.3. Bir Komutan Olarak Selahaddin Eyyûbî

Gerek eski Türk devletlerinde gerekse Türk İslam devletlerinde ordu ve komutan mühim bir yer teşkil eder. Öte yandan, Türk tarihinin oldukça mühim bir alanını

²²⁰ Şeşen, Selahaddin-i Eyyubi, s.339.

²²¹ Ağırakça, *a.g.e.*, s.176-177.

ihativa eden askeri teşkilat tarih boyunca Türklerin ihtiyatla üzerinde durduğu bir husus olagelmıştır. Göktürk Yazıtlarında askeri icraatların mahiyeti bu hususu doğrular niteliktedir.

Yusuf Has Hacib, orduya komutan olarak tayin edilip gönderilebilecek bir kimsenin nasıl vasıflara sahip olması gerektiği hususunda değerli bilgiler sunmaktadır. Onun bu konudaki fikirleri, Türklerin orduya, komutana, savaşa, ahlaki vasıflara ne gibi anlamlar yüklediğinin en açık ifadesidir. Bilhassa komutanda bulunması gereken ahlaki vasıflar evrensel mahiyet taşımaktadır.

Yusuf Has Hacib'in komutan olacak bir kimsede bulunmasına inandığı vasıflardan bir **cesaret** ve **kahramanlıktır**. *“Komutan çok cesur, zeki ve aynı zamanda mert ve geniş yürekli olmalıdır. Harpte korkak kimselere lüzum yoktur; korkak kimseler orduyu bozarlar; ordu bozulursa askerler birbirlerini ifsat ederler. Düşmana yalın hücum et, erkekler gibi vuruş; eceli gelmeyince, insan kat'iyen ölmez. Cesur dediğin haysiyet sahibi olur; haysiyetli insan ölürken, vuruşarak ölür. Onun yüreği harpte arslan gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır”*²²².

Cesur bir komutan her bakımdan hareketlerini ona uyduran askerlerini teşvik eder. Komutanından cesaret alan askerler mücadele etme ruhunu muhafaza eder ve kazanmaktan başka bir şeye odaklanmaz. Beyitlerinde işaret ettiği gibi cesaret vasfından mahrum bir komutanın ordusu da istikrarını sürdüremez, orduda ihtilaf baş gösterir ve bu sebepten dolayı devletin bekası büyük tehlike altına girer.

Eski Türk devletlerinde ve Türk İslam devletlerinde tarihin seyrini değiştiren şahsiyetler daima var olmuş ve cemiyet içinde sivrilerek şöhret sahibi olmayı bizzat icraatlarıyla hak etmişlerdir. İşte Selahaddin Eyyûbî'de hem bir sultan hem de bir komutan olarak üstün ahlaki vasıfları ile bu haklı şöhretin kahramanlarından olmuştur. Belki de ona bu şöhreti kazandıran en büyük etken Kudüs'ün Hz. Ömer'den sonra ikinci kez fethinin kendisine nasip olmasından kaynaklanmaktadır. Üç semavi din nazarında da kutsal olan bu mübarek şehrin fatihi olmak, yıllardır devam eden Müslümanların gözyaşlarını dindirmek, Haçlıların yenilmez olduğu

²²² Yusuf Has Hacib, b.2282.2283.2284.2289.2293.2310.

algısını yıkmak tek başına bile Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye olan sevgiyi açıklamaya yeter.

O, zihninde ve gönlünde cihat aşkını her geçen gün daha da besleyen, bundan başka bir şey düşünmeyen bir kahramandır. Allah yolunda cihat etmek adeta kalbini istila etmişti. Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin zuhuru ile Haçlıların yıllardır işgal ettikleri Müslüman toprakları rahat nefes almış ve Haçlılar için korkulu günler başlamıştır. Haçlılara karşı yaptığı başarılı savaşlar hasebiyle Avrupa'da Doğu sultanlarının en meşhur siması oldu; fakat bizzat Doğuluların hafızasında da, Harun Reşid ve Sultan Baybars'ın yanında İslam tarihinin en meşhur devirlerinden birini temsilcisi olarak yaşadı²²³.

Sultan Selahaddin Eyyûbî gerçekten her türlü kişisel zaafı tamamiyle uzak, sadece Müslüman âleminin çıkarını düşünen biridir. İbni Cübeyr'in dediği gibi *"Selahaddin Eyyûbî, rahat ve huzur nedir bilmeyen, tahtı atının eyeri olan bir şahsiyettir"*²²⁴.

Sultan Selahaddin Eyyûbî, III. Haçlı Seferinde Fransa kralı Philipp August ile İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard'a karşı duran kişi olarak Avrupa'da tanınmıştır²²⁵. O, büyük çok önemli başarılarla imza atmıştır. Hittin savaşının ardından Kudüs'e girişi ile kutsal yer olan kentin uzun bir ayrılıktan sonra yeniden İslam dünyasına katılmasını sağladı.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin cesareti ondan sonraki nesiller için büyük bir örnek teşkil eder. Savaşa askerleri ile birlikte katılır, savaşlarda ilk saflarda yer alır ve düşmana önce kendisi kılıç sallardı. En zor ve tehlikeli anlarda dahi askerlerinin yanından ayrılmamıştır. Akka muhasarası sırasında Haçlılara gelen yardımın haddi hesabı olmamasına rağmen, asla savaş meydanından bir an bile ayrılmamış

²²³ Carl Brockelmann, (1992). *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, (çev: Neşet Çağatay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.189.

²²⁴ İbni Cübeyr, *a.g.e.*, s.219.

²²⁵ Claude Cahen, (2000). *İslamiyet*, (çev: Esat Nermi Erendor), Ankara: Bilgi Yayınevi, s.282.

ve bu büyük düşman kuvvetlerini ve onlara daima gelen yardım ve takviyelerine aldırış etmeden mücadeleye etmeye devam etmiştir²²⁶.

Sadece Akka önünde gösterdiği mücadele ve azim onun en büyük kahramanlar arasında yer almasına yeter. Akka çarpışmalarında Sultan Selahaddin'in cesaretine ve yitirmediği inancına şahit olan İbn Şeddad'a dayanan bir çalışmada olay şöyle anlatılır: *"...Akka'da Müslümanlar mağlup olup da sancakları yere düştüğü halde, Selahaddin yanında duran az bir kuvvetle bile savaşa devam etmiştir. İşte bu hali, davranışı ve cesareti ile dağılan askerlerini iki yıl boyunca defalarca toplamasını bilmiş ve kahramanca iki yıl durmadan akıllara durgunluk verecek şekilde savaşmıştır... Ona hastalığı anında savaş meydanından uzak durmasının ve dinlenmesi söylendiğinde ise ata bindiğinde bütün hastalıkların ızdırabının tamamen kaybolduğunu söylerdi"*²²⁷.

Ömrünün çoğunu at üzerinde geçirdiği sık sık çevgan oynadığı ve sürekli ava çıktığı hususunda kaynaklar ittifak halindedir. Onun cihat aşkını anlamak için şu sözlerle bakmak gerekir: *"Sahilin diğer şehirlerinin fethini Allah bana ne zaman nasip edecek? Düşünüyorum da onları alıp valilerin arasında bölüştürsem, sonra da onlarla vedalaşıp denizlere açılısam, adalara varıp kâfirlerin peşine takılısam, ya dünya yüzünde inançsız bir Allah kulu kalmayınca kadar onların izini sürsem veya Allah canımı alsan!"*²²⁸.

Onun sağlam iradesi, kararlılığı ve cesareti Müslüman topraklarının Haçlılardan büyük ölçüde kurtulmasını sağladı. Aynı zamanda Ortadoğu'daki haçlı varlığını yok etme yoluna karşı başlayan III. Haçlı Seferine karşı inatla direnmiş, Müslüman dünyasının eskiden beri olduğu gibi zayıf olmadığını göstermiştir²²⁹.

Yusuf Has Hacib'e göre iyi bir komutanın aynı zamanda **cömert** olması da gereklidir. *"Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın çok cömert olması lazımdır. O bütün malını askere dağıtmalı ve birçok kimseleri dost ve silah arkadaşı edinmelidir. Kendisine bir at, silah ve giyim*

²²⁶ Ağırakça, *a.g.e.*, s.195.

²²⁷ Ağırakça, *a.g.e.*, s.196; Gürbüz, *a.g.e.*, s.232.

²²⁸ Gürbüz, *a.g.e.*, s.228.

²²⁹ Şeşen, Selahaddin-i Eyyubi ,s.71.

ayırması kâfidir; meşhur olup dünyaya nam salmak ona yeter. Çoluk çocuk, diye mal toplamamalı veya mülk ve bağ- bahçe edineceğim diye, gümüş yığmamalıdır. Silah arkadaşlarını yedirip içirmeli ve giydirip- kuşatmalı; onlara çok at- koşum, köle ve cariye ihsan etmelidir. Böyle olursa onun etrafına mert yiğitler toplanır. Onun tuzu ve ekmeği ve yemeği bol, atı, elbisesi ve silahı da buna denk olmalıdır. İnsanın adını tuz- ekmek, yiyecek ve içecek dünyaya yayar. İnsanlık yapan, itimat kazanan ve cömert olan insana, tuz-ekmek hakkı diye, askerler bunun hakkını öderler. O, cömert olmalı ve ihsanlarda bulunmalıdır; bir şeyler almayı adet edinen hiçbir kimse hasisin etrafında toplanmaz”²³⁰.

Hükümdar başta olmak üzere ordu komutanında da aranan bu vasıf devletin bekası ve halkın huzuru için zaruri idi. Komutanın cömert olması sadece kendini yüceltmekle de kalmaz aynı zamanda etrafına pek çok askerin toplanmasını da sağlar. Askerlerine ihsanlara bulunan ve onları ganimet ile teşvik eden komutana inanç ve bağlılık artar. Aksi tutum ve davranışlar sergileyen komutanın mahiyeti ile arası açılır ve askerler savaşmada savsaklık gösterir.

Görüldüğü üzere cömert olma insanın maneviyatını temizler ve onlar için uhrevi anlamda bir kazanç sağlar.

Sultan Selahaddin Eyyûbî tabiatı gereği dünya nimetlerine kat’iyen tamah etmez, mal mülk biriktirmez ve elindekini avucundakini mahiyetine dağıtırdı. O, Allahın kendisine bahşettiği en büyük nimetin cihat uğruna savaşmak olduğunu düşünür ve buna canı gönülden inanırdı. Eline geçen ganimetleri derhal mahiyetine dağıtır ve onların gönlünü hoş etmeye ihtimam gösterirdi. Devletin muazzam malı ve mülküne gözünü kapatmış, bir savaş meydanından diğerine koştuğu için otağından başka malı olmamıştır. İşte bundan dolayı İslam tarihinde “sarayı olmayan tek sultan” olarak anılır²³¹.

O, huzuruna gelenlerin isteklerini reddetmeyen ve hatta istenenden daha fazlasını veren gönlü bol bir hükümdar ve komutandır. Onun nazarında altın, gümüş, mal, mülk toprak değerinde idi. Sultan Selahaddin Eyyûbî, bu vasfı ile askerlerinin

²³⁰ Yusuf Has Hacib, b.2275.2276.2277.2278.2280.22812317.2318.2321.2325.

²³¹ Ağırakça, *a.g.e.*, s.196.

kendisine bağılılığını kazanmış ve bu bağılılığın sonucu ile Haçlılara karşı aralıksız ve başarılı mücadeleler vermiştir.

Bindiği atı bile ya hibe edilmiş veyahut hibe edilmek için söz verilmiş olurdu. Harbe gittiği zaman kendi atını ihtiyacı olan bir askere bırakır, başkalarından at isterdi²³². Böyle davranmasının sebebi kendisini İslam ordularının içinde savaşan bir asker olarak görmesi idi. O kendisini, hazineler biriktiren, bu dünyanın kölesi olmuş gibi davranan kişilerden görmemiş, saraylarda zevk sefa sürmemiş, ömrünün sonuna kadar kahraman bir komutan olarak cihat uğruna mücadeleler vermiştir.

Kudüs muhasarası sırasında Frenklerin büyük patriği yanında mallarla dışarı çıktı. Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye patriğe ait mallara el konulursa bunun Müslümanların yararına olacağı söylenince Sultan Selahaddin Eyyûbî *“Ben ahdi bozup hainlik etmem”* dedi ve on dinar hariç hiçbir şey almadı, hepsini yanlarındaki muhafızlarla Sur şehrine gönderdi²³³. Buradan da anlaşılacağı üzere O, ne bir hükümdar ne de bir komutan olarak zenginliğe iltifat etmemiş, kendisinden ziyade sadece mahiyetini müreffeh kılmak için çabalamıştır.

Ona Dimaşk'ta bir köşk yapıp hediye edildiğinde *“Burada ebediyen kalacak değiliz ki!... Onun için bu yer, ölümden sonraki hayatı arzulayanların işine yaramaz. Biz bu dünyada ancak belirli bir müddet Allah'ın hizmetinde durup gideceğiz...”*²³⁴ dedi.

Görüldüğü üzere, Sultan Selahaddin Eyyûbî bu geçici dünyada mal mülk biriktirme gafletine düşmenin faydasız olduğunu idrak eden ve ömrünün sonuna kadar inandığı doğrultuda hayatını idame ettiren bir kişiydi.

Avrupa'da örnek bir kahraman olarak tanınan Sultan Selahaddin Eyyûbî gerçekten asla boş yere kan dökmemiş ve çok defa, esirleri serbest bırakırken veya verdiği hediyelerinde âlicenap bir şahsiyet olduğunu göstermiştir ki Azaz kalesini

²³² Şeşen, *Eyyubiler*, s.72.

²³³ Ulaş, *a.g.e.*, s.29.

²³⁴ Ağırakça, *a.g.e.*, s.197.

Salihİsmail'in genç hemşiresine ve Kral Richard ile sulhtan sonra birçok köyleri Antakya Kralı Bohemond'a vermesi bunlara örnektir²³⁵.

Onun cömertliğini daha iyi anlamak için öldüğünde içinde bulunduğu yoksulluğa bakmak lazım gelir. Öldüğünde öylesine fakir bir durumdaydı ki arkadaşları onu defnedebilmek için borç almak zorunda kalmıştır. Dostları kadar muhalifleri tarafından da doğrulanan bu durum onun emsalsiz bir cömertlikle geçen hayatının sonucudur²³⁶.

Yusuf Has Hacib'e göre komutanda olması gereken bir başka vasıfta **mert** olmasıdır. *"O çok cesur, zeki ve aynı zamanda da mert ve geniş yürekli olmalıdır. Namı ve şöretli adının dünyaya yayılması için, onun cesur, heybetli, saç- sakalı düzgün ve mert insan olması lazımdır. Kendisinden korkmaları için onun kötülere karşı heybetli görünmesi, sevmeleri için de yumuşak huylu insanlara iyi davranması lazımdır"*²³⁷.

Sultan Selahaddin Eyyûbî merhametli, güler yüzlü, vakur, sağlam iradeli aynı zamanda heybetli, saygı telkin eden bir şahsiyetti²³⁸. Ahde vefa eden, yüce gönüllü gerçek bir kahramandı. Kapısına gelenler gayrimüslimler dahi olsa ikram etmeden onları bir yere bırakmazdı. 1192 Ekim ayında barış yaptıktan sonra Antakya prensinin kendisine doğru hareket ettiğini öğrenince hemen kalkarak çadırının kapısında kendisini karşıladı. Birlikte Kudüs'ten Şam'a dönerlerken prens yolda ona bir isteğini arz etti. Bu talep sahilin fetih yılı olan 1192'de ele geçirilen Umk Kalesinin geri verilmesiydi. Derhal isteği yerine getirildi²³⁹.

Sultan Selahaddin Eyyûbî, büyük düşmanı olan Arslan Yürekli Richard hastalanınca ona acımış derhal gerekli doktorları gönderip meyve, soğuk su, kar ve ihtiyacı olan yiyecek maddeleri ulaştırmış, kendisine acil şifalar dilemiştir²⁴⁰. İşte bu Haçlı seferi sırasında Hristiyan dünyasının Müslümanlarda gözlemlediği güzel

²³⁵ Sobernheim, *a.g.m.*, s.109.

²³⁶ Geoffrey Hindley, (2011). *Bir İslam Kahramanı Selahaddin*, (çev: Süleyman Genç), İstanbul: Doruk Yayınları, s.307.

²³⁷ Yusuf Has Hacib, b.2282.2298.2299.

²³⁸ Şeşen, *Eyyubiler*, s.71-72.

²³⁹ Gürbüz, *a.g.e.*, s.235.

²⁴⁰ Ağırakça, *a.g.e.*, s.191.

ahlak, asil davranış ile nezaket örneklerinden birisiydi. Aslında Richard'ın bu durumu Sultan Selahaddin Eyyûbî tarafından istifade edilebilirdi. Düşmanın bu zaafından yararlanarak saldırı emri vermesi mümkündü. Ancak asil tabiatlı bu kahraman onlara karşı büyük bir nezaket örneği göstermiştir.

İyi bir komutan da olması gereken bir başka vasıfta **ihtiyatlı** olmasıdır.” *Her daim ihtiyatlı olan ve tedbiri elden bırakmayan komutan düşmandan gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı her an tetikte olur. Kumandan ihmalkâr olmamalı ve çok **uyanık** bulunmalıdır; o ihmalkâr olursa, düşman baskınından zarar görür. Öncü kuvvetleri ile düşmanın yakınlarına sokulmamalı; otuna ve suyuna iyice dikkat ederek, karargâh kurmalıdır. Askerlerini çok iyi gözetmeli ve dil yakalatmamalıdır; askerlerinin az veya çok olduğundan düşman haberdar olmamalıdır. Böyle hareket etmek ihtiyatlılık ve uyanıklılık olur; harpte kim ihtiyatlı davranırsa o muvaffak olur. Uyanık beyin askeri bak, ejderha kumandasında arslana binmiş, kılıç kamçılı orduya benzer. Düşmanı vurmak için şu iki silah kullanılmalıdır; bir hile ve hud'aya başvurma diğeri ihtiyatlılık ve uyanıklıktır, harpte kim ihtiyatlı davranırsa, o galip gelir. Harpte kim ihtiyatlı ve uyanık bulunursa, hiç şüphesiz, düşmanı o felakete uğratır”²⁴¹.*

Sultan Selahaddin Eyyûbî düşmana yakın oldukları zamanlarda günde en az bir iki kez düşman karargâhı etrafında dolaşıp gelen ihtiyatlı bir komutandı. Savaş kızıştığı zaman, elinde atının yuları, askeri birliklerin arasında bir sağa bir sola dolaşarak safları düzenler, onlara ilerlemelerini veya göstereceği yerde durmalarını emrederdi. Düşmanı ve düşmanın durumunu gözünde büyütmez yalnız durumu iyiden iyiye inceler ve gerekli tedbirleri alırdı. Elde mevcut bütün kuvvetlerini bir bir kontrol ederdi²⁴².

Bunlardan başka komutan da bulunması gereken bir diğer vasıfta kararlı olmasıdır. “*Orduları yarıp delmek içi, sebatlı bulunmalı, askeri coşturmak için de **kesin kararlı olmalıdır***”²⁴³. Kararlı bir komutan hangi amaç uğruna bir araya geldiklerine ve yola koyulduklarına vakıftır. Böyle bir komutanın liderlik yaptığı

²⁴¹ Yusuf Has Hacib, b.2348.2349.2350.2353.2354.2355.2356.2357.2368.

²⁴² Gürbüz, **a.g.e.**, s.225.

²⁴³ Yusuf Has Hacib, b.2328.

askerler de bedeli her ne olursa olsun verdikleri karardan ve çıktıkları yoldan geri dönmezler.

Hayatını cihat etmeye adanmış ve bu uğurda her türlü dünya nimetlerinden uzaklaşmış Sultan Selahaddin Eyyûbî verdiği kararlardan kat'i surette caymazdı. Allah yolunda cihat etmek onun nazarında dünya nimetlerinden daha güzeldi. Saltanata gelmeden önce karar vermişti. Müslüman topraklarından Haçlıların kökünü kazıyacak ve Allah'ın adını her yere yayacaktı. Yaptığı icraatlara bakıldığında bu kararından bir an bile vazgeçmediğini görmek pek tabiidir. Mahzun halinin nedenini soran birisine verdiği cevap şartlar ne olursa olsun cihat için savaşma kararlılığını göstermesi açısından kayda değerdir. *“Kudüs ve Beytül-Makdis, Mescid-i Aksa, Haçlıların işgali altında olduğu müddetçe ben nasıl olurda gülebilirim, nasıl olurda sevinebilir ve istediğim gibi nasıl olur da yemek yiyebilirim? Hele hele , gözüme uyku nasıl girebilir...?”²⁴⁴*

Sultan Selahaddin Eyyûbî büyük bir komutan olarak askerlerini motive etmeyi ve onlara hangi amaçla sevdiklerini geride bırakmayı göze aldıklarını hatırlatmayı çok iyi bilen biriydi. Zira kendisinde savaşın sonucu ne olursa olsun asla inancını yitirmez, savaşın sonucu tayin olmadan mücadele etmeyi bırakmazdı. Askerlerini de bu doğrultu da etkiler, savaşma ve kazanma bilincini onların zihinlerine ve gönüllerine işlerdi.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin düşman ordusunu görünce korkuya kapılan komutanlara yaptığı konuşma bu hususta güzel bir örnek teşkil eder. Mısır'a yapılan seferler sonunda Mısır'ın ele geçirilebileceğini düşünen Nureddin Zengi Fatimilerin Mısır hâkimiyetini nihayete erdirmek için Şirkuh ve yeğeni Sultan Selahaddin Eyyûbî'yi tekrar Mısır'a gönderdi. Mısır Fatimi veziri Şaver, bunun üzerine Kudüs Haçlı kralı Amoury'den yardım istemişti. Haçlı-Fatimi yakınlaşması sonucu Suriye kuvvetlerine karşı büyük bir ordu meydana geldi. Bu ordunun büyüklüğü karşısında korku ve endişeye kapılan komutanlar geri çekilmek istediler. Ancak son derece kararlı olan büyük komutan Selahaddin Eyyûbî onlara şunları söyledi:

²⁴⁴ Ağırakça, *a.g.e.*, s.75.

“Mademki ölümden korkuyoruz, neden evlerimizde oturup eş ve çocuklarımızla zevk ve eğlence içinde yaşamaya bakmıyoruz! Sultandan ücret ve ulufeler aldık, askerlik görevini kabul ettik. Bizim görevimiz karşımızdaki düşman azlığı veya çokluğuna bakmak ve ona göre savaşıp savaşmamaya karar vermek değildir”. Bu sözler askere büyük ölçüde tesir etmiştir. Kumandayı eline alan Selahaddin Eyyûbî, düşman ordusuna karşı giriştiği ustaca manevralar ve kahramanlıklarıyla onları perişan etti²⁴⁵.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin tavrı düşmanları dahi takdir etmişler ve hayranlıklarını açıkça betimlemişlerdir. Kral Richard *“Bana Arslan Yürekli diyenler Selahaddin'i tanımazlar”* diyecek kadar Sultan Selahaddin Eyyûbî'ye hayranlık beslemiştir. Sultan Selahaddin Eyyûbî Batılılarda hayranlık uyandırmasının yanı sıra bilinçaltılarında da bir kâbus olarak işlemiştir. Zira Fransız generali Garo 1920'de Meyselun savaşından sonra Şam'ı alınca Selahaddin Eyyûbî'nin mezarını tekmeleyerek ona *“Ey Selahaddin! Haçlı seferi şimdi bitti! İşte biz döndük”*²⁴⁶ demiştir.

Sonuç itibarıyla O, içinde bulunduğu dönemin özellik ve gereksinimlerine karşılık veren bir komutan idi. Ömrünün son demlerine kadar yürüttüğü savaşlar ve üstün ahlaki vasıflarla dolu bir yaşamın kahramanı olmuştur. Düşmanlarına karşı verdiği amansız mücadeleler ve örnek davranışlar hasebiyle ismi ebediyete kadar varlığını sürdürecektir. Dünyanın büyük şahsiyetleri arasında tarihteki yerini almıştır. Dostlarının yanında düşmanlarının bile takdir etmekten geri durmadığı Selahaddin Eyyûbî, hükümdar ve komutan özellikleri ile devrinin zorlu gündem ve olaylarını çözmeyi ve sonuca ulaştırmayı başarmış bir siyaset ve ahlak kahramanıdır.

²⁴⁵ Ağırakça, *a.g.e.*, s.16-17.

²⁴⁶ Halil İbrahim Er, (2006). *Cennet Doğuda Bir Yerdedir/ Haçlı Seferlerinin Değişen Yüzü*, Ankara: Elips Kitapçılık, s.250.

4. SULTAN BAYBARS BÖLÜMÜ

4.1. Sultan Baybars'ın Siyasi Faaliyetleri (1260-1277)

4.1.1. Baybars'ın Sultan oluşuna kadar hayatı ve faaliyetleri

Memlûk Devleti'nin asıl kurucusu sayılan Sultan el- Melik ez- Zahir Rükneddin Ebu'l Fütuh Baybars b.Abdullah el-Bundukdari ²⁴⁷ et-Türki'dir. Doğum tarihi takriben 1223/1224 yılıdır. 1223'de Kıpçak ülkesinde doğan Baybars Kıpçak kabilelerinden Borçoğlu veya Borlu kabilesine mensuptur²⁴⁸.

Baybars takriben on dört yaşlarında iken Moğollar ülkesini işgal etmiş ve burada birçok kişiyi esir almışlardır. Bu baskında yakalanan Baybars yanında sütkardeşi Bedreddin Biseri olduğu halde esir tüccarlarına satıldı²⁴⁹. Baybars, Bedreddin Biseri ile birlikte esir olarak evvela Sivas'a bilahare Halep'e götürülmüştür ²⁵⁰. Baybars'ın Halep'den sonra nereye getirildiği bilinmemekle birlikte, Dimaşk'taki esir pazarına götürüldüğü tahmin edilmektedir. Esir pazarında Imadu's-Saik'e satılan Baybars, daha sonra da Emir Alaaddin Bundukdar tarafından satın alındı ve böylece ona da Bundukdar denildi²⁵¹.

İbn Şeddad'ın eserinde Alaaddin Bundukdari'nin Baybars'ı alması hakkında şu malumat vardır:

“Hama Eyyûbîlerin'den el-Melik el-Mansur (1245-1284) Muhammed'in devrinde bir tacir Baybars'ı diğer bir köle ile beraber satmak üzere Hama'ya getirmiştir. Çocuk yaştaki bu hükümdarın annesi, kölelerigörmüş ve Baybars'ın esmer çehresindeki gök gözlerini hayırlı bulmayarak ikisini de satın almamış idi. Mısır Eyyûbîlerin'den Melikü's-Salih Necmeddin Eyyub'un kölesi Emir Alaaddin Aytekin Bundukdar,

²⁴⁷ Bunduk, fındık büyüklüğünde güneşte kurutulan veya ateşte pişirilen balcığa verilen bir isimdir. Tatar yayının ortasına konularak atılırdı. Bundukdar da sultan veya emirin arkasından bunduk kabını taşıyan kişi anlamına gelir.

²⁴⁸ Kazım Yaşar Koprıman, (1992). Baybars I, *DiA*, C.V., İstanbul, s.221.

²⁴⁹ İbn Tagrıberdi, (2013). *En-Nücumu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*, (çev: Ahsen Batur), İstanbul: Selenge Yayınları, s.41.

²⁵⁰ İbn Şeddad, (2000). *Baybars Tarihi*, (çev: M.Şerefüddin Yaltkaya), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.XII; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.41.

²⁵¹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.40; Süleyman Özbek, (1988). *el-Melikü'z- Zahir Rükne'd -Din Baybars el-Bundukdari (?-1277) Hayatı ve Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.16.

sultana darılmış olmakla Hama tarafına çekilmiş idi. Sultan bunu derdest ettirerek Hama kalesinin camiine hapseylemiş idi. Burada mahpus bulunan Aytekin bunların ikisini almış ve Melikü's-Salih tarafından hapisten çıkarıldıktan sonra yanında bunlar ile beraber Mısır'a gelmiştir²⁵².

Bazı müellifler Baybars'ın Bundukdar tarafından satın alındıktan sonra bu emirin mallarının Melikü's-Salih tarafından müsadere edilmesi hasebiyle Baybars'ında Melikü's-Salih'e intikal ettiğinin yazmaktadır (1246/1247)²⁵³. Cevvalliği ve yeteneği ile kısa sürede temayüz eden Baybars, Melikü's-Salih'in dikkatinden kaçmayarak onun tarafından Bahriye denilen askeri zümreye dâhil edildi²⁵⁴.

Baybars, bundan sonra Mısır'ın önemli olaylarında görünmeye başlar. 1249'da Mısır'ı ele geçirme amacıyla yola çıkan Fransa kralı IX. Louis, Dimyat'a asker çıkarmış ve mukabele görmeyerek şehri ele geçirmiştir. Şehrin ele geçirildiğini duyan sultan Melikü's-Salih bu üzüntüye daha fazla dayanamayarak aynı tarihte vefat etmiştir²⁵⁵. Sultanın ölümünden sonra oğlu Turanşah tahta geçinceye kadar devletin yönetimini sultanın dul eşi Şecerü'd-Dürr üstlendi ve bu durum kocasının oğlu Turanşah gelinceye kadar devam etti²⁵⁶. Bu sırada Dimyat'ı ele geçirmenin verdiği şevk ile Fransa kralı Mansura'ya doğru harekete geçti. Fakat başta Baybars olmak üzere Bahriler, Haçlı ordusuna karşı kazanılan Mansura ve kralla birlikte pek çok kumandanın esir alındığı Faraskur (7 Nisan 1250) savaşlarında mühim bir rol oynamakla birlikte Frenklere acı bir mağlubiyet tattırdılar²⁵⁷.

Babasının ölümünden 38 gün sonra tahta çıkan Turanşah, babasının zamanında onun hizmetinde bulunmuş memlûklere kendini bağlayıp sevdirmek hususunda muvaffak olamadı²⁵⁸. Öyle ki sultan, devlet makamlarına el-Cezire'den getirdiği gözde adamlarını yerleştirmek istedi. Emirler, sultanın bu davranışına itiraz ettiler ise de sultan kırıcı sözler sarfederek emirleri daha çok yaraladı; hatta tehdit etti²⁵⁹. Turanşah'ın gittikçe artan bu tip baskıları başta Baybars olmak üzere Bahri emirler

²⁵² İbn Şeddad, *a.g.e.*, s. XII-XIII.

²⁵³ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s. 41.

²⁵⁴ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s. XIII.

²⁵⁵ Özbek, *a.g.e.*, s. 18.

²⁵⁶ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s. 19.

²⁵⁷ İsmail Yiğit, (2004). Memlûkler, *DİA*, C., XXIX., Ankara, s. 90.

²⁵⁸ Hitti, *a.g.e.*, s. 898.

²⁵⁹ Demirkent, *a.g.e.*, s. 219.

nezdinde tahammül edilemez bir hal aldı. Zira Bahriler Mansura savaşının kendilerinin gösterdiği gayret ve cesaret ile kazanıldığını bildiklerinden bu yararlılıklarının mükâfatlandırılacağını ummuşlardı²⁶⁰.

Turanşah'ın kendi haklarında beslemekte olduğu fena fikirlerin farkında olan Bahriler Turanşah'ı tahttan indirmeye karar verdiler. Bunun üzerine Baybars ve arkadaşları bir suikast planlayarak 30 Nisan 1250'de Turanşah'ı öldürdüler²⁶¹. Onun ölümüyle Mısır'da Eyyûbîler yıkılmış ve yerine Memlûkler adıyla bilinen Türk devleti kurulmuştur²⁶².

Turanşah'ın ölümüyle tahta kimin geçeceği konusunda emirler kendi aralarında ihtilafa düştüler. Zira memlûk asıllı bir kimsenin tahta geçmesi otoritenin tesis edilmesi konusunda şüpheyile karşılanmıştır. Bundan dolayı emirler sultanlığa aday olmaktan kaçınıyorlardı²⁶³. Ancak bu anlaşmazlıklar Melikü's-Salih'in dul eşi Şecerü'd-Dürr'ün tahta geçmesiyle nihayete erdi. Menşei itibariyle Memlûklere yakın olduğu için bazı tarihçiler onu Mısır'da hüküm süren Memlûklerin ilk sultanı olarak kabul ederler²⁶⁴.

Sultan Şecerü'd-Dürr büyük maharet ve kifayetle görevini ifa etmesine rağmen İslam tarihi boyunca bir kadının hükümdar olmasına alışık olmayan Müslümanlar bu durumu yadırgıyorlardı²⁶⁵. Bu duruma yönelik tepkiler bir süre zarfında iyice artmış, sultanın Abbasi hilafetine bağlılığının belirtisi olmak üzere kullandığı “el-Musta'sımiyye” lakabı da Halife el-Musta'sım'ı yumuşatmaya yetmemiştir. Bağdat halifesi, bir kadının sultan olması tasvip etmemiş ve Mısır'a gönderdiği mektupla emirleri ayıplayarak “*orada erkek kalmadıysa bize bildirin, size buradan bir tane gönderelim*”²⁶⁶ demiştir.

²⁶⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.18.

²⁶¹ Demirkent, *a.g.e.*, s.219.

²⁶² Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.425; Yiğit, *a.g.m.*, s.90.

²⁶³ Özbek, *a.g.e.*, s.19.

²⁶⁴ Kazım Yaşar Koprıman, (1987). Mısır Memlûkleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VI., İstanbul, s.441; Yiğit, *a.g.m.*, s.90.

²⁶⁵ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.441.

²⁶⁶ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.442.

Şecerü'd-Dürr içte ve dışta karşılaştığı bu zor durumdan kurtulmak için Atabekü'l-Asâkir²⁶⁷ İzzeddin Aybek ile evlenerek hükümdarların ilki sayılan Aybek tahta çıkmış ve Memlûkler devleti resmen kurulmuştur²⁶⁸.

Aybek, sultan olur olmaz harici ve dâhili tehlikelerden Bahri emirlerinin yardımı ile kurtulmuştur. Ancak Aybek, kendilerine yaptıkları yardım dolayısıyla Bahriye'nin ve lideri Aktay'ın nüfuzunun giderek artmasından korku ve endişeye kapılmıştır²⁶⁹. Aybek, Bahrilerin nüfuzunu kırmak için Aktay'a bir suikast düzenledi. Böylece liderlerini kaybeden Bahriler tehdit teşkil edemeyecek hale gelecekti. Aktay'ı öldürerek ondan kurtulmayı kafasına koyan Aybek, bu görev için emir Seyfededin Kutuz'u görevlendirdi ve Kalatu'l-Cebel'e davet edilen Aktay burada öldürüldü²⁷⁰.

Liderleri Aktay'ın ölümü üzerine Baybars ve diğer Bahri emirler Kalatu'l-Cebel'e geldiler. Fakat orada amaçlarına erişemeyince Mısır'dan ayrıldılar ve Şam hakimi Melik Nasır'a gittiler²⁷¹. Aybek, Melik Nasır'a gönderdiği mektup ile onu Bahriler konusunda uyardı idiyse de Melik Nasır onun sözlerini kale almadı ve Bahrilere izzet ve ikramda bulunmaya devam etti²⁷².

Bu sırada Melik Nasır'ı Mısır'a karşı bir harekâta ikna eden Baybars ondan aldığı kuvvet ile Memlûkarazisinde yağma akınında bulunuyordu. Baybars'ın yaptığı bu yağma akınlarından mukabil Aybek, bir ordu teşkil ederek iki taraf arasında bir savaşı tetikledi (1255). Savaşta Melik Nasır ve Baybars bozguna uğrayarak çekildiler bir süre sonra da Aybek ile Melik Nasır arasında bir barış antlaşması imzalandı²⁷³. Bu barış anlaşmasından sonra Baybars ve adamları Melik Nasır'ın hizmetinden ayrılarak Kerek naibi el-Melik Mugis Ömer'in yanına sığındılar. Bu sığınma hadisesine sebep olarak Melik Nasır'ın Bahrilere karşı hal ve hareketlerinin değiştiğini ve daha önce iktai olarak vermeyi vaat ettiği Cinin ve Zirayn'deki bir iktai vermekten vazgeçmesi gösterilir²⁷⁴.

²⁶⁷ Memlûk orduları başkumandanı veya ordu kumandanı olan emirin görev unvanı.

²⁶⁸ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.444; Yiğit, *a.g.m.*, s.90.

²⁶⁹ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.446.

²⁷⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.22.

²⁷¹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.XIV; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.41

²⁷² İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.42.

²⁷³ Özbek, *a.g.e.*, s.24

²⁷⁴ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.41.

Baybars'ın Kerek'e sığınmasındaki esas gayesi Mugis'den alacağı askeri yardım ile Mısır üzerine yürüyerek Aybek'den intikam almak idi. Nihayet Baybars'ın ikna çabaları semeresini verdi ve Kerek yakınlarında küçük bir Mısır birliğinin bulunduğunu haber alan Baybars Mugis'de aldığı askerlerle yola çıktı. Fakat Mısır kuvvetleri karşısında yenilgiye uğrayarak Kerek'e geri dönmek zorunda kaldı²⁷⁵. Bu olaylar sebebiyle Baybars ile Mugis'in araları açılmış olmasına rağmen Baybars Aybek'i bertaraf etme gayesinden kat'i surette vazgeçmemiş ve bu amacını gerçekleştirmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır.

Kerek'e gelerek Baybars'ın hizmetine giren Bahri emirleri Baybars'ı Mısır'a yeni sefer düzenlemesi için yaptıkları ikna çabaları boşa çıkmamış ve Kutuz kumandasındaki bir ordu ile yaptıkları bir savaşta (20 Nisan 1258) geri çekilmek zorunda kalmışlardır²⁷⁶. Bu olaydan sonra Baybars Kerek'e geri döndüyse bile Mugis tarafından şehre alınmadı. Melik'in kendisini yakalamak istediğini fark eden Baybars Şam hakimi Melik Nasır'ın yanına gitti (1258/1259)²⁷⁷.

Bu arada Mısır'da mühim meseleler cereyan etmekte idi. Şecerü'd-Dürr Aybek ile evlenerek tahttan feragat ederken bunu sadece Müslümanları hoşnut etmek için yapmış; fakat bunu yaparken Aybek'e tahakküm ederek devlet işlerini elinde bulundurmayı kafasına koymuştu²⁷⁸. Kısaca Şecerü'd-Dürr bütün işlerde Aybek'i baskı altında tutarak Aybek'in hâkimiyet yetkilerini kısıtlıyordu²⁷⁹. Zira her ne kadar hutbe artık Şecerü'd- Dürr'ün adına okunmuyor ve paralara adı basılmıyor idiyse de hakikatte hükümdar yine bu kadın idi²⁸⁰. Aybek'in Musul valisi Bedreddin Lü'lü'nün kızı ile evleneceği duyan ve kendisinin saraydan uzaklaştırılacağını veyahut da öldürüleceğini zannına kapılan Şecerü'd-Dürr eşini öldürmeye karar verdi. Bunun için fırsat yakalayan hatun, yıkanmak için hamama giren Aybek'e bir suikast düzenleyerek onu ortadan kaldırdı²⁸¹.

²⁷⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.25.

²⁷⁶ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.42; Özbek, *a.g.e.*, s.26.

²⁷⁷ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.43.

²⁷⁸ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.448.

²⁷⁹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.27.

²⁸⁰ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.XIV.

²⁸¹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.20-21.

Aybek'in ölümünden sonra Mısır tahtına Aybek'in oğlu Nureddin Ali geçti (1257). Küçük yaşta sultanın Naibü's-Saltana²⁸² 'sına emirlerin en kudretlisi Kutuz getirildi²⁸³. Ancak Kutuz bu görevle yetinmeyerek zamanla sultanlığa kadar göz dikti. Kutuz 1258 yılında Bağdat Abbasi hilafetini yıkan Moğolların Suriye'ye doğru ilerlemeye devam etmesi üzerine yaptığı toplantıda bu zor şartlar altında herkesin ittifak halinde olacağı birinin sultanlığa getirilmesini ancak bu sayede Moğollara karşı korunacağını söylemiş. Bunun üzerine oradaki herkesin kabul etmesiyle Kasım 1259'da sultan ilan edilmiştir²⁸⁴.

Bu sırada İslam tarihinin en kritik dönemlerinden bir yaşanıyordu. 1258'de Bağdat'ı işgal ederek Abbasi hilafetine son veren Moğollar, kendilerine karşı direnişe karşı direnişe geçen Memlûklere diş biliyorlardı. Yeni sultan Kutuz, Moğollar'a ancak Suriye ve Mısır'da ortak bir güç ile karşı konulabileceğini düşünüyordu²⁸⁵. Bu sırada hala Şam'da bulunan Baybars bu tarihte Mısır'a gelmiş ve Kutuz tarafından kumandanlığa tayin edilmişti²⁸⁶. Bahri emirlerin Mısır'a dönmesiyle gücünü artıran Kutuz, Moğollara karşı harekete geçti ve Hülagu'nun teslim etme tekliflerini kabul etmeyerek Filistin'deki Ayn-ı Calut mevkiine kadar ilerledi²⁸⁷. 3 Eylül 1260'da Ayn-ı Calut'da tarihin akışını değiştiren savaşlardan biri yapıldı ve Moğolların yenilmez oldukları gibi mesnetsiz kanılar Memlûklerin Moğollara galebe çalması ile ortadan kalktı. Ayn-ı Calut Savaşı, tarihin en kesin sonuçlu savaşlarından biridir. Çünkü bu başarı ile Moğolların yürüyüşü durdurulmuştur²⁸⁸.

Baybars, Ayn-ı Calut'da Moğollara karşı gösterdiği başarısını kadrü kıymetinin bilindiğinin bir nişanesi olarak Halep ve etrafının kendisine verilmesini beklerken, aksine Memlûk sultanı Kutuz zaferden sonra fikrini değiştirerek buraları başkasına vermiştir²⁸⁹. Bu sebepten dolayı Baybars ile Kutuz'un arası açılmış ve Baybars Kutuz'dan intikam almak için müsait bir ortam fırsatı kollamaya başlamıştır. Baybars bunun için Emir Seyfeddin Balaban er-Reşidi, Emir Seyfeddin Bahadır,

²⁸² Saltanat naibi demek olup, sultana niyabet ederdi. Sultan'ın vekili olarak iş gören bu vazife sahibi bütün işlerde mutlak selahiyete haizdi.

²⁸³ Koprman, Mısır Memlûkleri, s.450.

²⁸⁴ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.32; Koprman, Mısır Memlûkleri, s.452; Yiğit, *a.g.m.*, s.90.

²⁸⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.28.

²⁸⁶ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.XV.

²⁸⁷ Yiğit, *a.g.m.*, s.90.

²⁸⁸ Demirkent, *a.g.e.*, s.228.

²⁸⁹ Brockelmann, *a.g.e.*, s.193; Hitti, *a.g.e.*, s.938; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.39; Koprman, Mısır Memlûkleri, s.456.

Emir Bektut, Emir Beydoğan, Emir Balaban el-Harimi ve Emir Bedreddin Enes gibi arkadaşlarıyla istişare etmiş ve suikast planında onlarında yardımını almıştır²⁹⁰.

Sultan Kutuz, Şam'ı düzene koyup Mısır'a dönmek üzere yola koyuldu. es-Salihiyye'ye bir merhale mesafedeki Kuseyr denilen yerde onun için otağ kuruldu. Ordu es-Salihiyye'ye doğru gidince Kuseyr'de kalanlar tavşan avına çıkmayı kararlaştırdılar. Sultan Kutuz önünden kaçan bir tavşanı kovalamak için peşinden giderken Baybars ve arkadaşları suikastı gerçekleştirmek için peşinden çıktılar²⁹¹. Biraz uzaklaşıp da yanlarında kimse kalmayınca Baybars, Kutuz'a doğru yaklaşarak esir Moğol kadınlarından birini kendisine bağışlamasını istedi. Kutuz da bu isteğini kabul edince Baybars'da güya teşekkür etme amaçlı sultanın elini tutup öpmeye davrandı. Bu hareket Kutuz'u öldürmek üzere kendi aralarında anlaşmış oldukları bir işaretti. O anda harekete geçen emirler, Baybars ile birlikte sultanı oracıkta katlettiler (20 Ekim 1260)²⁹².

Kutuz'un katlinden sonra onu öldüren kişinin sultan olması tabii idi. Zaten Baybars Bahriye'nin en kudretli emirlerinden biri olup Kutuz'u öldürme fikri de ona aitti²⁹³. Kutuz'u öldürdükten sonra Baybars ve emirler es-Salihiyye'deki sultan otağına geldiler. Onları otağın girişinde bekleyen Atabey Ferisüddin Aktay'a olup biteni anlattılar. Aktay "*onu hanginiz öldürdü?*" dedi. Baybars buna cevaben "*ben öldürdüm*" dedi. Aktay "*ya hond*"²⁹⁴! *geç sultanın yerine otur!*" diyerek ona biat etti. Böylece Baybars Bahri²⁹⁵ Memlûklerin beşinci sultanı olarak 26 Ekim 1260'da Kalatu'l-Cebel'e giderek tahta oturdu²⁹⁶.

²⁹⁰ Ali Aktan, (2003). Sultan Kutuz ve Aynu- Calut Zaferi, *60.Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprman'a Armağan*, Ankara: Berikan Yayınları, s.55.

²⁹¹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.39.

²⁹² Aktan, *a.g.m.*, s.55; Demirkent, *a.g.e.*, s.229.

²⁹³ Koprman, Mısır Memlûkleri, s.456.

²⁹⁴ Farsça büyük efendi ya da emir anlamında bir kelime.

²⁹⁵ Memlûk Devleti Tarihi Bahri (1250-1390) ve Burci (1382-1517) olmak üzere iki kısımda incelenir. Bahriler, Melikü's-Salih Necmeddin Eyyûb tarafından kurulmuştur. Bahri Nil Memlûkleri Nehri içindeki er- Ravza adasına yerleştirildi. Nil'e izafeten- zira Araplar Nil Nehrine "Bahru'n- Nil" (Nil Denizi) diyorlardı- el-Memalik el-Bahriyye (Bahri Memlûkleri) diye adlandırıldı. Burciler ise Memlûk sultanı el-Mansur Kalavun tarafından kurulan hassa birliği olup Kahire'de Kalatu'l-Cebel'deki burçlara yerleştirilmeleri sebebiyle Memalik el-Burciyye (Burci Memlûkleri) adı verildi. bkz: Özbek, *a.g.e.*, s. 17.

²⁹⁶ Özbek, *a.g.e.*, s.32.

4.1.2. Devrinde vuku bulan hadiseler

Bahri emirleri tarafından sultan ilan edilen ve devletin gerçek kurucusu kabul edilen Sultan Baybars ile birlikte Memlûk tarihinde yeni bir safha başladı²⁹⁷. 1260'dan 1277'ye kadar devam edecek olan 17 yıllık saltanatı boyunca tek başına saltanat sürmüş olup, Bahrilerden Sultan en-Nasır Muhammed b.Kalavun'dan başka kimse bu kadar uzun müddet saltanat sürmemiştir²⁹⁸.

Hâkimiyet sürdüğü yıllar boyunca en evvel içteki ayaklanmaları bastırarak otoritesini sağlamlaştırmış, bilahare Moğol ve Frenk tehlikesine karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Onun dillere destan şecaat ve ihtiyatı sayesinde Mısır ve Suriye'de kendisinden sonra da devam edecek olan Memlûk hâkimiyeti inşa edilmiştir.

Sultan Baybars, Memlûk hâkimiyetini temin etmek için bir taraftan İlhanlılara karşı Altınordu ile anlaşırken, Suriye'deki Haçlılara karşı da Bizans İmparatorluğu ile anlaşma yollarına gitti. Öte yandan Memlûklerin Mısır ve Suriye'deki hâkimiyetlerini kuvvetlendirmek için Bağdat Abbasi hilafetini Mısır'da yeniden tesis etti²⁹⁹.

Sultan Baybars'ın Otoritesini Tesis Etmesi

Sultan Baybars tahta oturduğunda sultan olduğunu duyurmak ve kendisine itaat edilmesini istemek için vilayetlere mektuplar gönderdi³⁰⁰. Önce Humus hakimi Melik Eşref'e mektup gönderdi. Sonra Hama hakimi Melik Mansur, arkasından Sahyun hakimi Emir Muzafferrüddin'e, sonra İsmailiyye emirine, ardından Haleb'te Ali b. Lü'lüye, daha sonra Bilad-ı Şam da hüküm sürenlere mektup gönderdi³⁰¹.

Bu mektuplara bütün vilayetlerden müspet cevap gelir iken Dimaşk naibi Sencer el-Halebî bu ani saltanat değişikliğini kabul etmeyen davranışlar sergiledi. Zira Sencer el-Halebî, Sultan Kutuz'un öldürüldüğünü duyunca kendisini el-Melikü'l-

²⁹⁷ Yiğit, *a.g.m.*, s.90

²⁹⁸ Koprman, Mısır Memlûkleri, s.457.

²⁹⁹ Koprman, Mısır Memlûkleri, s.458.

³⁰⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.34

³⁰¹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.43.

Mücahid lakabıyla sultan ilan ederek hutbe ve sikkelere kendi adını koydurttu³⁰². Böyle davranmak suretiyle el-Halebî, Baybars'a karşı isyan eden, otoritesini tanımayan ilk kişi oluyordu.

el-Halebî, Sultan Baybars'a kaşı başlattığı isyan hareketinde kendisine ortak bulma adına Hama hakimi Melik Mansur'u da tahrik ve teşvik ederek isyana kışkırttı idiyse de Mansur, kendisinin Baybars'a karşı bağlılığını bildirdi³⁰³.

Sultan Baybars tahta yeni geçtiği sırada el-Halebî'nin üzerine bir ordu göndermek için zamanın ve şartların henüz olgunlaşmadığını düşünüyordu. Ancak Baybars, onun isyan hareketinin etraftaki vilayetlere de sıçrama ihtimalini önlem olarak bazı tedbirler almak mecburiyetinde kaldı³⁰⁴. Bu sebeple Sultan Baybars, Dimaşk emirlerine mektup göndererek el-Halebî'ye karşı cephe almalarını ve onu yakalamalarını istedi. Emirler, Sultan Baybars'ın isteğine olumlu cevap verdiler ve Sencer'i yakalamak için Dimaşk'tan hareket ettiler. Onunla karşılaşp savaştılar ve Sencer'i mağlup ettiler³⁰⁵. Ondan sonraki günlerde Sencer'e Mısır'a gidip sultanın huzuruna varması tavsiye edildi³⁰⁶.

10 Ocak 1261'de Sultan Baybars'ın huzuruna çıkan Sencer, Mısır'da hapsedildi. Ancak Sencer'in bu isyan hareketi merhamet timsali Sultan Baybars tarafından bağışlandı ve Sencer eski görevine tekrar tayin edildi³⁰⁷.

Sultan Baybars'ın saltanatının ilk yıllarında kendisine isyan eden sadece Sencer el-Halebî olmamıştır. O, el-Halebî isyanını bastırmak ile meşgul olur iken yeni bir isyanla daha karşılaştı. Eyyûbî hanedanına bağlı Azizî ve Nasırî Memlûkleri, Haleb valisi el-Melik Said'i valilikten alarak yerine seçtikleri Hüsamettin el-Çevgendar'ı vali ilan ettiler. İsyen eden emirlerin tevkif edilmesini isteyen Sultan Baybars'ın

³⁰² Aktan,*a.g.m.*,s.59; Ramazan Şeşen, (2009). *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*,İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, s.28;Özbek,*a.g.e.*,s.35.

³⁰³ Aktan,*a.g.m.*,s.56-57.

³⁰⁴ Özbek,*a.g.e.*,s.35.

³⁰⁵ Demirkent,*a.g.e.*,s.230.

³⁰⁶ İbn Tagrıberdi,*a.g.e.*,s.45-46.

³⁰⁷ Özbek,*a.g.e.*,s.36.

kararı Kutuz tarafından Gazze valiliğine atanan Şemseddin el-Berlî tarafından tasvip edilmedi ve Sultan Baybars'a karşı başlatılan bu isyana katıldı³⁰⁸.

Sultan Baybars, isyanın yayılmasını engellemek için el-Berlî'ye karşı hoşgörölü davranıp isteklerini yerine getirse de yapılan teklifleri reddeden el-Berlî isyana devam etti. el-Berlî başlattığı isyanı desteklemeleri için Suriye'deki Eyyûbî meliklerinden yardım istedi; fakat bunda pek başarılı olmadı. Baybars'ın hareketine geçeceğinden emin olan el-Berlî, Suriye'deki Türkmenlerden ve Araplardan asker toplamaya başladı (Ekim- Kasım 1261). Bunun üzerine Sultan Baybars, harekete geçti ve bir ordu teşkil ederek el-Berlî üzerine gönderdi. Böyle bir ordu karşısından başarılı olamayacağını kestiren el-Berlî, isyanından dolayı pişmanlığını bildirerek Sultan Baybars'ın affına sığındı. 1262'de Kahire'ye gelerek Sultanın huzuruna çıkan el-Berlî affedilerek eski görevine tayin edildi³⁰⁹. Böylece Sultan, Sencer isyanından sonra el-Berlî isyanını da bertaraf etmede muvaffak oldu.

Daha önce de ifade edildiği gibi Sultan Baybars tahta geçtiğini haber vermek için civardaki vilayetlere mektup göndermiştir. Böyle bir mektup Kerek naibi el-Melik Mugis'in de eline ulaşmış idi. Mugis, Sultan Baybars tarafından gönderilen bu mektuba müspet veya menfi bir cevap vermediği gibi, Sultan Baybars'a karşı bir siyaset takip etmekte idi.³¹⁰

Sultan Baybars'ın el-Mugis ile münasebetlerinin daha öncelere dayandığı bilinmektedir. Baybars, Aybek'in Bahrilere karşı giriştiği tenkil hareketinden dolayı Mısır'ı terk ile Kerek'e el-Mugis'e sığınmıştı. Ancak Sultan Baybars'ın Mısır'a karşı giriştiği mücadelelerde muvaffak olamaması ikilinin arasının açılmasına sebebiyet vermişti³¹¹.

el-Mugis'in Eyyûbî meliki olarak tehlike arz ettiğini düşünen Sultan Baybars, onu bertaraf ederek Kerek'i ilhak etmeye karar verdi. Ayrıca Kerek'in stratejik bir konuma malik olması da buranın sadık bir naibin idaresine bırakılmasını gerekli kılmakta idi. Sultan Baybars, yoğun bir şekilde Mugis'e karşı askeri bir faaliyette

³⁰⁸ Özbek,*a.g.e.*,s.37.

³⁰⁹ Özbek,*a.g.e.*,s.37-38.

³¹⁰ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.38.

³¹¹ Özbek,*a.g.e.*,s.38.

bulunmak niyetinde idiyse de Sencer ve el-Berlî isyanları onu bu arzusunu ertelemeye mecbur bırakıyordu. Fakat Mugis'in bir süre geçtikten sonra Şehrizor üzerine askeri harekâta geçmesi Sultan Baybars'ı bu isyana karşı bir şeyler yapmaya itiyordu. Sultan Baybars bundan sonra Mugis üzerine ordu göndermiş bunu öğrenen Mugis ise Şehrizor'u ivedilikle terk ederek Kerek'e çekilmiştir. Bu sırada Sultan Baybars Kerek ticaretini engelleyerek Mugis'i zayıflatmaya çalışmıştır. Ayrıca Mugis'in adamlarının pek çoğunun da kendisine iltica etmesini sağlamıştır³¹². Bu sebeplerden dolayı askeri gücünü kaybeden Mugis, Sultan Baybars tarafından oğlu el-Azizî'yi serbest bırakması koşuluyla Kerek'i kendisine bırakacağına söz vermişti. Mugis'i kendisi için potansiyel bir tehdit gören Sultan Baybars onu hapsedilmesi için Mısır'a gönderdi. Bilahare 4 Mayıs 1263'de ordusuyla Kerek önüne varan Sultan Baybars kaledakilere savaşız teslim olmalarını söyledi ve onlara vaatlerde bulundu. Ardından şehir ve kale sultanın eline geçti³¹³.

Halifeliğin Bağdat'tan Mısır'a Geçişi Olayı

Türk-İslam devlet geleneğinde, yeni kurulmuş bir İslam devleti kendini meşru kılmak için Müslüman aleminin liderliğini üstlenen Bağdat'taki Abbasi halifesinden devletin hükümranlılığını onaylayan bir menşur almak mecburiyetinde idi. Ancak bu sayede yeni kurulmuş olan devletler diğer İslam devletlerince dikkate alınır ve saygı görürdü. Yeni kurulmuş Memlûk Devleti'de köle menşei olması hasebiyle ne halk ne de diğer İslam devletleri üzerinde henüz bir nüfuza malik olamamıştı³¹⁴. Hatta Şecerü'd-Dürr'ün tahta geçmesi başta Abbasi halifesi olmak üzere tüm İslam aleminde bir tenkit silsilesini harekete geçirmişti.

1258 yılında Hülagu'nun Bağdat'ı işgal etmesi ile Abbas halifesi ve ailesini katletmesi İslam alemini derin bir korku ve endişeye sevk etmişti. Bu katliamdan kurtulan Abbasi hanedanından Ebu'l-Kasım Ahmed Irak'taki Benu Haface Araplarının yanına sığındı³¹⁵. Bu sırada sultan Kutuz hâkimiyetini meşrulaştırmak

³¹² Özbek, *a.g.e.*, s.39.

³¹³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.40.

³¹⁴ Özbek, *a.g.e.*, s.118.

³¹⁵ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.83.

için Ebu'l-Kasım Ahmed'i Mısır'a getirterek Kahire'de halife ilan etmek istiyordu. Fakat Kutuz'un öldürülmesi üzerine bu teşebbüs gerçekleştirilemedi³¹⁶.

Sultan Baybars'ın saltanat sürdüğü 17 yıllık devrin en göz alıcı olayı yeni bir Abbasi halifesi dizgisini başlatmış olmasıdır³¹⁷. O, tıpkı seleflerinin yaptığı gibi saltanatına dini geçerlilik kazandırmak ve bu teşebbüsü ile hakim olduğu devletin İslam alemi nezdinde geçerliliğini tesis etme gayesinde idi.

Bu hedefine erişmek için Ebu'l-Kasım'ı Mısır'a davet etti. Düzenlediği bir toplantıda bu zatın neseb zinciri okundu. Bu nesebin doğru olduğu teyit edilince Ebu'l-Kasım, el-Mustansır-Billah sıfat ve adıyla halife ilan edildi³¹⁸. Sultan Baybars, böylece seleflerinin yapmadığı bir işi yaparak hem Abbasi hilafetini Mısır'da yeniden ikame etmiş hem de halifeden aldığı menşur ile Memlûk devletinin ve kendisinin meşruiyetini tasdik etmiş oluyordu³¹⁹. Ancak bu halifenin nüfuzunu yeniden tesisi için Fırat'a karşı hareketi tam bir muvaffakiyetsizlikle sonuçlandı; ordusu kolayca dağıldığı gibi kendisi de ortadan kayboldu³²⁰. Bazıları halifenin savaşta şehit düştüğünü, bazıları kaçıp Arapların yanına gizlendiğini bilahare öldüğünü söylerler³²¹.

Yeni halifeden haber alınamaması üzerine Sultan Baybars, Ebu'l-Abbas Ahmed'i Kahire'ye getirtti ve Hakim Biemrillah adı ile onu II. Halife tayin etti (Kasım 1262). Fakat yeni halifenin Bağdat'a gitmesine izin vermeyerek Mısır'da ikamete mecbur etti³²².

İşte bundan sonra uzun süre devam edecek olan halifelik makamı boş bırakılmamış; bu makama babadan oğla geçmek üzere getirilen "*adı var yetkileri yok*" -bu sözde- halifelerin hoşnut olmaları için de adları, darp edilen sikkeler

³¹⁶ Özbek, *a.g.e.*, s.119.

³¹⁷ Cüneyt Kanat, (2001). Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XVI, İstanbul, s 34; Hitti, *a.g.e.*, s.931.

³¹⁸ Demirkent, *a.g.e.*, s.231; Hitti, *a.g.e.*, s.932; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.56; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.84.

³¹⁹ Özbek, *a.g.e.*, s.120

³²⁰ Bertold Spuler, (1987). *İran Moğolları*, (çev: Cemal Köprülü), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.68.

³²¹ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.48; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.86.

³²² Özbek, *a.g.e.*, s.121.

üzerinde gösteriliyor ve Mısır ile Suriye’de kılınan Cuma namazları hutbelerinde adları halife olarak zikrediliyordu³²³.

Sultan Baybars’ın İsmaililer ile Münasebetleri

İsmaililik; Şia’nın VI. İmamı Cafer es- Sadık’ın ölümünden sonra büyük oğlu İsmail’e atfedilerek varlığını günümüze kadar sürdüren Şii fırkasıdır³²⁴. Zamanla güç kazanan fırkanın tek gayesi zulüm dolu dünyaya adaleti tesis edecek olan Mehdi’nin zuhurunu beklemek ve onun telkinlerine tabi olmaktır. Yaptıkları propagandalar ile kısa sürede etraflarına çok sayıda taraftar toplamakta muvaffak olmuşlardır³²⁵.

Bu fırkanın en görkemli devri, Hasan Sabbah ile başlar. Sabbah İsmaililerin başına geçerek 1090 yılında Kazvin’de zapt edilmesi kolay olmayan Alamut kalesini ele geçirip orada Bâtini teşkilatını vücuda getirmiştir. 1256’da Moğol hükümdarı Hülagu tarafından ortadan kaldırılincaya kadar açtıkları medreseler vasıtasıyla Şii propagandalarını hızla halka nüfuz ettirmek de muvaffak oldular. Dehşet verici terör faaliyetleri ile Sünni devlet adamlarının canına kasteden bu aşırı fırkanın - belki de- en dikkat çekici suikastı Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk’e yönelik giriştiği saldırı eylemidir.

Haşhaşi adı ile de anılan İran’daki bu Bâtini teşkilatı XII. yüzyılda faaliyetlerini Suriye üzerine kaydırır³²⁶. Bu yüzyılda Haçlıların Müslüman alemine karşı giriştiği yok etme hareketi ve Selçuklu ricali arasında vuku bulan saltanat anlaşmazlıkları İsmaililerin geniş kitlelere nüfuz etmesini ve eylemlerinde kısa sürede başarıya ulaşmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak, 1256’da Hülagu’nun Alamut’u ve İran’daki diğer Bâtini kalelerini zaptı ve Suriye’deki diğer İsmaili bakiyelerinin de Sultan Baybars tarafından ortadan kaldırılması ile bu fırka susturulmuştur³²⁷.

³²³ Hitti, *a.g.e.*, s.932.

³²⁴ Mustafa Öz, (2012). İsmailiyye, *DİA*, C.XXIII., İstanbul, s.128.

³²⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.122.

³²⁶ Özbek, *a.g.e.*, s.122.

³²⁷ Özbek, *a.g.e.*, s.123.

Sultan Baybars'ın tahta çıktığında mektup göndererek iyi münasebetler kurmak istediği hükümdarlar arasında İsmaililerin şeyhi Radiyyeddin Ebû'l-Meâli el-Mansur ile yardımcısı Necmeddin İsmail el- Meşğaranî de vardı³²⁸.

Sultan Baybars, Moğollara ve Haçlılara karşı girişeceği mücadelede İsmailileri de bir tehdit olarak görüyor ve üçlü bir ittifak ihtimalinden endişe duyuyordu. Bu sebeple Sultan Baybars, İsmaililere karşı saltanatının ilk yıllarında taviz vererek onların bir tehdit teşkil etmelerini engellemeye çalışmıştır. İsmaililerin şeyhi Radiyyeddin'in, Sultan Selahaddin zamanında İsmaililere iktâ edilmiş olan yerleri istemesi ve bu hususta kendisini tehdit etmesi üzerine Sultan Baybars'ın istediklerini kendilerine vermiş³²⁹ olması bu durumun bir örneği niteliğindedir.

Bundan bir süre sonra Sultan Baybars İsmaililer'e karşı verdiği tavizlerden vazgeçerek onlara karşı harekete geçmeye karar verdi. İbn Şeddad, Sultan Baybars'ın bu tutumunu İsmaili lideri Radiyyeddin'in yerine tayin ettiği Cemaleddin Hasan b. Sabit'in katledilmesi olayına bağlar. Kendi adamının katloluğundan dolayı da Sultan Baybars'ın onların elindeki yerleri almaya hak kazandığını³³⁰ söyler.

Sultan, 1268 yılında, Trablus Kontluğuna yaptığı seferde Hısn el-Ekrad yakınındaki ordugâhta iken etraftaki hükümdarlar yanına gelip bağlılıklarını arz etmesine rağmen İsmaililerin reisi Necmeddin el-Meşğaranî sultanın yanına gelmediği gibi elçi göndererek yıllık verginin azaltılmasını istedi³³¹.

Sultan Baybars, Necmeddin'in bu isyankâr hareketi karşısında bir diğer İsmaili lideri Sarimüddin'e yakınlık göstererek onun bütün İsmaili kalelerine naib tayin etti³³². Bu sayede Sultan Baybars, bütün İsmaili kaleleri üzerinde hâkimiyetini sağlamış oluyordu. Bunlardan bir süre sonra Mısyaf Kalesi'ni teslim etmemekte ısrar eden İsmaililer'in üzerine asker göndererek kaleyi teslim aldı (Mart 1270)³³³. Sultan Baybars'ın İsmaililere ait kaleleri teker teker ele geçirmesine karşı

³²⁸ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.99.

³²⁹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.129.

³³⁰ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.130.

³³¹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.99.

³³² Özbek, *a.g.e.*, s.125.

³³³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.100.

koyamayacağını anlayan Necmeddin ve oğlu Şemseddin sultana sığınmaktan başka çare olmadığını nihayet anladılar.

Bundan sonra sultan, İsmaililerden Havabi ve Kuley'a kalelerini teslim aldı ki; bunların elinde yalnız Kehf, Kedemus ve Meynaka kalmış oluyordu³³⁴. Bu kalelerin zaptından sonra İsmaililerin, sultana yönelik oyalama siyasetine karşı sultan onların komşusu olan Hama sahibi Melik Mansur'u arabulucu tayin etti. Nihayet, İsmaililerin liderlerine Mısır'da iktailar verilince kalelerin teslim edilmesi konusunda ittifak edildi³³⁵.

İsmaili kalelerinin Sultan Baybars'ın hâkimiyetine geçmesi sonucu bu kalelere camiler yaptırıldı ve bunlara imamlar, müezzinler tayin edildi ki; buralarda İsmaililerin ellerine geçtiğinden beri namaz kılınmamakta idi³³⁶.

Kudretli bir idare adamı olan Sultan Baybars, İsmaililerin elindeki kalelerin hepsini almakta muvaffak olmuş ve bu sayede devlete karşı İsmaililerden gelecek olası saldırıları bertaraf etmiştir. Saltanatının ilk yıllarında verilen tavizler ile başlayan münasebetler bilahare sultanın kararlı siyaseti ile kendi lehine cereyan etmiştir.

Sultan Baybars'ın Frenkler (Haçlılar) ile Münasebetleri

Haçlılar, Yakın Doğu'da ve Anadolu'da yüzyıllardır Müslümanların canlarına kastetmiş ve bilhassa o devirlerdeki tüm İslam aleminin lideri konumundaki Türk devletlerine karşı saldırılar düzenlemişlerdir. Haçlı Seferlerinin süregeldiği yüzyıllar boyunca o dönemlerde hüküm süren Türk devletleri Haçlı ordularına karşı direnç göstermiştir. Bu mücadelelerde gerek Türkiye Selçukluları gerekse de Eyyûbîler ve Memlûkler Haçlılara karşı olağanüstü kahramanlıklar göstermişlerdir. Memlûkler, bir başka düşmanları olan Moğollara karşı verdikleri mücadele ve gösterdikleri başarıyı Yakın Doğu'daki Haçlılara karşı da gösterdiler. Bu mücadele de Moğollara karşı kazandıkları başarıdan daha mühim başarılar elde ettiler. Nitekim onlar Suriye'deki haçlı tehlikesini kökünden söküp, nihai olarak onları buradan kovdular,

³³⁴ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.8.

³³⁵ Şeşen, *Sultan Baybars*, s. 102.

³³⁶ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.172.

bunu yaparken bazen hem Haçlılara hem de Moğollara karşı aynı anda savaşmak mecburiyetinde kaldılar³³⁷.

Sultan Baybars tahtta kaldığı 17 yıl boyunca hem dâhili hem de harici düşmanlarına karşı amansız mücadele örnekleri vermiştir. İçeride otoritesini tesis ettikten sonra dışarıdaki düşmanlarına karşı giriştiği mücadeleler takdire şayan bir nitelik arz etmektedir. Haçlılara yönelik başlattığı yok etme faaliyetleri ile hem kendi devletinin hem de İslam aleminin kaderini tayin etmiştir.

Sultan Baybars'ın Frenkler ile ilk münasebeti 1261 yılında vuku buldu. Bu tarihte yeni halife el-Mustansır Billah'ı Bağdat'ı tekrar fethetmesi için uğurlamaya çıktığında, Sultan Baybars'a Yafa kontu John İbelin sulh teklifinde bulundu. İki taraf tarafından kabul edilen anlaşma ile daha önce Dimyat üzerinde Yafa'ya gönderilen arpa ve buğday ticareti aynı şekilde sürecekti³³⁸.

Bundan sonra Sultan Baybars'ın Frenklerin Baalbek bölgesine karşı başlattığı askeri hareketine mukabil Frenkler buna bir son verilmesini isteyerek sulh teklif ettiler. Ancak sulh teşebbüsünden müspet bir cevap alınmaması üzerine Sultan Baybars, Baalbek bölgesindeki yağma akınlarına devam etti. Frenkler ise buna karşılık Avrupa'dan gelen ve Memlûklere ihraç edilen ihraç mallarının satışını durdurdu³³⁹. Bu engellenmenin doğal sonucu olarak vuku bulan maddi darboğaz Sultan Baybars'ı Frenkler ile sulh yapmaya mecbur bıraktı.

Sultan Baybars'ı Frenklerle sulh yapmaya iten bir başka neden de bu sıralarda dâhili meselelerle uğraşıyor olmasıdır. Zira içeride otoritesini tesis ederken bir başka tehditi de bile isteye tahrik ve teşvik etmek Sultan Baybars gibi ihtiyatlı bir devlet adamından beklenmeyecek bir tutumdur.

Sultan Baybars, Frenkler ile sulh anlaşmasını imzalamış olsa da onlara karşı seferler düzenlemeye devam etti. Zira sultan, Frenklerin anlaşma şartlarına riayet etmeyeceklerini biliyor ve hatta Moğollar ile ittifak edeceklerini dahi ihtimal olarak görüyordu. Bundan dolayı Sultan Baybars Frenklere kalıcı bir darbe vurmak için

³³⁷ Kazım Yaşar Koprıman, (2002). Mısır Memlûkleri, *Genel Türk Tarihi*, C.III.,Ankara , s.426.

³³⁸ Özbek,*a.g.e.*,s.41.

³³⁹ Özbek,*a.g.e.*,s.42.

müsait bir ortam bekliyordu. Mart 1263'de askerlerini Akka üzerine göndermesi uygun zaman ve şartlardan istifade ettiğinin emareleridir. Bu sefer ile Emir Candar İzzeddin el-Efrem'i Nasıra katedralini yıkmaya gönderdi³⁴⁰.

Sultan Baybars'ın bundan sonrada Frenklere karşı saldırıları olmuştur. Mart 1265'e kadar dâhili meselelerle uğraşmak zorunda kalan sultan Frenkler üzerine büyük çaplı seferde bulunmaktan ziyade, küçük çaplı, gözdağı verme gayesi taşıyan seferler düzenledi³⁴¹.

Moğollar ile Frenklerin kendisine karşı birlik olma teşebbüsünü haber alan Sultan Baybars büyük bir endişeye kapılarak Şubat 1265'de büyük bir ordunun başında Frenklerin üzerine harekete geçti. Hedef olarak Frenklerin stratejik bakımdan mühim kalesi Kayseriye seçilmişti. Buranın fethi ile bir başka Frenk kalesi olan Arsuf'da sultanın eline geçmiş olacaktı³⁴².

Saldırıdan önce kalelere bir keşifte bulunan Sultan Baybars ansızın Kayseriye önüne vardı ve hücum emri verdi. Bu saldırılara daha fazla karşı koyamayacaklarını anlayan Frenkler nihayet Mart 1265'de Kayseriye kalesini boşalttılar. Sultan Baybars, deniz kıyısında olan bu kalenin, Haçlılara karşı korunmasının kolay olmadığını düşünerek yıkılmasını emretti³⁴³.

Sultan Baybars, aynı yıl içinde Kayseriye'den hareket ederek Arsuf önüne geldi. Hücum emri ile Arsuf kalesi kuşatılarak surları ve kalenin kendisi Kayseriye ile aynı kaderi paylaştı. Arsuf'un fethinden sonra Trablus kontu VI. Bohemond misilleme maksadıyla Kasım 1265'de Hıms'a doğru akına çıktı. Ancak Hıms naibi Alemeddin el-Başırdı tarafından bozguna uğratılarak geri çekilmeye mecbur bırakıldı³⁴⁴.

Sultanın bundan sonraki hedefi Safed kalesi idi. Çok stratejik bir noktada bulunan müstahkem kale Sultan Baybars'ın Suriye'deki fetih hareketlerini büyük ölçüde engelliyordu. Bundan sonra Sultan Baybars, çevredeki haçlı kontluklarının yardım

³⁴⁰ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.104.

³⁴¹ Özbek, *a.g.e.*, s.45.

³⁴² Özbek, *a.g.e.*, s.45.

³⁴³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.109.

³⁴⁴ Özbek, *a.g.e.*, s.46.

göndermesini önlemek için ordusunu gruplara ayırdı ve Safed muhasarasını başlattı. Ordusu ve kuşatma aletleriyle kaleyi kuşattı ve Memlûk saldırılarına karşı daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Frenkler Temmuz 1266'da kaleyi sultana teslim ettiler³⁴⁵.

Sultan Baybars, Mısır-Şam yolu üzerindeki çok müstahkem kale olan Safed'i alarak hem Müslüman topraklarına yönelik tehditi kaldırdı hem de bölgede Müslümanların lehine bir atılımda bulundu³⁴⁶.

Suriye'deki Haçlı bakiyelerini ortadan kaldırmak için durmaksızın saldırılar düzenleyen sultanın şimdiki hedefi Yafa idi (1268). Sultan Baybars'ı bu kaleyi almaya teşvik eden başlıca amil Yafa kontu John İbelin'in Kahta üzerine yaptığı akınlar ve bazı Müslüman kadınları meyhanelerinde hizmetçi olarak kullanması oldu³⁴⁷. Buranın sultana teslim edilmesi ile bir diğer Frenk kalesi de Sultan Baybars'ın idaresine girmiş oldu.

Sultan Baybars, Yafa'nın ele geçirilmesinin ardından yönünü Şakif Arnun'a çevirdi. Kaledekilerin saldırılara karşı mukavemet gösterdiğini gören Sultan Baybars hücumun şiddetini arttırarak Nisan 1268'de kaleyi teslim aldı. Yafa ve Şakif Arnun'un kolayca fethedilmesi Sultan Baybars'ın Frenklere karşı hareketlerini genişletmesine yol açtı³⁴⁸.

Bu sırada, Antakya ve Trablus hakimi IV. Bohemond Moğollar ile işbirliği yapıyor ve her fırsatta İslam topraklarına saldırı düzenliyordu³⁴⁹. Bohemond'un bu tehdit varı hareketlerine karşı Sultan Baybars Antakya üzerine yürümeye karar verdi. 1098'den beri Haçlıların elinde olan Antakya stratejik ehemmiyete haiz bir yerdi.

Antakya'yı ele geçirip Haçlılara ağır bir darbe vurmakta kararlı olan Sultan Baybars gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra 15 Mayıs 1268'de Antakya üzerine yürüyerek kaleyi muhasara altına aldı. Bilahare kaleden gönderilen elçilik heyetinin

³⁴⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.48.

³⁴⁶ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.116.

³⁴⁷ Özbek, *a.g.e.*, s.50.

³⁴⁸ Özbek, *a.g.e.*, s.50.

³⁴⁹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.121.

sulh tekliflerini reddederek kalenin teslimini emretti. 19 Mayıs'da saldırıya geçen Sultan Baybars kaleyi ele geçirdi³⁵⁰.

1268 yılında Antakya'nın Sultan Baybars tarafından ele geçirilmesi Müslüman aleminin sevinci olur iken aynı durum haçlılar için bir o kadar kahredici oldu. Urfa'dan sonra Haçlıların Doğu'da kurdukları (1907) ikinci prenslik olan Antakya'nın da alınması Haçlıların XI. yüzyılın sonlarına doğru Suriye'de kurdukları büyük binanın çökmeye başladığının yeni bir delilidir³⁵¹.

Sultan Baybars, Antakya'yı ele geçirmesinin ardından Bohemond ile sulh yaparak bir müddet zarfında Frenkler üzerine yapılan seferlere ara vermişse de küçük çaplı akınlara devam etmiştir.

Sultan, Suriye'de bulunduğu sırada Fransa kralı IX. Louis'in Suriye Frenklerine yardım etme gayesi ile yeni bir Haçlı Seferini tetiklediğinin haberini aldı. Bunun üzerine ivedilikle Suriye'den ayrılarak (6 Nisan 1269)'da Dimaşk'a döndü³⁵².

IX. Louis'in ölümü ile Sultan Baybars bir nebze rahatlamış ve Haçlı kalelerini ele geçirmeye kaldığı yerden devam etmiştir. 20 Şubat 1271 günü Hısn el-Ekrad'ı kuşattıktan sonra Safita kalesi önüne vardı. Templierlere ait olan bu kaleyi teslim etmelerini istedi. Saldırlara daha fazla karşı koyamayacaklarını anlayan Templierler kaleyi teslim ettiler³⁵³.

Kısa sürede Hısn el-Ekrad, Safita ve Hısnu'l-Akkar gibi müstahkem Frenk kalelerini ele geçiren Sultan Baybars³⁵⁴ bundan sonra Trablus'a harekete geçti. Fakat bu sırada İngiltere kralı I. Edward'ın Suriye Frenklerine yardıma geleceğini öğrenince derhal akınlara son vererek Trablus hakimi Bohemonda sulh teklif etti. Bu sulh ile iki taraf arasında 20 Mayıs 1271'den başlamak üzere 10 yıl 10 ay 10 gün devam edecek olan bir antlaşma imzalandı³⁵⁵.

³⁵⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.51.

³⁵¹ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.427.

³⁵² Özbek, *a.g.e.*, s.53.

³⁵³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.130.

³⁵⁴ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.427.

³⁵⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.55.

Sultan Baybars, Frenkler ile 10 yıl sürececek bir sulh antlaşması imzalamasına rağmen, onların Avrupa'dan alacakları yardımı göz önünde bulundurarak ilk fırsatta bu antlaşmayı bozmaya teşebbüs edecektir³⁵⁶. Zira antlaşmanın hemen akabinde Sultan Baybars'ın Safed yakınındaki Haçlılara ait Kureyn kalesine hareket etmesi bunun en açık örneğidir.

Kureyn önlerine gelerek muhasaraya başlayan Sultan Haziran 1273'de kaleyi teslim alarak bazı Frenk kalelerinde yaptığı gibi Kureyn kalesinin de yıkılmasını emretti. Bu sırada Sultan Baybars, Kıbrıs kralının Suriye'deki haçlı kuvvetlerini birleştirme amacı gütmesi ve Kıbrıslıların Doğu Akdeniz'de dolaşan Müslüman gemilerine karşı tecavüzleri gibi sebeplerle 1270 yılında burayı fethetmek için bir donanma göndermiş olsa da fırtınaya yakalanan Memlûk donanmasının büyük çoğunluğunun batmasına ve seferin başarısızlığa uğramasına sebep oldu³⁵⁷.

Tarihçiye göre Sultan Baybars'ın Frenkler'den savaş ile almış olduğu şehirler şöyle idi: Kayseriyye, Ersuf, Safed, Taberiyye, Yafa, Şakif, Antakya, Bagras, Hilba, Merkab, Hısn Akkar, Kureyn, Safita, Merekkiye, Hısn el-Ekrad, Bulunyas ve Antartus³⁵⁸.

Sultan Baybars 17 yıllık saltanatı boyunca Frenklere karşı verdiği amansız mücadeleler ile Müslüman alemin adeta korkulu rüya addettiği Frenkleri ürkütüp sindirmiş ve uzun süre böyle bir kabusun canlanmasının önünü tıkamıştır. Tüm bu olaylar dirayetli bir siyaset ve harp adamı mizacının oluşması ve gelişmesinde büyük etkiler yapacaktır.

Sultan Baybars'ın Ermeniler ile Münasebetleri

Memlûkler Devleti'nin harici düşmanlarından biri de Kilikya Ermeni krallığı olmuştur. Krallık, Hülagu liderliğindeki İlhanlıların tabii müttefiki durumundaydı³⁵⁹. Moğollardan aldıkları cesaret ile her fırsatta Memlûklere karşı düşmanca siyaset takip ediyorlardı. Tüm bunlar karşısında samimi bir Müslüman olan ve ömrünün

³⁵⁶ Özbek, *a.g.e.*, s.56.

³⁵⁷ Koprıman, Mısır Memlûkleri, s.427.

³⁵⁸ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s.149-150.

³⁵⁹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.147.

sonuna kadar düşmanlarına boyun eğdiren Sultan Baybars'dan Ermenilerin tehditlerine karşı duyarsız kalması beklenemezdi.

Sultan Baybars'ın Kilikya Ermeni krallığı ile ilk münasebetleri genellikle ganimet elde etme amaçlı çıkılan akınlar aracılığıyla olmuştur³⁶⁰. İlerleyen zamanlarda Anadolu'nun hemen her bölgesine nüfuz eden Moğollar'dan ve diğer Hristiyan devletlerden destek görmeleri bu krallığı, Memlûklere karşı saldırı düzenleme hususunda cesaretlendirdi³⁶¹. Ancak Ermenilerin, Memlûk ticaret kervanlarına saldırarak büyük zararlar vermeleri Baybars'ın ganimet amaçlı çıktığı akınların seyrini değiştirdi.

Sultan Baybars, saltanatının ilk yıllarında devletine ve İslam alemine daha büyük bir tehdit arz eden Frenklere karşı durmaksızın verdiği mücadeleler sebebiyle Ermeniler üzerine büyük çaplı bir seferde bulunmamıştır. Ancak Frenkler ile 10 yıllık bir sulh anlaşması imzalayan sultan, Ermeniler üzerine sefer düzenlemek için müsait bir ortam buldu. Aynı zamanda İlhanlıların Altınordu devleti ile mücadele halinde olmaları hasebiyle Anadolu'da az sayıda asker bulunuyordu ki; bu da Ermenilerin Moğollardan istedikleri yardımı alamayacakları anlamına geliyordu.

Ermenilerin bu zayıf halini fırsata çeviren Sultan Baybars, Hama meliki Mansur kumandasındaki orduyu Ermeniler üzerine gönderdi. Bu durum karşısında Anadolu'daki Moğol valisi Nabşı Noyandan yardım isteyen Ermeni kralı Hetum'un isteği reddedildi³⁶². Ermenilerin bu yalnızlığı karşısında Memlûk ordusu hızla Ermeni topraklarına girerek Servand denilen yere geldi ve burada iki ordu arasında savaş vaki oldu(1266).

Savaş neticesinde Memlûkler, Ermenilere galebe çalarak Ermeni kralı Hetum'un küçük oğlu Konstantinin'de aralarında bulunduğu birçok Ermeni katledildi. Ayrıca Hetum'un büyük oğlu Leon ve Hetum'un kardeşi dahil olmak üzere bir kısım Ermeniler'de esir alındı³⁶³. Memlûkler bu galibiyetten sonra başta Ermeni krallığının

³⁶⁰ Özbek,*a.g.e.*,s.62.

³⁶¹ Ebu'l-Ferec,*a.g.e.*,s.586.

³⁶² Özbek,*a.g.e.*,s.63.

³⁶³ Şeşen,*Sultan Baybars*, s.148.

başşehri Sis olmak üzere Misis, Ayas, Tarsus ve Ezine gibi pek çok Ermeni şehirlerine yöneldi ve buralarda yağma hareketine başladı³⁶⁴.

Memlûk ordusunun çekilmesinin ardından Hetum yurduna döndü. Oğlu Leon'un esir olarak Mısır'a götürüldüğünü haber aldı ve bu durum karşısında aşırı derecede müteessir oldu. Birbiri ardına gönderdiği elçilerle sultandan oğlunun serbest bırakılması talebinde bulundu.

Sultan Baybars, bu talebe mukabil Moğollar'da esir olarak bulunan Memlûk emiri Sunkur el-Aşkar'ı istedi. Bu cevaba karşılık Hetum, Hülagu'nun ölümünden sonra tahta geçen oğlu Abaka'ya giderek durumu anlattı ve Hetum'un haline acıyan Abaka, Sunkur el-Aşkar'ı Hetum'a teslim etti. Neticede esir edilen veliaht Leon ancak uzun müzakerelerden sonra Memlûk emiri Sunkur el-Aşkar ile mübadele edildi³⁶⁵(1268)³⁶⁶.

Sultan Baybars zamanında Ermeniler ikinci büyük sefer 1273 yılında vuku buldu. Tarihçiye göre bu yılda Ermeni topraklarına giren Memlûkler etrafı yağmalayarak pek çok esir ve ganimetle geri dönmüştür³⁶⁷.

Anadolu Selçuklu naibi Muineddin Pervane'nin Abaka'nın kardeşi Acay'dan şikâyetçi olması üzerine Sultan Baybars'ı Anadolu'ya çağırıyor ve taraflar arasında mektuplaşmalar oluyordu³⁶⁸. 1275 yılında yardım çağrısına karşılık yola çıkan Sultan Baybars, Pervane'nin şuan için durumun savaşımaya müsait olmadığını söylemesi ve seferin gelecek yıla ertelenmesi talebi üzerine yönünü Ermenilerin başşehri Sis'e çevirdi³⁶⁹. Mart 1275'de Sis'e giren Sultan Baybars Sis, Ayas, Misis ve Adana olmak üzere Ermeni topraklarını yağmaladı ve birçok Ermeni'yi de esir aldı³⁷⁰.

Sultan Baybars saltanatı boyunca Ermeniler üzerine pek çok küçük çaplı askeri seferler düzenlemesine rağmen içlerinden (1265-1266) ve (1275-1276) tarihleri

³⁶⁴ Ebu'l-Ferec, *a.g.e.*, s.586.

³⁶⁵ Spuler, *a.g.e.*, s.83.

³⁶⁶ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.139-140; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.150.

³⁶⁷ Ebu'l-Ferec, *a.g.e.*, s.589.

³⁶⁸ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.151.

³⁶⁹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.49.

³⁷⁰ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.49.

arasında yaptığı sefer daha geniş çaplı nitelik arz etmektedir. Bu seferler esnasında Ermenilere üstünlük sağlanmış ve seferler neticesinde Ermeni krallığı tahrip edilerek, çöküntü devresine girmiştir. Ermeniler acı bir şekilde tattıkları mağlubiyetlerden sonra bir daha kendilerini toparlayıp eski güçlerine kavuşamamışlardır³⁷¹.

Sultan Baybars'ın Bizans ile Münasebetleri

Bizans ile Mısır'daki siyasi yapılar arasındaki münasebetler çok eskilere dayanıyor ve iki taraf arasında siyasi-ticari ilişkiler durmaksızın ilerliyordu. Hatta Mısır hükümdarları tehdit olarak gördükleri kişileri Bizans'a sürgün ediyorlardı³⁷².

Bizans imparatoru VIII. Mihael Paleologos'un 57 yıl sonra 1261'de İstanbul'u tekrar zapt edip tahta geçmesiyle, Baybars'ın Memlûk sultanı olması hemen hemen aynı zamana denk gelmiştir. Her iki hükümdarda bir an evvel otoritelerini tesis etmek mecburiyetindeydiler. Bu sebeple iki hükümdarın ortak kaderleri onları birbirleriyle münasebet kurmaya mecbur etmiştir³⁷³. İki devlet arasında vaki olan dostluk münasebetlerinde iki taraf da gönüllü davranıyordu. Sultan Baybars'ın tahta çıkınca imparatora Fariseddin Akkuş el-Mesudi'yi elçi olarak göndermesi ve elçinin izzet ve itibar görmesi³⁷⁴ bu durumun açık bir örneğidir.

Sultan Baybars, Mihael ile dostluk münasebetlerini tesis ettikten sonra Altınordu hanı Berke ile de ittifak yaparak iki devlet arasında dostça ilişkiler kurmuş oluyordu. Sultan Baybars, Berke ile olan ticari ve siyasi faaliyetlerini dostluğunu kazandığı Bizans üzerine kaydırarak, bu faaliyetleri boğazlar aracılığıyla denizden devam ettirmeye başladı³⁷⁵. Sultan Baybars bu siyasi zekâsı ile hem Altınordu hem de Bizans ile iyi ilişkiler kuruyor ve iki devletin de kendisine karşı düşmanca siyaset takip etmelerini önüyordu.

Ancak bu üçlü ittifaktan rahatsız olan Moğol hükümdar Hülagu, Mihael'e baskı yaparak bu üç devlet arasındaki dostane münasebetleri bozmaya meyletmıştır.

³⁷¹ Ebu'l-Ferec, *a.g.e.*, s.95.

³⁷² Şeşen, *Sultan Baybars*, s.155.

³⁷³ Özbek, *a.g.e.*, s.59.

³⁷⁴ Kanat, *a.g.m.*, s. 36; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.155.

³⁷⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.59-60.

1263-1264 yılında Altınordu ve Memlûk devleti arasında adeta bir aracı olan Mihael, bu dostça tavrını Hûlagu'nun baskıları sebebiyle değiştirmek zorunda kaldı³⁷⁶. Hûlagu ile iyi geçinmeye çalışan Mihael bir yandan da Memlûkler ve Altınordu ile eskisi gibi samimi münasebetleri sürdürmeye gayret göstermiştir³⁷⁷.

Fakat 1263 yılında Sultan Baybars'ın Berke Han'a gemiyle gönderdiği elçilik heyetinin İstanbul'da Mihael tarafından alıkonulması³⁷⁸ üzerine imparatorun ikiyüzlü bir siyaset takip ettiği gün yüzüne çıktı.

Sultan Baybars Mihael'in bu riyakâr siyaseti karşısında her ne kadar öfke harbine kapılsa da ehemmiyetine binaen Mihael ile aralarındaki dostluk ilişkilerine gölge düşürmek istemiyordu. Zira ortak düşmanları İlhanlılar'ın kara yolunun üzerinde olması Memlûkler ile Altınordu Devleti arasındaki bağlantıyı deniz yoluyla sınırlandırıyor, bu da deniz yolunun üzerinde hâkim olan Bizans Devletini anahtar konuma getiriyordu. Dolayısıyla hem Memlûkler, hem de Altınordu Devletleri Bizans'la anlaşmak zorunda kalıyordu³⁷⁹. Bu sebeple Sultan Baybars, Mihael'in tavrını tolere ederek aralarındaki ilişkilerin bir süre daha devam etmesini sağladı.

Sultan Baybars'ın Altınordu ile Münasebetleri

Sultan Baybars tahta geçtiğinde Altınordu devletinin başında 1257 yılında tahta geçen Berke Han bulunuyor idi. Altınordu'yu büyük bir devlet haline getiren Berke Han zamanında Moğol imparatorluğunun siyasi muvazenesi değişiyordu. Nitekim Mengü Han'ın (1251-1259) ölümünden sonra imparatorluğun başkenti Karakum'dan Pekin'e nakledilmiş; böylece büyük Moğol Han'ı imparatorluğun diğer yerlerinden uzaklaşarak Çin imparatoru olmuştu. Bunun sonucunda Büyük Han'ın diğer Moğol hanedanları üzerinde otoritesi azalmış ve nihayet aileler arasında hâkimiyet mücadelesi cereyan etmiştir³⁸⁰.

³⁷⁶ Kanat, *a.g.m.*, s.33; Özbek, *a.g.e.*, s.61.

³⁷⁷ Spuler, *a.g.e.*, s.76.

³⁷⁸ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.155-156; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.516.

³⁷⁹ Fatih Yahya Ayaz, (2007). Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.15, Sakarya, s.4.

³⁸⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.69.

Moğol Büyük Hanı Mengü, kardeşi Hülagu'yu (1256-1265) İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu gibi Moğolların hakim olmadıkları bölgeleri ele geçirmek içingörevlendirdi³⁸¹. Bu hususta Hülagu'nun muvaffak olması ve hatta 1256'da Alamut kalesini ele geçirerek Bâtınilerin varlığına son vermesi, bunun yanı sıra 1258'de Abbasi hilafetine son vermesi imparatorluğun dengelerinin değişmekte olduğunun emareleridir. Zira bu tarihten sonra sınırları bugünkü Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Kafkasya topraklarını kapsayan ve tarihte İlhanlılar veyahut İran Moğolları adı ile yeni bir Moğol devleti kurulmuş oluyordu³⁸².

Tarih boyunca, İlhanlı hükümdar Hülagu ile Altınordu Hanı Berke arasındaki münasebetler düşmanca devam etmiştir. Gayrimüslim olan Hülagu Müslüman Berke'nin bu durumunu kabullenemiyor ve aralarındaki düşmanlığı her fırsatta tetikliyordu. Ayrıca Müslüman olan Berke, Hülagu'nun halifeye karşı giriştiği hareketten memnun olmadığından zaten gergin olan vaziyet daha da gerginleşmişti³⁸³.

Berke ile Hülagu arasındaki en büyük anlaşmazlık Azerbaycan topraklarıydı. Azerbaycan gibi verimli bir araziye topraklarına katmak ve askeri faaliyetleri için buradan faydalanmak her iki hükümdarın gayesiydi. Tarafların Azerbaycan konusunda herhangi bir ittifaka ulaşamaması İlhanlılar ile Altınordu arasında yüz yıla yakın sürecek bir savaşın fitilini ateşledi.

Berke ile Hülagu arasındaki anlaşmazlık ve bunun neticesinde vuku bulan muharebeler Sultan Baybars için Altınordu ile kurulacak olan dostluk ve ittifak ilişkilerine müsait bir zemin teşkil ediyordu. Nitekim aynı dine ve ortak çıkarlara sahip olan iki taraf da ortak düşmanları Hülagu'ya muhalif bir siyaset güderek onu bertaraf etme gayesi taşıyordu.

Bu iki devletin İlhanlılara karşı beraber bir siyaset takip etmeleri sadece siyasi ve dini sebeplerle sınırlı değildir. Bunun yanı sıra iktisadi ve kültürel münasebetler bakımından da sıkı münasebetleri İstanbul Boğazı yolunun kendilerine açık olmasını gerektiriyordu. Zira şimalin köle ve cariyeleri, kürkleri İslam dünyası için

³⁸¹ Ayaz, *a.g.m.*, s.1.

³⁸² Özbek, *a.g.e.*, s.70.

³⁸³ Spuler, *a.g.e.*, s.73.

ne denli zaruri ise İslam dünyasının kumaşları, çeşitli mamul malları da şimal kavimleri için o denli mühimdir³⁸⁴.

Sultan Baybars'ın Altınordu ile ilk teması 1261'de vaki oldu. Bu tarihlerde henüz tahta çıkan Sultan Baybars İlhanlılara karşı kendisine bir müttefik arayışları içine girmiş ve Altınordu hanı Berke'nin Müslüman olduğunu aynı zamanda da Hülagu ile Azerbaycan arazisi yüzünden karşı karşıya geldiğini öğrenmiştir. Bu durumdan istifade eden Sultan Baybars, ittifakın Berke ile tesis edilmesi lazım geldiğine karar vermiştir.

İlk münasebetler Baybars'ın 1261'de Berke'ye gönderdiği mektup ile başlamıştır. Bu mektup akabinde Berke ile Baybars arasında Hülagu'ya karşı adeta bir ittifak cephesi kurulmuş oluyordu. Nitekim Berke, Sultan Baybars'a kendisinin ve kavminin Müslüman olduğunu ve müttefik olmalarını bildiriyor; kendisini şimalden, sultanı da Şarki Anadolu tarafından Hülagu'ya karşı taarruzda bulunmaya teşvik ediyordu. Buna mukabil Sultan Baybars'da elçi ve mektupları ile İslam birliğinin esas olduğunu söyleyerek Han'ı İlhanlılara karşı cihada davet ediyordu³⁸⁵.

Bundan sonra Sultan Baybars 1262 yılında fakih Mecdeddin ile Seyfeddin Keşerbek başkanlığındaki bir heyeti hediyelerle Berke Han'a gönderdi³⁸⁶. Taraflar arasındaki elçi ve mektup teatisi ile iki devlet de ortak çıkarlara hizmet ettiklerini bir kez daha ortaya koyuyordu. Nitekim Berke Han, bu mektuplardan birinde şöyle diyordu: *"Baybars şunu bilsin ki kendi canımdan ve kanımdan olan Hülagu'ya karşı savaştım. Çünkü o, Allah ve Resulüne inanmıyor"*³⁸⁷. Sultan Baybars, Berke Han ile tesis etmek istediği bu ittifak sayesinde İlhanlıları Suriye ve Mısır'dan uzak tutmak, Berke ise Azerbaycan arazisine sahip olmak istiyordu³⁸⁸.

Sultan Baybars, Berke Han'ın 1263'de Kahire'ye gönderdiği elçiler izzet ve ikramlarda bulunarak onları uzunca müddet burada ağırladı. Elçilik heyeti ile birlikte, Berke Han'a büyük bir mektup, Hz.Osman Mushafı cüzü, halılar,

³⁸⁴ Kanat,*a.g.m.*,s.33; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.518-519 ; Yüksel Arslantaş, (2003). Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Üzerine Etkileri, *Belleten*, C.LXVII., S.250, Ankara, s. 791.

³⁸⁵ Ayaza,*a.g.m.*,s. 5; Kanat,*a.g.m.*,s.35; Turan,*Selçuklular Zamanında*, s.516.

³⁸⁶ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.161.

³⁸⁷ Kanat,*a.g.m.*,s.36.

³⁸⁸ Özbek,*a.g.e.*,s.74.

seccadeler, Frenk miğferleri, at koşumları, soy hayvanlar, atlar, cariyeler, hizmetçiler ve daha birçok kıymetli hediyeler gönderdi³⁸⁹.

Berke'nin ölümü üzerine Altınordu tahtına kardeşi Mengü Temür (1266-1280) geçti. Sultan Baybars yeni hükümdara gönderdiği mektupla Mengü Temür'e taziyelerini bildiriyor, kendisinin hanlığını da tebrik ediyordu³⁹⁰. Bunun yanı sıra Berke ile dostluk münasebetlerinin devamını talep eden Sultan Baybars, Berke'ye yaptığı gibi yeni hanı da İlhanlılara karşı savaşmada tahrik ve teşvik ediyordu³⁹¹.

Yeni Altınordu Hanı Mengü'de Mısır ile tesis edilen ittifakın devamı için azami gayret göstermiştir. Nitekim 1269-1270 yılları arasında Bizans üzerine ordu gönderen Mengü Temür, o sırada Bizans'da bulunan Memlûk elçisi Fariseddin Akkuş'un ikazları üzerine harp fikrinden vazgeçmiştir³⁹². Buradan da anlaşılacağı üzere Mengü Temür, Sultan Baybars ile var olan iyi münasebetleri devam ettirmek konusunda önemli atılımlar yapmıştır.

Son elçi teatisinin ardından Sultan Baybars'ın oğlu Hızır için düzenlenen sünnet merasimine Mengü Temür tarafından gönderilen elçiler de iştirak etmiştir³⁹³. Bundan sonraki yıllarda iki devlet arasındaki dostça ilişkiler devam etmiş ve Sultan Baybars'ın halefleri zamanında da sürdürülmeye gayret gösterilmiştir.

Sultan Baybars'ın İlhanlılar (İran Moğolları) ile Münasebetleri

Baybars, Memlûk Devletine sultan olduğunda onun baş düşmanları; İlhanlılar, Haçlılar ve Ermeniler idi. Bu üç devletin en tehlikeli yanı ise Memlûklere karşı ortak hareket edip birbirleriyle yardımlaşma ihtimaliydi³⁹⁴. Sultan tahta geçtiği vakit harici düşmanlarının yanı sıra bu üç büyük düşmanı ile de uğraşmak mecburiyetinde kaldı. İçeride otoriteyi tesis ettikten sonra dışarıdaki düşmanlarına karşı mücadeleler vererek devletin bekasını temin etmiştir. Bu sağlam otoriteyi kimi zaman diplomasi ile kimi zaman da muharebeler ile sağlamıştır. Tabiatı gereği

³⁸⁹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.162.

³⁹⁰ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.164.

³⁹¹ Kanat, *a.g.m.*, s.39; Özbek, *a.g.e.*, s.76.

³⁹² Özbek, *a.g.e.*, s.77.

³⁹³ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.82.

³⁹⁴ Kanat, *a.g.m.*, s.33.

ihtiyatı asla elden bırakmayan sultan, siyasi zekâsı ile iki büyük düşman ile aynı anda savaşmaktan büyük ölçüde geri durmuştur.

Sultan Baybars'ın saltanatı boyunca uğraştığı iki büyük tehdit mevcut idi. Bunlardan ilki ve en önemlisi Cengiz Han'ın torunu Hülagu tarafından İran'da kurulan bir Moğol hanedanı olan İlhanlılar idi. Moğollar 1260 yılında Ayn-ı Calut mevkiinde Memlûkler tarafından ağır mağlubiyet tatmış olsalar bile intikam hırsı ile müsait bir ortam bekledikleri su götürmez bir gerçektir. Bu tehditlerden ikincisi ise en az Moğollar kadar tehlike arz eden ve zaman zaman ortak çıkarları için birlikte hareket eden Frenkler idi.

Sultan Baybars, Memlûk sultanı Aybek'in Bahri emirlerine karşı giriştiği tenkil hareketinden kurtulma amacıyla Dimaşk naibi Melik Nasır'ın yanına sığındığında Moğollara karşı mücadele için ilk adımı atıyordu. Melik Nasır'ın kendisine vereceği kuvvet ile Kuzey Suriye'de faaliyet gösteren bir Moğol birliğini mağlup edeceğini inanıyordu. Ancak seferin başarısızlıkla sonuçlanacağından emin olan Nasır'ın bu teklifi reddetmesiyle Sultan Baybars'ın Moğollar ile ilk teması Ayn-ı Calut muharebesine ertelenmiş oluyordu³⁹⁵.

Hülagu, Ayn-ı Calut muharebesinden önce Memlûk sultanı Kutuz'a kendi hâkimiyetini tanıması için elçi heyeti göndermiş ve onlardan teslim olmalarını istemiştir. Ancak buna mukabil Kutuz'un bu isteği reddederek elçi heyetini katletmesi iki taraf arasında savaşı kaçınılmaz bir hale getirmiştir³⁹⁶. Bu savaşta Baybars, Kutuz'un öncü birliğinin kumandasına tayin edildi ve böylece askeri güç azami ölçüde arttı. Hazırlıklarını tamamlayan Kutuz, ordusuyla Mısır'dan hareketle Gazze mevkiine geldi. Bilahare Gazze'den hareket ederek Ayn-ı Calut'da Gavr denilen bölgede karargâhını kurdu. 3 Eylül 1260'da vuku bulan savaşta iki tarafta ağır yenilgiler vermiş olsa da zafer Müslümanlara nasip oldu³⁹⁷. Bu arada o zamana kadar hiç olmadık bir hadise vuku buldu: Moğollar ilk defa apaçık bir meydan savaşında kesin bir hezimete uğradı³⁹⁸. Bu zafer ile Moğolların yenilmez olduğu inancı yerle bir edilmiş ve Memlûkler haklı bir zaferin coşkusuyla

³⁹⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.79.

³⁹⁶ Arslantaş, *a.g.m.*, s.785; Spuler, *a.g.e.*, s.67.

³⁹⁷ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.37.

³⁹⁸ Spuler, *a.g.e.*, s.68.

yaşamışlardır. Böylece Moğol ilerleyişi durmuş oldu. Artık Moğol kuvvetleri arasında bile, kendilerinin yenilmez oldukları konusunda şüpheler uyandı³⁹⁹. Bu zafer ile Memlûkler Suriye'yi ele geçirdikleri gibi İslam dünyasının gözünde büyük bir itibar kazanmışlar, Mısır'daki hakimiyetlerini de sağlamlaştırmışlardır⁴⁰⁰.

Moğollara bu savaşta galebe çalınmasında başlıca iki etken rol oynamıştır. Bunlardan birincisi Memlûk ordusunun sayı itibariyle Moğol ordusuna baskın olmasıdır. Diğerisi ise Moğolların Ayn-ı Calut'da ilk defa eğitimli ve disiplinli Bahri Memlûklerle karşılaşmasıdır⁴⁰¹.

Ayn-ı Calut muharebesinin hemen akabinde Kutuz'u öldürerek sultan olan Baybars içeride otoritesini sağlamlaştırarak yönünü dışarıdan gelen tehditlere çevirmiştir. Hüküm sürdüğü yıllar boyunca ihtiyatlı olmaktan asla ödün vermemiş, düşmanlarına karşı her an tetikte olmuştur. Kimi zaman da düşmanlarına karşı dostluk ve ittifak kuracağı bir başka devlet ile temasa geçmiştir. Nitekim muhtemel Moğol hücumuna karşı Altınordu hanı Berke ile yakınlık kurması bunun bir örneğidir.

Sultan Baybars bu sayede hem Moğollara karşı bir müttefik edinmiş hem de elçi teatileri aracılığıyla Altınordu ile Moğollar arasında var olan düşmanlığı tetikleyerek iki devlet arasında olası savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Sultan Baybars'ın serptiği tohumlar filiz vererek Hülagu ile Berke arasında Azerbaycan meselesi patlak verdi. İki devlet arasında vuku bulan savaştan istifade eden Sultan Baybars 1261-1262 yılları arasında hazırlıklarını tamamlayarak Moğollara karşı harekete geçmeye karar verdi.

Sultan Baybars Moğollara karşı yaptığı akınlarda Bire kalesini hareket üssü seçmişti⁴⁰². Moğolların Bire üzerine ilk saldırıları Ekim-Kasım 1264'de gerçekleşmiştir. Bu Moğol saldırılarında Frenkler Moğollar ile işbirliği halinde idiyeler de Moğol tehlikesi Sultan Baybars tarafından başarıyla savuşturulmuştur.

³⁹⁹ Kanat, *a.g.m.*, s.31.

⁴⁰⁰ Ayaz, *a.g.m.*, s.2.

⁴⁰¹ Arslantaş, *a.g.m.*, s.788; Özbek, *a.g.e.*, s.81.

⁴⁰² Özbek, *a.g.e.*, s.84.

İlhanlı tahtında Hülagu'nun ölümü ile meydana gelen taht değişikliği Memlûk-İlhanlı münasebetlerinde çok fazla bir farklılığa yol açmadı. İki devlet arasındaki düşmanlık, yerine geçen oğlu Abaka zamanında da devam etti⁴⁰³. Yeni hükümdar Altınordu Devleti ile Sultan Baybars'ın müttefik olmaları hasebiyle iki devletle aynı anda savaşmanın mantıklı olmayacağını düşünüyordu. Bundan dolayı Ağustos-Eylül 1266 yılında Sultan Baybars'a bir elçilik heyeti göndererek aralarında vaki olmasını istediği bir sulh teklifinde bulundu. Fakat elçilik heyeti umdukları gibi karşılanmayarak Sultan Baybars'ın huzurundan kovuldu⁴⁰⁴.

Abaka Şubat 1269'da Devlethan b. Çakır, Seyfeddin Said Tercüman'dan oluşan bir elçilik heyetini Sultan Baybars'a gönderdi⁴⁰⁵. Ancak bu sefer Abaka, Sultan Baybars'a karşı ağır ithamlarda bulunarak kendisini yeryüzünün hakimi ilan ediyor Sultan Baybars'ı ise Sivas'a gönderilmiş bir memlûk olarak tenkit ediyordu⁴⁰⁶.

İki taraf arasında cereyan eden elçi teatilerinden herhangi bir netice alınamamasının ardından Moğollar Bire (Birecik) üzerine ikinci bir saldırıda bulundular. 28 Kasım 1272'de Sultan Baybars Dimaşk'ta iken Moğollardan bir grubun Rahbe'ye geldiklerini haber aldı. Bunun üzerine derhal harekete geçen sultan Fırat nehrini geçmek için Kades gölünde bulunan bütün balıkçıların kayıklarını köprü yapmak için aldı. Fakat Moğolları kaçırmayı istemeyen sultan köprüünün bitmesini beklemeyerek askerlerin Fırat'ı yüzerek geçmesini emretti⁴⁰⁷. Bu işi de yanında emir Kalavun olduğu halde bizzat kendisi yaptı. Sultan Baybars bundan sonra 17 Aralık 1272 günü Bire'ye girerek kalenin kumandanını ve askerlerini mükâfatlandırdı⁴⁰⁸. Abaka'nın Doğuda ve Batıda tabii ve jeopolitik hudutları aşan taarruzlar da aynı muvaffakiyetsizliklere uğramıştır⁴⁰⁹.

Bu arada Anadolu Selçukluları'nın fiili hakimi ve Moğolların naibi olan Muineddin Pervane Sultan Baybars'a yaklaşmaya çalışıyor ve Anadolu'ya gelirse ülkeye kolayca hakim olacağını söylüyordu⁴¹⁰. Sultan Baybars, hüküm sürdüğü yıllar

⁴⁰³ Kanat, *a.g.m.*, s.38.

⁴⁰⁴ Özbek, *a.g.e.*, s.85.

⁴⁰⁵ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.176.

⁴⁰⁶ Arslantaş, *a.g.m.*, s.792; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.49; Kanat, *a.g.m.*, s.39.

⁴⁰⁷ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.17-18.

⁴⁰⁸ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.18; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.181.

⁴⁰⁹ Spuler, *a.g.e.*, s.84.

⁴¹⁰ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.184.

boyunca Anadolu'da Moğol tahakkümünden rahatsız olan devletin ileri gelenleri ve Türkmenler ile irtibat halinde olmuş ve tıpkı Berke Han'a yaptığı gibi onları da Moğollara karşı kıskırtmıştır⁴¹¹.

Tahrik ve teşvik eden eylemleri neticesinde Anadolu'da 1276 yılında Hatîroğlu Şerefeddin, Moğollara karşı isyan bayrağını açmış ve devamlı olarak Sultan Baybars'ı Anadolu'ya yardıma davet etmiştir⁴¹². Sultan Baybars ise şimdi bizzat sefere çıkamayacağını söyleyerek yardım için bir askeri kuvvet göndermiştir. Hatîroğlu 4000 kişi ile 30.000 kişiye karşı mücadelede edilemeyeceğini anlayınca Luluve (Ulukışla) kalesine gitmeye teşebbüs etti; fakat derdest edilerek Pervane'ye gönderildi⁴¹³. Tüm bunlardan sonra Sultan Baybars uzun zamandır tasavvur ettiği Anadolu seferine çıkmaya karar verdi. Şubat 1277'de hazırlıklarını tamamlayarak Kahire'den yola çıktı. Haleb naibi Nureddin Ali'yi Moğolları gözlemesi için Fırat kıyılarına gönderdi⁴¹⁴. Nisan 1277'de Ayntab'a geldi ve oradan Göynük ve Göksu'dan Akça-Derbend'e vardı. Sultan Baybars'ın Akça-Derbend'de öncü olarak çıkarttığı Sunkur el-Aşkar ilerlerken 3000 kişilik Moğol öncülerine galebe çaldı. Bilahare Sultan Baybars'ın ordusu ve Moğol askerleri, Elbistan ovasında karşı karşıya geldiler. Elbistan ovasında vuku bulan şiddetli çatışmaların ardından Moğollar bozguna uğratıldı⁴¹⁵.

Sultan Baybars galip gelip meramına erdikten sonra emir Sunkur el-Aşkar'ı kaçan Moğolları kovalamak üzere görevlendirdi. Bundan sonra Kayseri'ye doğru hareket etti⁴¹⁶. Savaşın ardından hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Kayseri'ye kadar ulaştı ve Anadolu Selçuklu tahtına oturdu⁴¹⁷. Sultan, Kayseri'de tahta çıktıktan sonra kendi imparatorluğu beldelerine fetihnameler göndererek Moğolları yendiklerini ve Anadolu'yu (Rum'u) bir günde aldıklarını bildiriyordu⁴¹⁸. Tüm bunlara rağmen kaynaklarda da görüldüğü üzere Sultan Baybars, Anadolu'ya sahip olmak

⁴¹¹ Özbek, *a.g.e.*, s.87.

⁴¹² Kanat, *a.g.m.*, s.44; Şeşen, *Sultan Baybars*, s.187; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.556.

⁴¹³ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.79.

⁴¹⁴ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.190.

⁴¹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.562.

⁴¹⁶ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.87.

⁴¹⁷ Ayaz, *a.g.m.*, s.6.

⁴¹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.565.

amaçlı sefer düzenlememiş, devleti ve halkı Moğol tahakkümünden kurtarmak için yardıma gelmiş idi⁴¹⁹.

Bundan sonra Moğollar üzerine yürümeye karar veren Sultan Baybars ordusu ile Dimaşk'dan hareket etti. Ancak Kusayr'a geldiğinde Abaka'nın Elbistan'dan ayrılarak Anadolu'nun içlerine doğru ilerlediğini haber alınca geri dönmek mecburiyetinde kaldı⁴²⁰. Bundan kısa süre sonra da Dimaşk'da içtiği kızımdan zehirlenerek 1 Temmuz 1277 Perşembe günü vefat etti.

Sultan Baybars, Ortaçağ Türk-İslam dünyasının sembol hükümdar ve komutanlarından biridir. Köle pazarında başlayan bir kariyer, İslam dünyasının en köklü yapıların baş edemediği önemli sorunları çözmek ve bu konuda başarılı olmakla geçmiştir. Onun hükümdar ve komutan nitelikleri bu ağır zamanların çok az kayıplar ve büyük kazançlarla atlatılmasını sağlamıştır.

4.2. Bir Hükümdar Olarak Baybars

Sultan Baybars Memlûk Devleti'nin hakiki kurucusu olmuştur⁴²¹. Yıllarca süren hükümdarlığı siyasi başarısına ve idare etme kabiliyeti iyi bir hükümdar olduğuna delalettir. Kutadgu Bilig'de hükümdar (bey), müellifin ihtiyatla üzerinde durduğu bir karakterdir. Öyle ki Türk devletlerinde hükümdar hâkimiyetin timsalidir.

Daha önce ki bölümlerde bahsedildiği üzere eski Türk Devletleri'nde hâkimiyet ilahi menşeli idi. Tanrı tarafından *"kut"* bahşedilen bir kimsenin belli başlı vasıflara sahip olması lazım gelirdi. Bundan dolayı eserde hükümdar Kün-Toğdı ile vezir Öğdülmiş arasındaki konuşmada beyliğe layık bir beyin nasıl olması gerektiği söylenmiştir. Hükümdar Kün-Toğdı'nın vezirine *"beyin nasıl olması gerekir ki, o bunların başına geçsin, işini görsün, nam ve şöhreti dünyaya yayılsın"*⁴²² demesi üzerine vezir Öğdülmiş cihana hükmedecek bir hükümdar da bulunması zaruri olan nitelikleri sıralamıştır.

⁴¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.565.

⁴²⁰ Özbek, *a.g.e.*, s.91.

⁴²¹ Koprıman, *Mısır Memlukleri*, s.457-458.

⁴²² Yusuf Has Hacib, b.1924.

Müellifin hükümdar da aradığı ilk vasıf onun **asil soydan** gelmesidir. “*Babası bey ise; oğul bey doğar; O’da babaları gibi bey olur*”⁴²³. “*Beylik için insanın önce asil soydan gelmesi gerekir*”⁴²⁴. Beyitlerden de anlaşıldığı üzere hükümdarın alelade bir kimseden değil asil soylu bir haneden çıkması kabul görülür. Ancak yüzümüzü geçmişe döndüğümüz de Sultan Baybars’ın kölelikten gelmiş olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalırız. O, kölelikten gelmiş olmasına rağmen inancı ve ülkesi için mücadele veren büyük bir hükümdar olarak tarih içinde ki yerini almıştır. Onun asaleti şeceresinden ziyade Türk-İslam dünyasının bekası için her çareye başvuran inancı ve azmindedir.

4.2.1. Akıllılık ve bilgelik

Hükümdar da bulunması gereken önemli bir vasıf, onun **akıllı** ve **bilgili** olmasıdır⁴²⁵. Müellif, eserde hükümdara ve devlet adamlarında tavsiyeler de bulunur iken bilhassa üzerinde durduğu husus akıllılık ve bilgelik olmuştur. O, tıpkı Platon ve Fârâbî’de olduğu gibi devletin temeline akıllı, bilgiyi ve bilgeliği koymaktadır⁴²⁶.

Müellifin kayıtlarında görüldüğü gibi hükümdar bilgi ile halka liderlik eder, devletin ve milletin işlerini akılla, bilgiyle tanzim eder. Müellif hükümdar ile bilgiyi o denli iç içe görmüştür ki, ona göre bey adı bilgi ile alakalı kelimedir. Bu husus eserde şöyle geçmektedir: “*Bey adı bilig kelimesi ile ilgilidir; bilig’in lamı giderse, bey adı kalır*”⁴²⁷.

“*Hükümdarın bilgili olması tek başına yeterli değildir, bunun yanı sıra hükümdar akıllı da olmalıdır. Hükümdar aklın kıymetini bilmelidir. Zira her türlü iyilik akıldan gelir*”⁴²⁸. “*Akıllı insan büyüktür, akıl insan için bin türlü faziletin başıdır*”⁴²⁹. Gece gibikaranlık olan insanı akıl meş’ale gibi aydınlatır”⁴³⁰. “*Bey, memleket işlerini ve*

⁴²³ Yusuf Has Hacib, b.1950.

⁴²⁴ Yusuf Has Hacib, b.1949.

⁴²⁵ Yusuf Has Hacib, b.1951,1952.

⁴²⁶ Mahmut Arslan, (1986). Kutadgu-Bilig’deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodolojisi ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi*, S:21, İstanbul, s.39-40.

⁴²⁷ Yusuf Has Hacib, b.1953.

⁴²⁸ Yusuf Has Hacib, b.1841.

⁴²⁹ Yusuf Has Hacib, b.1830.

⁴³⁰ Yusuf Has Hacib, b.1840

*kanunlarını bilgi ile ele alır, akıl ile görür*⁴³¹. Müellife göre “*insan asıl insan adını ancak akıl ile alır ve beyler de devleti bilgi ile tanzim ederler*”⁴³².

Fârâbî’de meşhur eserinde ideal yönetici de bulunması zaruri olan 12 vasfa dikkat çekmektedir ki bu vasıflardan birisi de; bilgi ve akıldır. Ona göre “*İdeal yönetici kendisine söylenen her şeyi iyi anlama ve idrak etme yeteneğine tabiatı gereği sahip olmalıdır. Çok zeki olmalı, bir şey ile ilgili en ufak delil gördüğünde bu delilin neye işaret ettiğini kavramalıdır. Ayrıca ideal yönetici, bilgi edinmeyi, öğrenmeyi sevmeli, ona kendini vermeli. Öğrenmenin zahmetlerini yenmeli, içerdği mihnetlere katlanmalı, bunları yorucu, eziyet verici bulmamalı*”⁴³³.

Akıl ve bilgi Ortaçağ müellifi İbn Haldun’un da ihtiyatla bahsettiği bir husustur. Ona göre beşeri diğer mahlûklardan farklı kılan vasıf Allah’ın yalnız onabahsettiği idrak edebilme kabiliyetidir. Müellife göre “*Akıl beşerin kemalinin başlangıç noktası, diğer varlıklara da üstünlük ve şerefının son sınırır*”⁴³⁴.

Bunlardan başka Nizamülmülk’de kaleme aldığı eseri Siyasetnamede akıl ve bilgi konusunu işleyen ilim adamlarından biridir. Eserin de bu konuya şöyle atıflar da bulunmuştur: “*İlahi şevketi ve memleketi olan padişaha ilim yardım eder ve iki cihanın saadetini bulur. Çünkü ilimsiz hiçbir iş yapamaz ve cahilliğe razı olmaz*”⁴³⁵. Yine o, “*büyük fenalık isteyenlerden gam çekmeyecek ve endişe duymayacak kadar akıllı olmalıdır*”⁴³⁶ der.

Sultan Baybars’ın akıllı ve bilgili bir tabiata sahip olduğuna dair birçok delil vardır. Zira bu durum şiirlere dahi yansımıştır. Bir çalışmadan aktarılan şiirde Sultan Baybars’dan şöyle bahsedilmektedir:

“O,öyle bir meliktir ki bilime ve bilginlere sevgisi vardır.

Bilim için bir medrese inşa etti. Irak ve Suriye ona hasretle baktı.

⁴³¹Yusuf Has Hacib, b.2713.

⁴³² Genç, *a.g.e.*, s.47.

⁴³³ Fârâbî, (2012). *El-Medinetü’l –Fazıla*, (çev: Ahmet Arslan), İstanbul: Divan Kitapçılık, s.104-105.

⁴³⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.II., s.765.

⁴³⁵ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.40.

⁴³⁶ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.51.

Hiçbir zaman Nizamiye Medresesi'nden bahsetme. Bu kurum, bir başkasıyla karşılaştırılmaz.

Bu medreseyi inşa ettiği zaman bütün diğer kiliseler sarsıldı⁴³⁷."

4.2.2. Cesaret ve kahramanlık

Yusuf Has Hacib'e göre iyi bir hükümdar da bulunması gereken bir diğer vasıf **cesaret ve kahramanlıktır**. "*Hükümdar cesur(alp), yiğit, güçlü ve katı yürekli olmalıdır. Zira hükümdar, ancak yüreklilik ve cesaret ile düşmanlara karşı durabilir*"⁴³⁸.

Cesaret ve kahramanlık Batı düşünürlerinden Platon tarafından da dikkate alınmış ve eserinde devlet bekçisi olacak bir kimsenin düşmanı sezebilmek için keskin duyuya, sezer sezmez kovalayabilmek için çevikliğe ve yakalayınca da boğuşmak için güce sahip olması gerektiğini vurgulamıştır⁴³⁹.

Fârâbî'de ideal yöneticinin yapması gereken bir konuda korku ve zaaf göstermeksizin cesur bir şekilde onu gerçekleştirmesin zaruriyetini ifade etmiştir⁴⁴⁰.

Cesaret ve kahramanlık Sultan Baybars'ın tabiatında belki de en dikkat çekici vasıftır. Cesareti ve kahramanlığı ile yıllardır süre gelen Moğol ve Haçlı zulümlerine son vererek Türk İslam aleminin gözyaşlarını dindirmiştir. O, Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyûbî'den sonra, Doğu'da kurulan Haçlı devletine karşı mücadele veren en büyük sultan olarak tarihe adını altın harflerle yazmıştır. Her savaşta korkusuzluğu ve cevvaliği ile nam salmıştır. Diğer bütün İslam devletleri arasında yalnız Mısır'ın Moğol istilasının yıkıcı sonuçlarından korunmuş olması O'nun şahsi liyakati sayesinde olmuştur⁴⁴¹. 17 yıllık saltanatına birçok harekât, askeri sefer, kuşatma sığdırmıştır. Olağanüstü bir enerjiye sahip olmasının yanı

⁴³⁷ İnci Koçak, (1991). Arap Kaynaklarında Türk Memluk Sultanı Baybars, *X.Türk Tarih Kongresi*, C.III., Ankara, s.1108.

⁴³⁸ Yusuf Has Hacib, b.1961.

⁴³⁹ Platon, (2009). *Devlet*, (çev: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.62-63.

⁴⁴⁰ Fârâbî, *a.g.e.*, s.105.

⁴⁴¹ Brockelmann, *a.g.e.*, s.128.

sıra, en şiddetli sporları yaparak sürdürdüğü bir fiziki dayanıklılığa sahipti. En kötü hava şartları dahi onu çalışmaktan geri koyamazdı. Karın içinde ya da aşırı sıcaklarda uzun mesafeleri kat ettiği olurdu⁴⁴².

Sultan Baybars'ın cesareti ve kahramanlığı askeri başarılarıyla taçlanmıştı. 17 yıllık saltanat devresinde Sultan Baybars, Haçlıları sahilde az sayıda şehre; Akka, Sur, Trablus kalelerine sıkıştırmıştır⁴⁴³.

Cesareti ve kahramanlığı batılı yazarlarca da yadsınmayan Sultan Baybars'ın başarılarından Runciman'ın eserinde şöyle bahsedilmektedir: *"Frankların tamamıyla ortadan kaldırılmalarını göremedi ama bunun kaçınılmaz hale gelmesini o sağlamıştı"*⁴⁴⁴.

4.2.3. Erdemlilik

Yusuf Has Hacib, hükümdar olan bir kimse de görmek istediği bir başka özellik de **erdemli** olmaktır. Erdem; ahlaki özelliği iyilikçilik, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk, cömertlik gibi niteliklerin genel adıdır. Türkler erdem kelimesini fazilet anlamında kullanmışlardır⁴⁴⁵.

Müellif'in eserinde hükümdarın erdem sahibi olması gerektiği şu kayıtlarda geçmektedir:

*"İl ve şehirleri idare, sulh ve sükûneti temin etmek için, hükümdarın iyi tabiat ve binlerce fazilet sahibi olması lazımdır. O, **güler yüzlü, tatlı sözlü, yumuşak huylu** olmalı ve bütün hareketlerin de bunlara mütenasip bulunmalıdır. Her türlü fazileti tam olarak elde etmeli; uygunsuz ve olmayacak şeylerde uzak durmalıdır. Dünya hakimine binlerce fazilet lazımdır; dünya hakimi bu faziletler ile cihanı elde ederler"*⁴⁴⁶. Beyitlerden de anlaşıldığı üzere hükümdar, güneş gibi yararlı olabilmek için erdem sahibi olmalıdır. Erdem insanı diğer canlılardan ayıran, ona insani

⁴⁴² Andre Clot, (1996). *Kölelerin İmparatorluğu Memluklerin Mısır'ı(1250-1517)*,(çev: Turhan Ilgaz), Ankara: Epsilon Yayıncılık, s.578.

⁴⁴³ Ebu'l Ferec, *a.g.e.*, s.178.

⁴⁴⁴ Demirkent, *a.g.e.*, s.243; Runciman, *a.g.e.*, s.296.

⁴⁴⁵ Genç, *a.g.e.*, s.48.

⁴⁴⁶ Yusuf Has Hacib, b.1981,2072,2073,2074

vasıflar kazandıran en önemli niteliklerden biridir. Öncelikle ülkesine bilahare cihana hakim olma amacı güden her hükümdarın hakimiyet kurabilmek ve hükümdarlık yapabilmek için erdemli olması zaruridir. Hükümdarın erdem sahibi olması, Türk tarihi boyunca geleneksel olarak Türk devlet telakkisinde görülen bir husustur. Bu nitelikleri bünyesinde taşıyan bir hükümdar halk tarafından da sevilir ve hükümranlığı devam eder.

Türklerin hükümdarlarında görmek istedikleri erdemlerin başında **cömertlik** gelmektedir. Müellif'e göre *"beylercömert olurlarsa adları dünyaya yayılır; bunların nam ve şöhretleri ile dünya korunur. Beyler cömert olursa etrafına çok asker toplanarak ordu olur. Cömert ol; bağışla, yedir ve içir; eğer malın eksilirse tekrar vur al ve eksiklerini tamaml"*⁴⁴⁷. Buradan anlaşıldığı üzere cömertlik sadece nam salmak için değil askeri bakımdan kuvvetli olmak için de gereklidir. Müellif'in cömertlik hakkında ki tespitleri Türk idare anlayışının hükümdara yüklediği en önemli görevin halkı ve etrafındakileri doyurmak olduğunun ifadesidir⁴⁴⁸.

Sultan Baybars'ın cömertlik vasfına sahip olduğuna dair birçok kayıt mevcuttur. Öyle ki kendisine tabi olan meliklere, emirlere ve askerlere karşı cömert davrandığı, onların bağlılığını kazanmaya çalıştığı hemen her kaynakta geçmektedir. Sultan Baybars'ın cömertliğinin belki de en güzel örnekleri İbn Şeddad'ın eserinde görülmektedir. Müellif, Sultan Baybars'ın ilk defa Şam'a teveccüh ettiği zaman kumandanlara beş bin dinardan beş yüz dinara kadar ihsanda bulunduğunu ve daha aşağı rütbedeki zabıtlere her kış kürkleri ve kıymetli, güzel emtia verdiğini, her yılbaşında bunların her birine müzeyyen kılıçlar ve altın kuşaklar, altın işlemeli kalpaklar, altın işlemeli şallar ve at verdiğini kaydeder. Ayrıca kumandanlarından birinin borcu olduğunu duyduğunda onu borcundan kurtardığını, birkaç defa Emir Seyfeddin Kalavun al-Elfi'nin borçlarını ödediğini söyler⁴⁴⁹.

⁴⁴⁷ Yusuf Has Hacib, b.2050,2051,2053.

⁴⁴⁸ Genç, *a.g.e.*, s.40.

⁴⁴⁹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.142.

Sultan Baybars her yıl kış gelmeden emirlere, askerlere kışlık elbise, at, kılıç dağıtırdı. Atı zayı olan askere hemen at verilirdi. Atı ölen askere 50 dinar, katırı ölene 40 dinar verirdi⁴⁵⁰.

Sultan'ın özel divanından (divan el-hassından) yapılan harcamaların kayıtları da Baybars'ın cömertliğinin en açık ifadesidir. Maaşlar, saraydaki müstahdemler, fakirler için yılda 170.000 dinar harcanıyordu. Sultan, Ramazan ayında her gün 5000 kişiye yemek verirdi. Her yıl gizlice 600 kişiyi giydirdi. Açıktan giydirdiği, kumaş verdiği, ekmek verdiği kişilerin had ve hesabı yoktur⁴⁵¹.

Cömertlik ile ilgili hükümdar da bulunması gereken bir başka erdem **tok gözlü** olmaktır. Müellif'in "*bey tok gözlü olmalı, gözü aç adam hiçbir şey ile doymaz gözü aç olana bütün dünya nimeti kâfi gelmez. Aç gözlülük ilacı ve devası bulunmayan bir hastalıktır; onu, bütün dünya kâhinleri bir araya gelse yine tedavi edemezler. Aç gözlü adamı mal doyurmaz*"⁴⁵² tespitleri Türk anlayışını çok güzel yansıtmaktadır.

Sultan Baybars, dünya nimetlerine tamah etmeyen, az ile yetinmekten gocunmayan bir devlet adamı idi. Hülagu'nun idaresinden kaçan Araplar, Türkmenler, Moğollar Sultan Baybars'a sığınmıştır. Ağustos 1264'de Tatarlardan(Moğollar)bir grubun sığınmak istediğine dair Şam'dan haberler geldi. Sultan sığınanların bir kısmının samimiyetinden şüphelendiği için emirlerini topladı ve onlarla meseleyi konuştu. Bilahare, Sultan emirlere: "*bana bir at yeter, bütün biriktirdiğim sizler için isteyen istediği atı, deveyi alsın. Gelenler de samimi iseler onlara da aynı şeyleri veririm*"⁴⁵³ demesi mal biriktirmeyi sevmeyen, tok gözlü bir hükümdar olduğunun delaletidir.

Türk devlet telakkisinin hükümdar da görmek istediği bir başka erdem de **iyi tabiatlı** ve **dürüst** olmasıdır. Batılı bir yazar, Sultan Baybars'ın iyi bir hükümdar olmasının ardında yatan nedeni çok iyi bir şekilde özetler. Ona göre Sultan

⁴⁵⁰ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.142; Şeşen, *Sultan Baybars*,s.78.

⁴⁵¹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.252.

⁴⁵² Yusuf Has Hacib, b.2000,2001,2002,2003,2004.

⁴⁵³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.175.

Baybars, kişisel yetenekleri sayesinde ve bilhassa da hiçbir ahlaki kuruntusu olmadığı için hızla yükselip hiyerarşisinin en tepelerine doğru tırmanmıştır⁴⁵⁴.

İbn Haldun'da iyi tabiatlı bir kimsenin herkesi idare etmeyi hak ettiğini savunmaktadır. Ona göre “*İyi hasletler, asabiyet mevcut olan şahıslarda mülkün de mevcut olduğuna şahitlik eder. Asabiyet sahipleri, birçok milletlere ve bölgelere boyun eğdiren kimseler, hayır hususunda yarışmakta ve hayırlı hasletler olan mertlik, affetme, misafirperverlik, çaresizleri gözetme, zorluklara karşı sabırlı olma, şeriata hürmet etme, büyüklere saygı gösterme, zavallılara karşı alçakgönüllü davranma, gaddarlıktan, hilekârlıktan, kalleşlikten kaçınma gibi hususlarda birbirleriyle yarışmaktalar*”⁴⁵⁵.

Türklerin erdem saydıkları dolayısıyla hükümdarda görmeyi arzu ettikleri nitelikler arasında **sakin tabiatlı, alçakgönüllü, merhametli ve affedici** olma gibi özellikler de vardır⁴⁵⁶.

Fârâbî'de eserinde “*ideal bir yöneticinin tabiatı gereği doğruluğu ve doğru insanları sevmesi, yalandan ve yalancıdan nefret etmesi*” gerektiğinden bahsetmiştir⁴⁵⁷. Bu cümleden olarak devlet başkanı olacak bir kimsede bulunması lazım gelen vasıfları söyleyen hemen her müellif aynı noktalara temas etmiştir.

Sultan Baybars hakkında kaydedilen birçok örnek onun merhamet sahibi bir idareci olduğunu göstermektedir. Bahri Memlûklerin zulümlerinden muzdarip olan Mısır halkı Sultan Baybars zamanında da yine aynı şeylerin tekrarlanacağından endişe etmişlerse de Sultan Baybars, kısa sürede onların endişelerinin yersiz olduğunu kanıtlayarak makamına layık bir devlet adamı olduğunu göstermiştir. Öyle ki tahta geçtiğinde hapisteki suçluları affetmiş, tutuklu askerleri de serbest bırakarak gönüllerini almıştır⁴⁵⁸. O, Eyyûbî hanedanının büyük ve küçüklerini izaz

⁴⁵⁴ Maalouf, *a.g.e.*, s.228.

⁴⁵⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.I., s.356.

⁴⁵⁶ Yusuf Has Hacib, b.2049,2072,2073,2115,2116,2121.

⁴⁵⁷ Fârâbî, *a.g.e.*, s.104-105.

⁴⁵⁸ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.43.

etmekte hiçbir ihmal göstermemiş idi. Eyyûbîler'in hepsine ayrı ayrı hürmet ve sahabet göstermiş ve bunların köle ve cariyelerini de görmüş ve gözetmiştir⁴⁵⁹.

Bir rivayete göre Selçuklular'ın Mısır sultanı Baybars'a temayülleri dolayısıyla Anadolu'ya giren Abaga Han'ın Erzurum ile Kayseri arasında öldürdüğü insanların sayısı 200.000-500.000 kişiye baliğ olmuştu. Esir edilen Anadolu Türklerini götürürken Bayburt'da Abaga'nın karşısına çıkan bir ihtiyar aman isteyerek Han'ın huzuruna çıkmış ve ona *"Düşmanın (Baybars)memleketine girdi; fakat senin tebaana dokunmadı. Sen düşmana kastederken kendi riayetine katl, yağma ve memleketlerini harap ettin"*⁴⁶⁰ demiştir.

Saltanatı sırasında Haçlılarla mücadele eden Sultan Baybars, Safed kalesini teslim aldıktan sonra emirlerine: *"Eğer sizlerden bazılarına sert davrandımsa özür dilerim. Sadece, bu büyük zafere sizi teşvik etmek için yaptım. Şimdi helalleşelim"*⁴⁶¹ diyecek kadar erdemli bir yöneticidir.

Sultan Baybars Kayseri'ye geldiği sırada halktan kimseye dokunmadığı gibi, yağmagerlik de etmemiş, ordusuna mensup askerler de her şeyi bedeli mukabilinde satın almıştır. Zira Sultan Baybars *"Ben bu memlekete harap etmek için gelmedim. Sultanını Tatarların esaretinden kurtarmak için geldim"*⁴⁶² demiştir.

Yönetme yetkisini ele aldıktan sonra Sultan Baybars bağlılık yemini için mektuplar yazarak bunları naibler ve beylere göndermiştir. Ancak Dimaşk naibi Sencer el-Halebî bu bağlılığa aykırı tutumlar sergileyerek kendini sultan ilan etmiştir. Bilahare Sultan Baybars ordusunu Kahire'den Dimaşk'a sevk etmiş ve Sencer'e galebe çalmıştır. Yakalanıp Kahire'ye gönderilen Alemeddin Sencer el-Halebî Kahire'de Sultan Baybars'ın affına nail olmuştur⁴⁶³.

Yusuf Has Hacib'e göre Türk idare anlayışının hükümdar da görmek istediği önemli özellikler arasında **sabırlı** ve **sakin olma** ile bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak **ihtiyatlı** bulunmak da yer almaktadır. Bu hususu şu sözleriyle ortaya koyar:

⁴⁵⁹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.139.

⁴⁶⁰ Osman Turan, (2009). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.488.

⁴⁶¹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.115.

⁴⁶² Ebu'l-Ferec, *a.g.e.*, s.599.

⁴⁶³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.28.

*“Bey çok ihtiyatlı, çok da uyanık olmalı, memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir; biri-ihtiyatlık, biri-kanundur. Hangi bey ihtiyatlı ise o, memleketini muhafaza eder, ihtiyatlılık beylerin ülkesini genişletir; ihmalkârlık ise beyliğin temelini göz göre göre sarsar”*⁴⁶⁴. Bu cümleden olarak devlet işlerinde gafil olmak hâkimiyetin ve beyliğin de sonunu getirirdi.

Nizamülmülk’de aceleciliğin kudretlilerin değil zayıfların işi olduğunu söyler. Ona göre *“Yönetici bir şey işittiğinde veya bir şeyden şüphelendiğinde hakikati anlayınca yalanı doğrudan ayırmaya kadar bu hususta yavaş olmalıdır”*⁴⁶⁵ der.

Birçok meziyeti şahsında toplayan Sultan Baybars ihmalkârlığa asla tahammül edemez, işlerinde tedbiri elden bırakmazdı. En cüretli hareketlerinde bile daima hesaplı ve ihtiyatlı hareket eder ve en küçük tedbirleri bile almakta ihmal göstermezdi. Öyle ki devlet idaresinde her türlü işlerini sıkı bir mürakebe altında bulundurur, en çok itimadını kazanmış adamlarını bile kontrol ederdi⁴⁶⁶.

En tehlikeli düşmanı olarak gördüğü İlhanlıları kontrol altına alabilmek adına onlara karşı çok kuvvetli bir istihbarat teşkilatı kurmuştu. Hülagu’nun idaresinde, Anadolu’da Ermeniler, Frenkler arasına gönderdiği casuslar aracılığıyla düşmanlar hakkında devamlı haberler almıştır⁴⁶⁷. Sultan Baybars, bu görevde yer alan kişilerin herhangi bir suistimalde bulunmalarına mani olmak gayesiyle bunları da kontrol eden ikinci bir casus teşkilatı daha kurmuştur. Böylece O, üst kademedeki görevliden en ücra köydeki çobana kadar bütün tebaasını kontrol altında tutmuştur⁴⁶⁸.

Çok yakını olan bir avuç insana haber vererek hep gezilere çıkar nereden olduğundan nereye gittiğinden kimsenin haberi olmazdı. Kahire’de uzun süren toplantılar yapacağı yolunda haberler çıkartır ancak kimseye fark ettirmemek için küçük bir topluluk ile Filistin ya da Suriye yollarına koyulurdu⁴⁶⁹. Yine Bağdat’da

⁴⁶⁴Yusuf Has Hacib, b.2014,2015,2016,2021.

⁴⁶⁵ Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.93.

⁴⁶⁶ Fuad Köprülü, (1961). Baybars I, *İA*, C.II., İstanbul, s.360.

⁴⁶⁷ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.167.

⁴⁶⁸ Özbek, *a.g.e.*, s.129.

⁴⁶⁹ Clot, *a.g.e.*, s.49.

Harun Reşid'in yaptığı gibi, Sultan Baybars'da geceleri kıyafet değiştirerek Kahire sokaklarını dolaşır, halkın şikâyetlerini dinlerdi.

Yusuf Has Hacib'e göre iyi bir hükümdarda bulunması gereken özellikler bunlarla da sınırlı değildir. Bunların yanı sıra *“İyi bir hükümdar içki içmemeli, fesatlık yapmamalı. Zira bu iki hareket yüzünden nihayetinde ikbâl elden gider. Dünya beyleri şarabın tadına alıştırlarsa, memleketin ve halkın bundan çekeceği zahmet çok acı olur. Dünyaya sahip olan vaktini kumara verirse, memleketini bozar”*⁴⁷⁰. Bu husus Fârâbî'nin eserinde de *“İdeal yöneticinin yemek içmek ve cinsel zevklerin peşinden koşmayan onları arzulamayan biri olması, kumardan kaçınması, gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi amaçlı şeylerin onun nazarında değersiz şeyler olması”* tespitiyle geçmektedir⁴⁷¹.

Sultan Baybars bütün hayatı boyunca hiçbir zaman şarap içmemiş, hükümdar olduğu vakit kölelerinin üzerlerinde bulunanlardan, kölelerine hiçbir nevi içki içmeğe meydan vermeyeceklerine dair imza almıştır⁴⁷². Samimi bir Müslüman olan Sultan Baybars devlet hazinesine büyük bir katkısı olmasına rağmen alkollü içki satışını yasaklamıştır⁴⁷³. Zevk ü sefa halinde yaşamaktan haz almayan Sultan Baybars eğlence meclislerini de sevmezdi. Nitekim Anadolu seferi sırasında Kayseri'de Selçuklu tahtına oturan Sultan Baybars'ı eğlendirmek isteyen Selçuklu ricali, çalgıcı ve rakkaslar getirmişlerdi. Onların bu hareketine öfkelenen Sultan Baybars *“Ben buraya eğlenceye gelmedim. Burası eğlence makamı değildir. Gidin başkasını eğlendirin”* diyerek rakkasları huzurundan kovmuştur⁴⁷⁴.

Eğlence, sefahat hırslarından tamamen uzak bir hükümdar öyle ki, bütün hayatında değil eğlenmek dinlenme ihtiyacı bile duymamış, boş vakitlerinde yalnız av eğlenceleri ve çevgan oyunu gibi silahşörlük ve binicilik idmanları ile haşır neşir olmuştur⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ Yusuf Has Hacib, b.2091,2092,2093.

⁴⁷¹ Fârâbî, *a.g.e.*, s.105.

⁴⁷² İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s.142-143.

⁴⁷³ Özbek, *a.g.e.*, s.132.

⁴⁷⁴ Özbek, *a.g.e.*, s.132.

⁴⁷⁵ Köprülü, *a.g.m.*, s.360; Özbek, *a.g.e.*, s.132.

Yusuf Has Hacib'in hükümdarda aradığı bir başka vasıf da **takva sahibi** olmasıdır⁴⁷⁶. Müellifin bu husustaki kayıtları şöyledir: *“Bey takva sahibi ve temiz olmalıdır; aslı temiz olan daima temizlik ister. Takva sahibi, hataya düşmemek için, daima titiz davranır; böyle titiz hareket eden beyler doğru iş görürler. Eğer bey takva sahibi ve temiz olmazsa, hiçbir vakit temiz ve isabetli hareket edemez”*⁴⁷⁷.

Sultan Baybars beş vakit namazını kılan, muharebelerde dahi kulluk borcunu yerine getiren inanmış bir Müslüman idi. Kölelerine ve hizmetinde bulunanlara dahi namazlarını kıldirtırdı ve kölelerinin hepsine Kur'an talimi için hocalar ve namaz kıldirmek için imamlar tayin etmiş ve bunların uygunsuz bir hareketlerinin bulunmaması için üzerlerine gözcüler koymuştur⁴⁷⁸. Aynı zamanda kendisinin de devlet başkanlığında ve özel hayatında İslam kaidelerine uygun davranmaya çalışan bir sultan olduğu bilinmektedir.

4.2.4. Adil olma

Bunlardan başka hükümdar da bulunması gereken en önemli özelliklerden biri **adil olması** ve bununla ilgili olarak **iyi kanunlar** koyarak halkı adaletle idare etmesidir. Yusuf Has Hacib'e göre hükümdarın esas görevlerinden bir halkı yönetmektir. Eserde hükümdar Kün-Toğdı vezir Ay-Toldı'ya beyin kanunu tevzi etmekle mükellef olduğunu şu sözlerle anlatır: *“Ben işleri bıçak gibi keser, atarım; hak arayan kimsenin işini uzatmam. İster oğlum, ister yakınım veya hısımım olsun; ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken, hiç biri beni farklı bulmaz.”*⁴⁷⁹ “Bu beyliği, halkı yönetmenin en önemli aracı ise kanundur. Kanun ile halkı yönetmede varılması gereken tek amaç ise adaletli olmalıdır. Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir bunlardan biri kanun'dur (diğeri ihtiyatlılık). Hangi bey memleketini kanun ile yönetmişse o memleketini tanzim etmiş ve gününü aydınlatmıştır. Zulüm yanan ateştir, yaklaşanı yakar; kanun-sudur; akarsa, nimet yetişir. Uzun müddet hüküm sürmenin yolu doğru kanunlardan geçer. Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer; zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur. Beyler kanunu tatbik ederlerse, beylik

⁴⁷⁶ Yusuf Has Hacib, b.1985.

⁴⁷⁷ Yusuf Haas Hacib, b.1985-1987.

⁴⁷⁸ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.142-143.

⁴⁷⁹ Yusuf Has Hacib, b. 811.817.818.

*bozulmaz ve uzun müddet ayakta durur*⁴⁸⁰. *Kanunlara riayet eden doğru bey gerçekten bir saadettir*⁴⁸¹.

Fârâbî’de “İdeal yöneticinin tabiatı gereği adaleti ve adil kişileri sevmesini, adil olmaya, adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu yapmada, gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamasını” vurgulamaktadır⁴⁸². Nizamülmük ise hükümdarın adalet vasfını şöyle anlatmaktadır: “*Padişah insaflı ve adil olunca, reayanın işi hep sükûn olur*”⁴⁸³. “*Padişah adil ve uyanık olmalı, işleri araştırmalı, geçmiştekilerin adalet ve törelerini sorup soruşturmalıdır*”⁴⁸⁴.

Sultan Baybars, işlerin adalet ile yapılmasına büyük bir ehemmiyet verir, çok defa kadı meclislerine teşrif eder, mahkeme karşısında büyük, küçük herkesin eşit muamele görmesine dikkat ederdi⁴⁸⁵. Onun zamanında büyük kumandanlar en ufak bir kimseye hatta Yahudilere ve Hristiyanlara tecavüzde bulunmazlardı. Herhangi bir Yahudi veyahut Hristiyan ahalinin en küçüklerinden biri hükümetteki kimselerin birinden bir davada bulunacak olursa onların muhakemelerine bakılır ve hak ihkak edilirdi. Her yılbaşında ve Recep, Ramazan, Zilhicce’de mahpusların cetvellerini ister ve bunların bir kısmını bağışlardı⁴⁸⁶. Bu hususta Aksarayi’nin güzel bir kaydı mevcuttur. Sultan Baybars “*Moğol ordusunun ardından (1277) Kayseri’ye gelerek saltanat tahtına oturdu. Sayısız ordusuyla 10 gün burada kaldı. O sırada yollar kesilmiş olduğu için tahıl fiyatı öyle yükseldi ki bir mud*⁴⁸⁷ *tahıl 40 bin dirheme bulunamaz oldu. Tahıl bulunamadığı için bir men*⁴⁸⁸ *kuru üzümü 10 dirheme satın alıp, dört ayaklı hayvanların yem ihtiyacı için kullandılar. O durumda Baybars, tahıl ambarlarını açmalarına, hiçbir yaratığa, halkın yiyeceğine veya hayvan yemine en koymasına izin vermedi*”⁴⁸⁹. Sorumlu ve adil devlet adamının sembolleşen bir numunesi olmasını sağlayan bu çeşit olaylar pek çoktur.

⁴⁸⁰Yusuf Has Hacib, b.2017, 2032.2033,2034,2036.

⁴⁸¹Yusuf Has Hacib, b.3461.

⁴⁸²Fârâbî, *a.g.e.*, s.105.

⁴⁸³Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.33.

⁴⁸⁴Nizamülmülk, *a.g.e.*, s.113.

⁴⁸⁵Köprülü, *a.g.m.*, s.361.

⁴⁸⁶İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.125.

⁴⁸⁷Yörelere göre değişen hacim ölçüsü. Genellikle 72,5-135 litre arasında değişir.

⁴⁸⁸833 gramlık ağırlık ölçüsü.

⁴⁸⁹Aksarayi., s.88.

Zilhiccenin 23.Pazartesi günü haklarına tecavüz vaki olan kimselerin haklarını ihkak için Sultan Baybars Kahire'de Taht el-Kal'a'da ki Darü'l-Adl'e geldi ve haklarına tecavüz vaki olan kimselerin haklarını istemeleri için kâğıtlar yazıldı ve bu kâğıtlar camilerin minberlerinde okundu. Bilahare sokaklarda yüksek ses ile münadiler nida ettiler ve Sultan Baybars'ın huzurunda birçok davalar görüldü⁴⁹⁰.

Bir defasında ordu sefer halinde iken bir Müslümanların ekili arazisine zarar veren birkaç Memlûk askerinin burnunu kestirmiştir⁴⁹¹. Sultan Baybars bununla, korumaya söz verdiği tebaasına kendi askerlerinin dahi zarar vermesinin affedilemez bir şey olduğunu anlatmak istemiştir.

Aynı zamanda O, ülkeyi teftiş amacı ile zaman zaman ava çıkar, gizlice halkla konuşur, şikâyetlerini dinlerdi. Yine bir gün bu amaçla ava çıktı. Garbiye vilayeti vali İbn el-Hümmam'dan şikâyetçi oldular. Onun ve vergi memuru İbn Mahluf adlı kıptın halka zulmettiğini söylediler. Bunun üzerine sultan meseleyi araştırdı. Suçlu olan ve Hz.Peygamber'e kötü sözler sarf eden İbn Mahluf'u idam ettirdi, valiyi görevinden azletti⁴⁹². Zimmetine para geçiren İbn el-Burî adlı bir memurun teşhirini emretti. 4 Kasım 1263'de Kahire'de kaldı. O yılı Darü'l-Adl'de oturumlar yaparak açtı. Bu arada Nasıreddin b.Nasır adlı biri kendi mülkiyetinde olan biri bostanın ikta sahipleri tarafından Aybek zamanında alındığını söyledi ve bostanın sahibi olduğuna dair senedi gösterdi. Sultan bostanın şikâyetçiye iadesini emretti⁴⁹³.

Sultan Baybars'da birçok güçlü Türk hükümdarı gibi şeyhlere karşı hürmet beslerdi. Kahire'de bulunan Şeyh Hızır b.Ebi Bekr b.Musa el-Adevi el-Mihrani'yi şeyh edinmiş, bazı seferlerde onu yanında götürmüş ve ganimetlerden ona da pay ayırmıştı. Ancak zamanla çok şımaran şeyh ve müritler Kudüs'deki Kıyame Kilisesini yağmalamışlar, papazını boğazlamışlar. En sonunda sultana ve memlûklarına dil uzatmaya başlamışlar. Bunun üzerine sultan bunların

⁴⁹⁰ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.22.

⁴⁹¹ Özbek, *a.g.e.*, s.131-132.

⁴⁹² Şeşen, *Sultan Baybars*, s.44.

⁴⁹³ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.53.

hareketlerini incelemiş ve şikâyetlerin yersiz olmadığını anlayınca şeyh Hızır ile müritlerini tutuklatarak hapse attırmıştır⁴⁹⁴.

Çalışmalarını Mısır tarihi üzerinde yoğunlaştıran bir Arap tarihçisi olan el-Makrizi (1364-1442)'den yapılan bir aktarmada Sultan Baybars *adil bir hükümdar* olarak nitelendirilmektedir⁴⁹⁵.

Sultan Baybars'ın adaleti hakkında verilen bu örnekler Montesquieu'nun "*Türkiye'de tebaanın servetine, hayatına, haysiyetine kimse aldırış etmez. Anlaşmazlıklar çabucak karar bağlanır. Şöyle ki, paşa davacıları dinler sonra falakaya yatırır, herifleri bir ala döver ve böylece davayı neticelendirir*" tespitine güzel bir yanıt teşkil eder. Kültür devamlılığını anlatan bu tespit Sultan Baybars'ın kendi devlet ve medeniyet sürecinde şekillenen bir hükümdar olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. Bir Komutan Olarak Baybars

Türkler, ordu-millet olma niteliğini hemen bütün tarihleri boyunca devam ettirmişlerdir. Bu yüzden de eski Türk siyasi kuruluşlarının asıl karakteri askeri olmuştur⁴⁹⁶. Malum olduğu üzere umumiyetle bütün Türklerde orduyu sevk ve idare işine "sü başlamak" deniliyordu ki, kumandan anlamındaki Sübaşı bununla ilgilidir⁴⁹⁷. Yusuf Has Hacib devlet için iki unsuru dikkate alır ki bunlardan biri vezirlik diğeri ise ordu komutanlığıdır. Bunlardan "*Vezir kalem tutar iken komutan kılıç tutar*"⁴⁹⁸. Osmanlı'daki seyfiye ve kalemiye sınıflarının Türkler'deki yazılı ifadelerden birisini Yusuf Has Hacib' de buluyoruz⁴⁹⁹.

İbn Haldun, "*Kılıç ve kalemi devlet başkanının hâkimiyeti hususunda istifade edeceği iki vasıta* olarak görmektedir. Ona göre *hanedan mensupları, hâkimiyetlerini kurma ve yerleştirme safhasında kalemde çok kılıca ihtiyaç*

⁴⁹⁴ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.76.

⁴⁹⁵ Koçak, *a.g.m.*, s.1110.

⁴⁹⁶ Genç, *a.g.e.*, s.193.

⁴⁹⁷ Genç, *a.g.e.*, s.203.

⁴⁹⁸ Yusuf Has Hacib, b.2418.

⁴⁹⁹ Sarıca, *a.g.m.*, s.90.

*duyarlar*⁵⁰⁰.Buradan da anlaşılacağı üzere hükümdar sadece idari işlerden değil aynı zamanda askeri hususlardan da sorumludur. Öyle ki o, yapılacak askeri harekâtın mahiyetine göre bizzat ordu komutanlığını yürütür.

Kutadgu Bilig’de hükümdar Kün-Toğdı’nın veziri Ögdülmiş’e ordu komutanının nasıl olması gerektiğini sorması üzerine Ögdülmiş’in verdiği cevaplardan bir Türk komutanı profili çıkmaktadır. Müellif’in bu konudaki fikirleri de, şüphesiz, Türk devletlerinin hakim telakkisini yansıtmaktadır.

Yusuf Has Hacib’e göre “*Orduyu kumanda, askeri idare etmek ve düşmanı bozguna uğratmak çok büyük bir iştir. Bundan dolayı bu görevde bulunacak bir kimsenin seçkin olması ve çok çevik, sert, tecrübeli olması lazım gelir*”⁵⁰¹.

Sultan Baybars yalnız dâhili asayiş değil, hudutların muhafazasını ve imparatorluğun himayesini de te’min için, kuvvetli ve muntazam bir ordu vücuda getiren büyük bir komutan idi⁵⁰². O, elinde kılıcı kendi yazgısı belirleyen meslekten askerin tipik örneğiydi⁵⁰³. Bilhassa kahramanlıklarının efsaneleşerek halk hikâyelerinde konu olması, onun çok benimsenmiş ve seçkin bir komutan olduğunun delaletidir⁵⁰⁴.

İkinci olarak iyi bir komutanın **cesur olması** gerekir. “*Cesur ve göğsü pek olmalıdır; korkan kimse düşmanı görünce, hastalanarak yatağa düşer*”⁵⁰⁵. Komutanda bulunabilecek bir noksanlık astlarına onulmaz derecede yansıyabilir. Cesur, gözünü budaktan sakınmayan komutan astları korkak bile olsa onları iyi bir yönde etkileyebilir. Komutanın tereddüdü, korkaklığı savaş meydanında geri dönüşü olmayan sonuçlara sebebiyet verir.

Olağanüstü bir savaşçıda olan Sultan Baybars’ın cesaretini ispatlayan pek çok örnek mevcuttur. Kaysariyye Kalesi St. Louis tarafından demir sütunlarla takviye

⁵⁰⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, C.I., s.507.

⁵⁰¹ Yusuf Has Hacib, b.2271,2272,2273.

⁵⁰² Köprülü, *a.g.m.*, s.361.

⁵⁰³ Clot, *a.g.e.*, s.31.

⁵⁰⁴ Jean Poul Roux, (2000). *Türklerin Tarihi*, (çev: Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan), İstanbul: Kabalcı Yayınları, s.296; Koçak, *a.g.m.*, s.1116.

⁵⁰⁵ Yusuf Has Hacib, b.2274,2326.

edilmişti. Burası Mavi Kale diye meşhurdu. Çok sağlamdı, etrafı denizlerle çevriliydi. Demir sütunlar sebebiyle lağım açmak mümkün değildi. Hücum ile almaktan başka çare yoktu. Sultan bizzat hücumu katılarak katedralin üzerinden ok attı. Sultan hücumu katedralin üzerinden idare ederek debbabelerin çekilmesine yardım ediyor, açılan gedikleri kontrol ediyordu. Bir gün eline kalkanı alıp bizzat savaştı. Döndüğünde kalkanına oklar saplanmıştı⁵⁰⁶. Safed'in muhasarası esnasında da en ön safhalarda çarpışan Sultan'ın kalkanı atılan oklarla delik deşik olmuştur⁵⁰⁷. Deliciler bir düşman kalesinin bir yerinden gedik açtıkları vakit hiç korkmadan o delikten içeri en evvel kendisi girer ve inkişaf da bulunurdu. Emri altında çalışanları gayrete getirmek için çok defa hayatını tehlikeye atmaktan sakınmamıştır. Bir defasında, Moğollar'ın Bire üzerine saldırıya geçtiklerini haber aldıkları zaman, karşı harekâta geçen Memlûk ordusunun acele olarak Fırat nehrini geçmesi gerekiyordu. Önce Fırat'ı geçmek için köprü yapılmasını emreden fakat daha sonra bu işin zaman alacağını ve bu yüzden Moğolları elinden kaçıracağını anlayan Sultan Baybars, askerlere Fırat'ı yüzerek geçmelerini emretti. Bu işi ilk olarak yanında Emir Seyfeddin Kalavun olduğu halde kendisi yapmıştır. Sultanlarının bizzat Fırat'ı yüzerek geçtiğini gören ve şevke gelen Memlûk askerleri de süratle Fırat'ı geçmişler ve Moğolları bozguna uğratmışlardır⁵⁰⁸.

Hısn el-Ekrad'ın zaptından sonra sıra, çok sarp bir dağın tepesinde kurulmuş olan Akkar kalesinin fethine geldi. Pek çok hükümdar bu kaleye bir şey yapamamıştır. Sultan, Akkar önüne vardığında (1271), arabaların geçmesi için yollar yaptırdı. Arabalarla mancınıkları kalenin yanına taşıttırdı. Saldırı başladı ve Frenkler aman dilediler. Sultan Trablus Kontu V.Bohemond'a şu mektubu gönderdi:“...*Hısn el-Ekrad'dan sonra Akkar kalesini kuşattık. Kuşların zor yuva yaptıkları dağlara mancınıklar taşıdık. Bu mancınıkları taşıırken çok zahmetler çeltik, yağmurlara katlandık. Karıncaların bile kaydıkları sarp yerlere mancınıklar taşıdık... Mektubumuz size, çan yerinin yerine ezan sesinin aldığını müjdeler. Sağ kalan*

⁵⁰⁶ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.108.

⁵⁰⁷ Özbek, *a.g.e.*, s.131.

⁵⁰⁸ Özbek, *a.g.e.*, s.131.

*adamlarınızı serbest bıraktık... Onları size haber götürsünler diye, Trablus halkının başlarına gelecekleri haber versinler diye gönderdik...*⁵⁰⁹

Yine başka bir kaynakta Sultan Baybars, şöyle geçmektedir:

*“Baybars’ın en önemli vasıfları; cesaret, savaşlarda en ön saflarda çarpışmak, dehasıyla güzel planlar yapmaktır”*⁵¹⁰.

İyi bir komutanda bulunması lazım gelen bir diğer vasıf **cömert** olmasıdır. *“Etrafına en seçkin kimselerin toplanması için, ordu başında bulunan insanın çok cömert olması lazımdır. O bütün malını askere dağıtmaktadır. Kendisine bir at, giyim ve silah ayırması kâfidir. Çoluk, çocuk ve karım diye mal toplamamalı veya mülk ve bağ-bahçe edineceğim diye, gümüş yıgmamalıdır. Silah arkadaşlarını yedirip-içirmeli ve giydirip-kuşatmalı; onlara çok at-koşum, köle ve cariye ihsan etmelidir. İşinde muvaffak olması ve gidişinin düzelmesi için cömert olmalı, ihsanlarda bulunmalıdır”*⁵¹¹.

Müellif eserinde hem hükümdar da hem de ordu komutanında cömertliğin gözetilmesini salık vermiştir. Zira her ikisinin de mahiyetindekilere ihsanlarda bulunması, onlara olan inancın artmasına yardımcı olur. Türk hâkimiyet anlayışının asli unsurunu teşkil eden doyurup giydirmek, etrafındakileri müreffeh kılmak bunun için de *“vur, al, dağıt”* felsefesine bağlı kalmak, hükümdar başta olmak üzere Sübaşı’nda da aranacak başlıca özellikler arasında yer alır⁵¹².

Tabiatı gereği cömert olan Sultan Baybars tıpkı Sultan Selahaddin Eyyûbî gibi mal biriktirmeyi sevmez, dünya nimetlerine tamah etmez idi. Nitekim Sultan Baybars kazançlarını etrafına hiç tereddütsüz dağıtacak kadar gönlü bol bir devlet adamı idi. Kendilerinden daimi bir faaliyet ve fedakârlık istediği askerlerini maddi bakımdan, tatmin etmek lüzumunu pekiyi bilen hükümdar, harp ganimetlerinden kendisine hiçbir şey ayırmayarak, hepsini ordusuna taksim ediyor; yararlılıkları

⁵⁰⁹ Şeşen, *Sultan Baybars*, s.132.

⁵¹⁰ Koçak, *a.g.m.*, s.1104.

⁵¹¹ Yusuf Has Hacib, b.2274,2275,2276,2277,2278,2280,2325.

⁵¹² Genç, *a.g.e.*, s.221.

görümlere ayrıca birçok ihsanlarda bulunuyordu. Ölen askerlerinin ailelerini sefaletten korumak için büyük gayret sarf ediyordu⁵¹³.

Bunların yanı sıra iyi bir hükümdar **alçakgönüllü** de olmalıdır. Böylelikle kendisini halka sevdirmede muvaffak olur. “*Alçakgönüllü kimse insanların kalbini kendisine ısındırır; kötü dilli ve hiddetli kimseler insanları kendisinden uzaklaştırırlar. Ordu kumandanı mağrur olursa, düşmanından dayak yer. Mağrur adam ihmalkârlık eder; ihmalkâr adam ya bozulur yahut vakitsiz ölür*”⁵¹⁴. Tabiatı gereği mağrur olan bir komutanın bu eksik yanı onu felakete sürükler. Üstünlük davası güden komutan, mahiyetini ve onların fikirlerini, tecrübelerini dikkate almaz. O, bu kusuru ile kendisiyle birlikte diğerlerini de uçurumun kenarına getirir.

Hem hükümdar hem de komutan olarak dikkate şayan vasıflara sahip olan Sultan Baybars, eşsiz başarılarına rağmen asla mağrurlanmamış, her durumda mütevazılığına muhafaza etmiştir. Bu vasıflarıyla birlikte hafızalarda yer edinmiş, halk hikâyelerine konu olmuştur.

Safed, ele geçirildikten sonra, surların tahkim ve tamiri edilmesini emreden Sultan Baybars, kendisi de taş taşıyarak inşaatta ki işçileri teşvik etmiş ve inşaatın kısa zamanda bitirilmesinde büyük rol oynamıştır⁵¹⁵.

Düşman kalelerinden taş yağdırılırken bu kale etrafına konmuş olan mancınıkların iplerini çeker ve bunlara atılmak üzere taş seçer ve koyardı⁵¹⁶.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Sultan Baybars ne bir hükümdar olarak ne de bir komutan olarak kendisini mahiyetindekilerden ayrı görmemiş, onlar ile iç içe olarak samimiyetini ispat etmiştir. Öyle ki hem İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinde hem de Türk-İslam devletlerinde hükümdarın halk tarafından kabul görmesi için bu gibi niteliklere sahip olması lazım gelirdi. Aksi davranışlar sergileyen bir hükümdar, Tanrı tarafından bahşedilen “kut” tan mahrum kalır ve bunun sonucu olarak hükümranlığı nihayete erer.

⁵¹³ Köprülü, *a.g.m.*, s.361.

⁵¹⁴ Yusuf Has Hacib, b.2274,2294,2295,2296,2297.

⁵¹⁵ Özbek, *a.g.e.*, s.131.

⁵¹⁶ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s.149.

“Ordu komutanı siyaset etmesini bilmeli; ordu işi siyasete bağlı olur. Siyaset tatbik edilirse, ordu başsız kalmaz. Kötülere haşmet ve siyaset, iyilere ise, daima hürmet lazımdır”⁵¹⁷.

Sultan Baybars yapılan hatalara ve düşmanlarına karşı ani öfkelenen bir devlet adamıydı. Ancak içinde bulunduğu döneme bakıldığında bu halet-i ruhiyesi daha iyi anlaşılabilir. Zira pusuda bekleyen Moğollar, Haçlılar, Ermeniler, İsmaililer ve bunların karşısında durmayı kendine görev addeden Sultan Baybars....Üstlendiği sorumluluk çok fazla idi, başarısız olma onun için tahammül edilemez bir durumdu. En asgari sürede gerek diplomasi gerekse savaş ile ülke darboğazdan kurtarılmalıydı. Saltanatı boyunca bu amaç uğruna mücadele vermiş, düşmanlarının üzerine bir kâbus gibi çökmüştür.

Düşmanlarına karşı çoğu kez sert tutumlar takınmıştır. Şam’a girdiğinde Moğollar ile işbirliği ve zulüm yapan Hristiyanlardan intikam aldı. Yıkılan cami ve binalara mukabil onların kiliselerini ve evlerini tahrip etti; Yahudilerin mallarını yağmaladı. Şam Hristiyanlarına, ceza olarak, 150.000 dirhem vergi tarh etti⁵¹⁸.

Moğol ve Haçlılara karşı kuvvetli duruma geçen Sultan Baybars, ordusuyla harekete geçerek Kaysariyye, Yafa, Asruf, Safed, Resule kentlerini fethetti. Bilahare, daha önce Moğollarla işbirliği yapan Çukurova Ermenilerine karşı Kalavun’un kumandasında gönderdiği ordu Ermeni ve müttefiklerini yenilgiye uğrattı⁵¹⁹.

Bu örneklerden de görüldüğü üzere Sultan Baybars düşmanlarının ihanetini affetmeyerek onları cezalandırmaktan geri durmamıştır.

“Nice Frenk (Avrupalı) ve Tatar elçileri onun kapısında özür ve bağışlanma dilediler. Onun, onların ülkesine giden yolu, basılmaktan dümdüz olmuştur. Hâlbuki onların, onun ülkesine giden yoluna hiç ayak basılmamıştır”⁵²⁰.

⁵¹⁷Yusuf Has Hacib, b.2300,2301,2303.

⁵¹⁸ Osman Turan, (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.204.

⁵¹⁹ Sevim-Merçil, *a.g.e.*, s.11.

⁵²⁰ Koçak, *a.g.m.*, s.1109.

Sultan Baybars, aynı zamanda sabırlı ve kararlı bir komutan idi. Verdiği karardan cayması olası değildi. On bin süvarisi ile el-Melik Mansur'dan Mısır'ı yanındaki 600 süvari ile almıştır ki kendisinin bu vakası bile kahramanlığına ve harpteki sabır ve mukavemetine delil olmaya kâfidir⁵²¹.

1264 kışında Moğollar üzerine yaptığı saldırı karşısında zorlanmışsa da ordusuyla yardıma koşmaktan geri durmadı. Hazırlıksız yola çıkan ordu da bir süre sonra hoşnutsuzluklar baş göstermeye başlamış ve hayvanların çoğu telef olmuştur. Sultan Baybars verdiği emirlere itaatsiz davranışlar görünce *“Ben burada yük hayvanı taşımıyorum tek düşüncem İslam'ın müdafaasıdır”* demiştir. Nitekim Bire'ye zamanında yetişemeyeceğinden korkan ve bu telaş içinde hareket eden Sultan Baybars, iki defa atından düşerek yaralanmasına rağmen yine de seferi aksatmadan yoluna devam etmiştir⁵²².

Yine 1268 yılında İlhanlı hükümdarı Abaka'nın barış teklifine karşı verdiği kararından dönmemiştir. Bu barış teklifinde Abaka kendisini överek göklere çıkarırken Sultan Baybars'ı tehdit ederek O'nun Sivas'a gönderilmiş bir memlûk olduğunu hatırlatıyordu⁵²³. Sultan Baybars bu sinir harbi karşısında sarsılmayarak elçiye barış taraftarı olmadığını, sonuna kadar İlhanlılar ile savaşacağını bildirmiştir⁵²⁴.

Yusuf Has Hacib *“Düşmana karşı sefere çıkıp ordusunu yönlendirecek bir komutanın tilki gibi hilekâr olmasını da ister. Komutan hile ve kurnazlık yollarını bilmelidir”*⁵²⁵.

Gerek diplomasi de gerekse savaş meydanlarında keskin bir zekâyâ sahip olan Sultan Baybars, en çıkılmaz durumlarda dahi kendisini kurtarmayı çok iyi bilirdi. O dahi bir stratejik, kurnaz bir yöneticiydi. Zira dezavantajlı durumlarda dahi avantaj elde etme hususunda oldukça başarılıydı. Sultan Baybars'ın muhtemel Moğol saldırısına karşı aldığı tedbirlerden birisi Altınordu Devleti hükümdarı Berke ile dostluk ve ittifak tesis etmektir. Bu ittifak neticesinde Berke'yi Hülagu'ya karşı

⁵²¹ İbn Şeddad, *a.g.e.*, s.149.

⁵²² Özbek, *a.g.e.*, s.84.

⁵²³ İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, s.49; Koprıman, Mısır Memlukleri , s.459.

⁵²⁴ Koprıman, Mısır Memlukleri, s.459.

⁵²⁵ Yusuf Has Hacib, b.2312,2327.

kışkırtan Sultan Baybars, iki Moğol hanedanı arasındaki husumeti körükleyerek sıcak savaş haline getirmiştir. Böylece Hülagu'yu Mısır ve Suriye'den uzak tuttuğu gibi, Memlûk topraklarına kuvvetli bir orduyla saldırmalarını da önlemişti. Hülagu'nun Berke ile Azerbaycan meselesi üzerine savaşması her şeyden önce Sultan Baybars'ın işine yaradı. Bu savaştan istifade ile ordularını hazırlamak ve kalelerini tahkim etmek ile meşgul oldu⁵²⁶.

Bunlardan başka *“iyi bir komutanın ihtiyatlı ve uyanık bulunması gerekir. O, kendisini saksağandan daha ihtiyatlı tutmalı. Harpte kim ihtiyatlı davranırsa, o muvaffak olur. Harpte kim ihtiyatlı ve uyanık bulunursa düşmanı felakete uğratır”*⁵²⁷.

Sultan Baybars, savaş meydanında asla keyfi davranmaz ve tedbiri elden bırakmazdı. Bir sonra ki adımı titizlikle düşünür, ince hesaplarla sonuca varırdı. Saltanatı süresince en büyük düşmanı Moğollar'a Ayn-ı Calut'da galebe çalmışsa da Moğollar her daim pusudaydı. İkinci tehlikeli düşmanı ise Haçlı seferleri sırasında Suriye'nin sahil kısımlarını işgal eden Frenkler idi. Bu sebeple gayet temkinli hareket eden Sultan Baybars, takip ettiği ince siyaset ile mümkün mertebe bu iki düşmanıyla birden harbe girmemeye dikkat göstermiştir⁵²⁸.

Sultan Baybars, Haçlılar üzerine topyekûn bir saldırı düzenlemeden önce onlar tarafından yapılan müteaddit barış teşebbüslerini bazı görüşmelerle uzatarak dikkatlerini başka tarafa çekti ve 1265 yılında saldırıya geçti⁵²⁹.

Aynı zamanda ordusunun en mükemmel silahlar ile teçhizine, daimi talimler ile askerlerinin en iyi şekilde hazırlanmasına ehemmiyet vermiştir. O devrin en mükemmel muhasara aletleri ve harp makineleri Sultan'ın imalathanelerinde yapılmıştı; bunların kullanacak hususi askeri sınıfların yetiştirilmesi Sultan Baybars'ın başlıca uğraşı idi⁵³⁰.

⁵²⁶ Özbek, *a.g.e.*, s.83.

⁵²⁷ Yusuf Has Hacib, b.2313,2353,2358.

⁵²⁸ Özbek, *a.g.e.*, s.79.

⁵²⁹ Koprıman, Mısır Memlukleri , s.464

⁵³⁰ Köprülü, *a.g.m.*, s.361.

Yusuf Has Hacib komutanda bulunması lazım gelen vasıfları söylerken dikkat çekici bazı benzetmeler de yapmıştır:

“Onun yüreği harpte arslan yüreği gibi ve dövüşürken de bileği kaplan pençesi gibi olmalıdır.

O, domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.

Aynı zamanda, kırmızı tilki gibi, hilekâr olmalı; deve aygırı gibi kin ve öç gütmelidir.

Kendisini saksağandan daha ihtiyatlı, tutmalı; gözünü, kaya kuzgunu gibi, uzaklara çevirmelidir.

Arslan gibi, hamiyeti yüksek tutmalı; baykuş gibi, geceleri uykusuz geçirmelidir”⁵³¹.

Sonuç itibariyle, Sultan Baybars, saltanatı boyunca başarılı siyaseti ve mücadelecî ruhu ile büyük bir çıkmaz da olan devletini bilhassa içteki ve dıştaki düşmanlarına karşı canla başla savunmuştur. Saltanatı boyunca yapılan savaşların büyük çoğuna iştirak etmiş ve savaşlarda bizzat ordusunu kumanda etmiştir. Askeri sahaya verdiği önem ve çelikten sağlam azmi ile birçok başarıya imzasını atmıştır. O, askeri faaliyetlerin gelişmesine azami gayret sarf etmiş bu hususta yapılan herhangi bir hataya iltimas göstermemiştir.

⁵³¹Yusuf Has Hacib, b.2310,2311,2312,2313,2314.

5. SONUÇ

Türk düşünce ve siyasi tarihinin klasiği olan Kutadgu Bilig, insan zekâsının yarattığı en derin ve en büyük eserlerden biridir. Zira geçmişten günümüze uzattığı görünmez el, akla işlediği titiz nakış dikkate şayan bir ürün olduğuna delalet eder. Bu çalışma bu eserin yaşayan bir siyasetin teorisini Anadolu ve Mısır-Suriye pratiğinde gösterilen örnekler ile ortaya koymuştur.

Yusuf Has Hacib kaleme aldığı bu eseriyle Prometheus'un yarım bıraktığını ihtiyatla yerine getiriyor. Müellif bizlere bilgi ateşini yani Kutadgu Bilig'i sunuyor. Eser geçmiş ile bugün arasında görünmeyen bir göbek bağı ile süregiden bir sürece bağlı. Onun anlamını canlı tutan ise müellifinin fırtınalar koparan düşünceleri ve inancıdır. Çalışmamız onun yazdıklarının afakîdeğil fiili durumları gösterdiğini anlamamızı sağlamıştır.

Eser, Türk milletinin hafızası yani kendisidir. İnsan tasavvurlarının uçurumlarına, karanlıklarına, dehlizlerine dokunan bu kitap, bilgelik ve adalet üzerine bina edilmiştir. Eser bu hali ile sadece yazıldığı dönemin sorunlarına ve sorularına cevap vermez, çeşitli yönleriyle bugünün sorunlarına ve sorularına da yardım eli uzatma cömertliğinde bulunur.

Kutadgu Bilig, Türk devlet düşüncesinin üzerine kurulu olduğu değerleri ihtiva etmektedir. Müellif, konumuzun esasını teşkil eden hükümdar ve komutan özellikleri hususunda yaptığı tespitler ile bir Türk hükümdarı ve komutanı profili çizmemize büyük ölçüde katkıda bulunur. Tarihi bir devlet adamı ve komutan tipinin gerçekliği Sultan Alâeddin Keykubad, Sultan Selahaddin Eyyûbî ve Sultan Baybars gerçeğinde ortaya çıkmıştır.

Eski Türk devletlerinde gerekse Türk-İslam devletlerinde hükümdar, devlet teşkilatının lideri olmanın yüklediği sorumluluklara maliktir. Onun son derece ağır sorumlulukları layıkıyla yerine getirebilmesi için bazı yüksek vasıflara sahip olması gerekiyordu. Kutadgu Bilig'de de görüldüğü üzere bu vasıfların başında akıllılık ve bilgelik, cesaret, erdemli ve adaletli olma gibi mühim nitelikler gelir. Başta

hükümdar olmak üzere diğer devlet erkânı ve bu arada komutanlar bu tür ahlaki vasıflara sahip olmak ile temayüz eder.

Bunlardan bilgelik gerek toplumsal ve siyasal ahlakta, gerekse bireysel ahlakta önemli rol oynamaktadır. Ancak bu özelliğe sahip olan hükümdar ve komutanlar akıl ile kaynaşmış bilgiyi daima eyleme çevirme eğilimi gösterirler. Bu sayede onlar yakışıksız işlerden uzak durur ve mutluluğa erer.

Cesaret; hükümdar ve komutandan istenen en önemli özelliklerden biridir. Onlar ancak bu vasfa sahip olurlar ise haklara tecavüz edenlerin cesaretini kırarlar. Nitekim bir hükümdar ve komutanın cesareti devlet ve milletin kaderini tayin eden kalemin mürekkebi gibidir. Mürekkebin damlaları kuruduğu takdirde ise devletin bekası büyük bir tehlikeye girer. Selçuklular, Eyyûbîler ve Memlûkler Devletindeki bu analiz hükümdarların bu özelliğini açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Erdem, kaynağını akıldan alan ve akıldan beslenen bir kavramdır. İnsanoğlu için daha yüce yaşam erdemli olmak ile kavuşulabilecek bir haldir. Bireysel çıkarların ön saflarda koştuğu zamanlarda dahi hükümdarlar ve komutanlar erdemli olma ve bunu canı gibi muhafaza etmekle mükelleftirler. Nitekim onlar bu erdem ile kitleleri kendilerine çeker ve onların güvenini temin eder.

Keşmekeş içinde bir dünyadan kurtulmak için hükümdar ve komutanın adil olması her şeyden daha önemlidir. Bu cümleden olarak Türk hâkimiyet telakkisine göre adalet her daim gözetilen bir hazine, ulaşılmak istenen bir hedef olmuştur. Zira adalet bulunduğu yerden bin fersah öteye dahi güneş gibi ışığını yayar. Zulüm de vuku bulunduğu yerden bin fersah öteye kadar olan her yeri karanlığına boğar.

Anadolu ve Mısır-Suriye sahalarında bulunan üç devlet ve hükümdar üzerinden yapılan inceleme Türk Devletlerinin Kutadgu Bilig'de ifadesini bulan devlet felsefesi ve medeni saha planının soyut bir romantizminin ötesinde gerçekleşmiş bir vakıayı Sultan Alâeddin Keykubad, Sultan Selahaddin Eyyûbî ve Sultan Baybars kimliğinde ortaya koymuştur. Bu çalışma Türk devletinin ve devlet adamı tipinin bir ütopya değil değişik zeminlerde gerçekleşebilen bir hakikat olduğunu ortaya koymuştur.

Düşünce ürettiği bir güç ile tarih düşüncesinin hareketlerinin gözlemlendiği bir laboratuardır. Türk devlet felsefe ve düşüncesinin hükümdar ve komutan tipi Kutadgu Bilig ölçeğinde mantıklı bir bilgi halinde bu çalışma ile ortaya konulmuştur.

Sultan Alâeddin Keykubad, Sultan Selahaddin Eyyûbî ve Sultan Baybars... Yusuf Has Hacib'in şuuru ile başlayıp kalemi ile devam eden eserindeki hükümdar ve komutan vasıflarının kendilerinde derin bir anlam bulduğu ölümsüzlüğe kapı aralayan üç tarihi şahsiyet. Var oldukları topluma mutabık olan bu liderler etrafındakilere karşı vazifeleri olduğunu iliklerine kadar hissetmiş ve bu hassasiyet ile kitlelere üstün ahlakın ve gerçeğin emrine amade olmayı yaşayarak göstermişlerdir. Hüküm sürdükleri yıllar boyunca tutum ve davranışlarının, ahlaki vasıflarla, imanla, inançla, şuurla beslendiği aşikârdı. Bu üç lider farklı ülkelerde yaşamalarına, farklı meselelerle uğraşmalarına rağmen Kutadgu Bilig'deki hükümdar ve komutan vasıflarına malik olmada müşterektirler. Çünkü onlar lider olmada hedeflenen maslahatın bu vasıflarla gerçekleşebileceğini hızla idrak etmişler ve buna münasip davranmışlardır. Eğer onlar bu vasıflardan mahrum olsa veyahut bu vasıflarda ihmal gösterse idiler -şüphesiz ki- o zaman beklenenin aksine sonuçlar doğar ve unutulmaya mahkûm edilirlerdi.

Türk tarihinin ve kültürünün yaşayan ve bir sürece dair bir gerçeklik olduğu hükümdar ve komutan tipinin XI. asırdan XIII. asra kadar yapılan incelemeye ortaya çıkmıştır. Kutadgu Bilig'in verdiği malumat ile Türk tarihinin bir kültür ve medeniyetin tarihi olduğu da ortaya çıkmıştır. Sultan Alâeddin Keykubad, Sultan Selahaddin Eyyûbî ve Sultan Baybars, tarihin bu canlı doğasının düşüncesinin harekete geçmiş numuneleri olarak bir hükümdar ve komutan modeli ortaya koymuşlardır. İnceleme bu yönüyle Türk tarihinin saha tasnifine göre incelenmesinin makuliyetini ortaya koyarken diğer yönden Kutadgu Bilig'in yaşayan bir kültürün teorisi olduğu da anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdulla, K. (2012). **Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut**, (aktaran: Ali Duymaz), (1.Baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ağırakça, A. (2012). **Salahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi**, (Sertifika No: 14723), İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ahmed b. M. (1977). **Selçukname**, (haz: Erdoğan Merçil), (1.Baskı), İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Aktan, A. (2003). Sultan Kutuz ve Aynu- Calut Zaferi, **60.Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprman'a Armağan**, Ankara: Berikan Yayınları, 39-59.
- Alptekin, C. (1988). Alaeddin Keykubad, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, VIII., 282-297.
- Aristoteles, (1975). **Politika**, (çev: Mete Tuncay), (1.Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, M. (1986). Kutadgu-Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi, İstanbul **Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodolojisi ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi**, İstanbul, 21,23-47.
- Arslandaş, Y. (2004). Memlûk-Moğol Mücadelesi ve Orta Doğu Tarihine Etkileri, **Belleten**, Ankara, LXVIII(250), 781-799.
- Ayaz, F.H. (2007). Memlûk-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303), **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sakarya,15, 1-32.
- Becker. C.H. (1964). Eyyubiler, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, IV,424-429.
- Brockelmann, C. (1992). **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, (çev: Neşet Çağatay), (2.Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cahen, C. (2000). **İslamiyet**, (çev: Esat Nermi Erendor), (2.Baskı), Ankara: Bilgi Yayınları.
- Clot, A. (1996). **Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı(1250-1517)**, (çev: Turhan Ilgaz), (1.Baskı), Ankara: Epsilon Yayınları.
- Demirkent, I. (1997) . **Haçlı Seferleri**, (1.Baskı), İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Ebu'l-Ferec. (1999). **Ebu'l Ferec Tarihi**, (çev: Ömer Rıza Doğrul), (3.Baskı), II.,Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Er, H.İ.(2006). **Cennet Doğuda Bir Yerdedir/ Haçlı Seferlerinin Değişen Yüzü**, (1.Baskı), Ankara: Elips Kitap.

- Fârâbî. (2012). **İdeal Devlet**, (çev: Ahmet Arslan), (4.Baskı), Ankara: Divan Kitap.
- Genç, R. (2002). **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, (8.Dizi), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gürbüz, O. (2012). **Selahaddin Eyyubi**, (Sertifika No:17032), İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Hindley, G. (2011). **Bir İslam Kahramanı Selahaddin**, (çev: Süleyman Genç),(1.Baskı), İstanbul: Doruk Yayınları.
- Hitti, P. (2011). **İslam Tarihi**, (çev: Salih Tuğ), (1.Baskı), İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları.
- İbn Bibi. (1996). **el-Evâmir'ül- Alâ'ıye Fî'l- Umûri'l- Alâ'ıye (Selçuk Name) I**,(çev: Mürsel Öztürk),(1.Baskı),Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Cübeyr. (2008). **Endülüsten Kutsal Topraklara**, (çev: İsmail Güler), (2.Baskı), İstanbul: Selenge Yayınları.
- İbnü'l-Esir. (1987). **el-Kamil fi't- Tarih**,(çev: Abdülkerim Özaydın), (1.Baskı),XI.,İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esir. (1987). **el-Kamil fi't- Tarih**, (çev: Abdülkerim Özaydın), (1.Baskı),XII., İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Haldun. (2012). **Mukaddime**, (haz: Süleyman Uludağ), (8.Baskı), I.,İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Haldun. (2012). **Mukaddime**, (haz: Süleyman Uludağ), (8.Baskı), II., İstanbul: Dergah Yayınları.
- İnan, A. (1998). **Makaleler ve İncelemeler**, (2.Baskı), II., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Şeddad. (2000). **Baypars Tarihi**, (çev: M.Şerefüddin Yaltkaya), (2.Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Tagrıberdi. (2013). **En-Nücumu'z- Zahire (Parlayan Yıldızlar)**, (çev: Ahsen Batur), (57.Seri), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kanat, C. (2001). Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, XVI, 31-45.
- Kerimüddin Aksarayı. (2000). **Müsameretü'l- Ahbar**, (çev: Mürsel Öztürk),(2.Dizi), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koçak, İ. (1991). Arap Kaynaklarında Türk Memluk Sultanı Baybars, **X.Türk Tarih Kongresi**, Ankara, III, 1101-1116.
- Koprıman, K.Y. (1987). Mısır Memlûkleri, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, VI,433-443.

- Koprman, K.Y. (1992). Baybars I, **Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, V., 221-223.
- Koprman, K.Y. (2002). Mısır Memlûkleri, **Genel Türk Tarihi**, Ankara, III., 357-363.
- Köprülü, F. (1961). Baybars I, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, II., 357-363.
- Maalouf, A. (2010). **Arapların Gözünden HaçlıSeferleri**,(çev: Ali Berktaş), (6.Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nizamülmülk. (1999). **Siyasetname**,(haz: Mehmet Altay Köymen), (19.Dizi), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, M. (2012). İsmailiyye, **Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, XXIII.,128-133.
- Özbek, S. (1988). *el- Melikü'z- Zahir Rükne'd- Din Baybars el- Bundukdari(?-1277) Hayatı ve Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özer, S. (2010). *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Platon. (2009). **Devlet**, (çev: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz), (XVII.Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Roux, J.P. (2000). **Türklerin Tarihi**,(çev: Aykut Kazancıgil- Lale Arslan Özcan), (6.Baskı),İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Runciman, S. (2008). **Haçlı Seferleri Tarihi**,(çev: Fikret Işıltan), (3.Baskı), III.,Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarıca, B. (2008). Kutadgu-Bilig'deki Komutan ve Ordunun Nitelikleri, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 37,87-105.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi**, (24.Dizi),Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A. (2014). **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**,(3.Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sobernheim. (1966). Salâhaddin Eyyûbî, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, X.,103-110.
- Spuler, B. (1987). **İran Moğolları**, (çev: Cemal Köprülü), (2.Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer,F. (2002).Keykubad I, **Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi**,Ankara, XXV.,358-359.

- Şeşen, R. (1987). Eyyubiler Devleti, ***Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi***, İstanbul, IV., 301-432.
- Şeşen, R. (2002). Eyyubiler, ***Genel Türk Tarihi***, Ankara, III., 387-414.
- Şeşen, R. (2009.a). Selahaddin-i Eyyubi, ***Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi***, İstanbul, XXXVI., 337-340.
- Şeşen, R. (2009.b). ***Sultan Baybars ve Devri(1260-1277)***, (26.Sayı), İstanbul: İsar Vakıf Yayınları.
- Şeşen, R. (2012). ***Eyyubiler(1169-1260)***, (27.Dizi), İstanbul: İsam Yayınları.
- Thomsen, V. (2011). ***Orhon Yazıtları Araştırmaları***, (çev: Vedat Köken), (2.Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (1967). Keykubad I, ***İslam Ansiklopedisi***, İstanbul, XI., 646-659.
- Turan, O. (2004). ***Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi***, (6.Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2005). ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, (8.Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, O. (2009). ***Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti***, (10.Baskı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ulaş, H.İ. (2010). ***Selahaddin-i Eyyubi ve İslam Birliği Politikası***, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Uyumaz, E. (2003). ***Sultan I. Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1220-1237)***, (24.Dizi), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, N. (1992). ***İlk Türk İslam Devletleri Tarihi***, (192.Cilt), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yiğit, İ. (2004). Memlükler, ***Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi***, Ankara, XXIX., 90-97.
- Yusuf Has Hacib. (1974). ***Kutadgu Bilig***, (çev: Reşit Rahmeti Arat), (2.Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı :DOYGUN Meryem
Uyruğu :T.C.
DoğumTarihi veYeri : 05.01.991 Tekirdağ
MedeniHali :Bekâr
Telefon :0554-289-78-23
e-mail :livza_aya@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/Ortaçağ Tarihi	2014
Lisans	Muğla Üniversitesi/Tarih Bölümü	2012
Lise	Veliköy Çok Programlı Lisesi	2006

Yabancı Dil

İNGİLİZCE

GAZİ GELECEKTİR..

F. J. Schlegel

